

T. Sp. 2069

BROJ

5

UDK 347.7

PRIVREDNO PRAVNI PRIRUČNIK

MAJ 1992 - BEOGRAD

YU ISSN 0032-9002

PALADIN i ...

PALADIN i ...

"PALADIN i ..." mešovito preduzeće za trgovinu, marketing i štampu D.O.O. od ove godine se pojavljuje i kao izdavač časopisa "Privredno pravni priručnik".

Takođe vrši sledeće usluge:

- * priprema za štampu - kompjuterski fotoslog;
- * dorada papira;
- * spiralni povez kataloga, kalendara, blokova i svezaka;
- * prodaja grafičkog materijala firme "3M" (ofset ploče, grafički filmovi, hemikalije, diskete, audio i video trake) i papira za štampu, iz uvoza;
- * prodaja rezervnih delova za grafičke mašine.

"PALADIN i ..."

Čika Ljubina 16

11000 Beograd

Yugoslavija

tel. 011/637-673, 636-609

fax 011/636-315

broj žiro računa

60801-603-35699

Adr 2069

Maj
5
Beograd, god. XXX



PRIVREDNO PRAVNI PRIRUČNIK

PRIVREDNO PRAVNI PRIRUČNIK

Časopis za privredno-finansijska i radno-pravna pitanja

Članovi Redakcionog odbora:

Prof. dr Jankovec Ivica,
prof. dr Kašanin Ratimir, Kukoljac Vojislav,
Paladin Nenad dipl. inž., Srećković Nedeljko,
Todorović Vladimir, prof. dr Vasiljević Mirko,

Glavni i odgovorni urednik

Prof. dr Vasiljević Mirko

Urednik

Dekić Dragoslav

Izdavač

"PALADIN i ..." mešovito preduzeće za
trgovinu, marketing i štampu D.O.O.

Rukopise slati na adresu:

"PALADIN i..." D.O.O.
11001 Beograd, Čika Ljubina 16/I
Telefoni: 636-609, 637-673
Fax: 636-315

Pretplata:

Za 1992. godinu (12 brojeva)
iznosi 5.760,00 dinara. Pretplata se
uplaćuje na žiro račun "PALADIN i..."
broj 60801-603-35699
Izlazi svakog meseca
Za nove pretplatnike pretplata iznosi 12.000,00

Štampa:

GIP "Slobodan Jović" Beograd

Fotoslog:

"PALADIN i ..."

SADRŽAJ

Članci

<i>Dr Duško Lopandić:</i>	SANKCIJE EVROPSKE ZAJEDNICE PREMA JUGOSLAVIJI ODNOSNO SRBIJI	5
<i>Mr Milivoje Vujačić:</i>	AKTUELNI PROBLEMI I PRAVNI STATUS DEVIZNE ŠTEDNJE	17
<i>Prof. dr Zoran Arsić:</i>	PRENOS UDELA U DRUŠTVIMA LICA	32
<i>Mr Milorad Živanović:</i>	PRIGOVOR KOMPENZACIJE	40
<i>Dragan Klepić:</i>	OBEZBEĐENJE POTRAŽIVANJA BANKE PO OSNOVU DATIH KREDITA ZALOGOM NA NEPOKRETNOSTI (hipotekom)	49
<i>Marija Todorović:</i>	UTVRĐIVANJE CENE RADA U KOLEKTIVnim UGOVORIMA (iskustva u Beogradu)	56

Pravna praksa

Privredno pravo	ZAŠTITA AUTORSKOG PRAVA	70
	NADLEŽNOST SPOLJNOTRGOVINSKE ARBITRAŽE	71
	STRANKA U POSTUPKU	72
Porezi - doprinosi	NIŽA STOPA POREZA	73
	POREZ NA PROIZVODE ĐAČKIH RADIONICA	74
	POREZ NA IMOVINU	74
	POREZ NA VRAĆENO ZEMLJIŠTE . . .	75
	POREZ NA DRUŠTVENE STANOVE . .	76
	PORESKA OLAKŠICA VLASNIKA STANA	76
	KUPOVINA OBVEZNICA I PORESKE OLAKŠICE	77
Radno pravo	RASPOREĐIVANJE RADNIKA	78
	RADNO VРЕME U RADNOJ NEDELJI .	78
	GODIŠNJI ODMOR RADNIKA	79
	NOVA NADLEŽNOST SUDA U RADNIM ODNOSIMA	79
	SPOROVI O RAZREŠENJU DIREKTORA	80

CONTENTS

ARTICLES

<i>Dr Duško Lopandić:</i>	SANCTIONS OF EUROPEAN ECONOMIC COMMUNITY AGAINST YUGOSLAVIA I.E. SERBIA	5
<i>Mr Milivoje Vujačić:</i>	CURRENT PROBLEMS AND LEGAL STATUS OF FOREIGN EXCHANGE SAVING DEPOSITS	17
<i>Prof dr Zoran Arsić:</i>	ASSIGNMENT OF SHARE IN COMPANY	32
<i>Mr Milorad Živanović:</i> <i>Dragan Klepić:</i>	THE COMPENSATION OBJECTION	40
	SECURITY FOR BANK LOANS WITH MORTGAGE	49
<i>Marija Todorović:</i>	DETERMINING THE PRICE OF LABOUR IN COLLECTIVE AGREEMENTS	56
	LEGAL PRAKTIČE	70

ČLANCI

Duško Lopandić¹

UDK 341/655+341.217(04)046

Sankcije Evropske Zajednice prema Jugoslaviji, odnosno Srbiji²

Rezime

Tekst "Sankcije Evropske Zajednice prema Jugoslaviji, odnosno Srbiji", gledano kroz lični stav autora, koji neposredno radi u Misiji SFRJ pri EZ-u u Brislu, ima svoju autentičnost i vanrednu pravnopolitičku vrednost.

Ovo se posebno odnosi na sadržaj odluka EZ-a, njihovu pravnu osnovanost, kao i mogućnosti i načine eventualne pravne zaštite pogodenih subjekata.

Kriza u Jugoslaviji predstavlja najizrazitiji primer političkog angažovanja Evropske zajednice u novim međunarodnim uslovima promjenjenog odnosa snaga i u fazi razrade koncepcije "zajedničke spoljne politike" EZ. Odluke ministara EZ od 08. novembra 1991. godine o momentalnom suspendovanju preferencijalnog trgovinskog režima prema Jugoslaviji, kao i o suspenziji i otkazivanju sporazuma i protokola zaključenih sa Jugoslavijom³ predstavljaju politički i pravni presedan u praksi EZ. U nastavku ćemo razmotriti sadržaj odluka EZ (A), njihovu pravnu

1 Dr Duško Lopandić, Misija SFRJ pri EZ.

2 Članak je prenet iz časopisa "Pravni život" 3-4/92. Kraća verzija ovog članka treba da bude objavljena u pariskom časopisu "Revue d'Affaires Europeennes".

3 Službeni list EZ (SLEZ) br. L 315 od 15. 11. 1991. (odлуke u vezi suspendovanja sporazuma i trgovinskog režima) i SLEZ br. L 325 od 27. 11. 1991. (odлуka o otkazivanju sporazuma o saradnji).

osnovanost (B), kao i mogućnosti i načine eventualne pravne zaštite pogodenih subjekata (C).

A. Sadržaj mera Evropske zajednice prema Jugoslaviji i republikama

Jugoslavija je dugo igrala ulogu specijalnog i privilegovanog suseda EZ¹. Doskora Zajednica je u načelu podržavala integritet jugoslovenske države, kao i proces integracije u Evropu: tako je npr. od 1990. g. politika Zajednice prema Istočnoj i centralnoj Evropi proširena i na Jugoslaviju². Istovremeno, Komisija EZ je predviđala otpočinjanje pregovora o pridruživanju (asocijaciji) Jugoslavije Zajednici, na osnovu zahteva podnetog još u novembru 1989. g. Ova podrška po poslednji put se konkretno odrazila potpisivanjem, juna 1991. g.³ dva značajna aranžmana: tzv. trećeg finansijskog protokola SFRJ-EEZ kao i značajnog sporazuma u oblasti saobraćaja.

Međutim, nakon proglašenja "nezavisnosti" Slovenije i Hrvatske, odnosno nakon eskalacije nasilja, stvorena je "nova situacija"⁴ u politici Zajednice prema Jugoslaviji: EZ je pokušala da utiče na razvoj krize i sukoba organizovanjem "Konferencije o Jugoslaviji" u Hagu⁵, odnosno kroz sve jasnije "pretnje" ekonomskim i drugim sankcijama prema onim stranama u jugoslovenskom sukobu koje su se, pokazale "nekooperativne".

Prva serija sankcija Zajednice prema Jugoslaviji nastupila je već u početnoj fazi konflikta u Sloveniji (05. 07. 1991.) odlukom ministara EZ da uvedu embargo na trgovinu oružjem i vojnom opremom prema Jugoslaviji u celini. Zemlje EZ su zatražile i od drugih zemalja da slede ovaj primer⁶. Istovremeno, odlučeno je da se, do daljeg, "zamrznu" drugi i treći finansijski protokol sa Jugoslavijom⁷.

-
- 1 O odnosima EZ-SFRJ v. D. Lopandić: *Commerce et cooperation dans les accords entre la CEE et la Yougoslavie*, these de doctorat de troisième cycle, Université de Paris I, 1984; Europe information: La Ce et la Yougoslavie, Bruxelles, No. 94/88, juillet 1988. Iz novijeg perioda v. npr. B. Karadole: *Yougoslavia: Tiptoing into Europe*, European Affairs, br. 3/1990, 93-97.
 - 2 V. odluke kojima se program pomoći i podrške reformama i restrukturaciji u zemljama CIE proširuje i na Jugoslaviju (uredba br. 2698/90 SLEZ br. L 257 od 21. 09. 1990.), kao i uredbu o eliminisanju određenih kvantitativnih ograničenja na uvoz u EZ iz CIEZ (uredba br. 2727/90 SLEZ br. L 262 od 26. 09. 1990.).
 - 3 Tj. neposredno uoči proglašenja tzv. "nezavisnosti" Slovenije, videti communiqué de presse conjoint CEE-Yu, br. 1003/91 od 21. 06. 1991.
 - 4 Ovaj izraz se po prvi put javlja u deklaraciji "političke saradnje" Dvanaestorice na vanrednom ministarskom sastanku u Hagu, 05. 07. 1991. (communiqué de presse CPE, br. 61/90).
 - 5 Videti Declaration a l'occasion de la cérémonie d'ouverture de la Conference sur la Yougoslavie, CPE comm. br. 86/91, od 07. 09. 1991.
 - 6 Nešto kasnije i Savet sigurnosti Ujedinjenih nacija je uveo embargo na trgovinu oružjem sa Jugo-

Skoro četiri meseca kasnije, kao odgovor na praktičnu blokadu u pregovorima na Konferenciji o Jugoslaviji, na rasplamsavanje sukoba u Hrvatskoj i nakon serije apela i "ultimatum" (upućenih prvenstveno na adresu rukovodstva Srbije)¹, ministri spoljnih poslova su 08. novembra 1991. usvojili seriju novih "restriktivnih mera" prema Jugoslaviji. Između ostalog, odlučili su da suspenduju sve trgovinske povlastice koje je Jugoslavija uživala, bilo na osnovu bilateralnih sporazuma sa EEZ, bilo kao zemlja u razvoju (isključenje sa liste zemalja korisnika opšte šeme preferencijala). Takođe, odlučeno je da se momentalno suspenduje važenje svih bilateralnih sporazuma i protokola sa Jugoslavijom (tj. sporazum o saradnji iz 1980. g. i drugi bilateralni instrumenti)². Najzad, odlučeno je i da se formalno suspenduje sva finansijska i tehnička pomoć Jugoslaviji predviđena programom PHARE (pomoć reformama i ekonomskoj restrukturaciji zemaljama Centralne i istočne Evrope).

Nakon ovog, prvog koraka "sankcionisanja" Jugoslavije kao celine, Zajednica je drugim korakom, usvojila tzv. "pozitivne mere" prema tzv. "kooperativnim" republikama koje "sarađuju u mirovnom procesu pokrenutom od strane EZ". Tom odlukom (od 02. 12. 1991.) koja je usvojena za četiri republike³, praktično su jednostrano i retroaktivno vraćene ranije suspendovane trgovinske koncesije, a odlučeno je da prema pomenutim republikama ponovo važe aktivnosti iz programa PHARE, odnosno da se omogući korišćenje sredstava iz Drugog finansijskog

slavijom (rezolucija Saveta br. 713 (1991) od 25. 09. 1991.

- 7 Drugi finansijski protokol SFRJ - EEZ je važio od 1988. do 1991. g. i obuhvatao ukupno 550 miliona ECU od čega je ostalo neiskorišćeno oko 100 miliona ECU. Treći finansijski protokol na 807 miliona ECU kredita i bespovratnih sredstava namenjenih Jugoslaviji nije još bio ni zvanično ratifikovan.
- 1 Mogućnost uvođenja ekonomskih sankcija po prvi put je pomenuta u deklaraciji "Dvanaestorice" od 06. 08. 1991., zatim u deklaraciji od 27. 08. 1991, dok je pravi "ultimatum" usvojen u deklaraciji od 06. 10. 1991., pa zatim ponovo i poslednji put, 28. 10. 1991.
- 2 Pravni propisi kojima se realizuju pomenute odluke se sastoje iz 8 uredbi ili odluka, od čega su najznačajniji: - odluka Saveta EZ od 25. 11. 1991. o otkazivanju sporazuma o saradnji EZ-SFRJ (91/602/eez), SLEZ br. L 235 od 27. 11. 1991. - uredba (EEZ) br. 3300/91 od 11. 11. 1991. o suspenziji trgovinskih koncesija predviđenih sporazumom o saradnji SFRJ-EEZ, SLEZ br. L 315 od 15. 11. 1991. - odluka Saveta i predstavnika vlada država članica, okupljenih u Savetu, od 11. 11. 1991. o suspenziji primene sporazuma između EZ, njenih država članica i SFRJ (91/586/EZUC/EEZ), SLEZ, br. L 315 od 15. 11. 1991. Osim ova tri propisa opštег karaktera, dve odluke se odnose na suspenziju Jugoslavije sa liste Opšte šeme preferencijala (uredba br. 3302/91 za proizvode EZ i odluka 91/598/EZUC za proizvode uglja i čelika). Jedan propis se odnosio na režim uvoza tekstilnih proizvoda poreklom iz Jugoslavije, čime je zamenjen posebni protokol o tekstilu koji je važio između dve strane (uredba br. 3301/91 od 11. 11. 1991.). Najzad, dve odluke su se odnosile na sporazum SFRJ-Evropska zajednica za ugalj i čelik (odлука 91/587/EZUC o otkazivanju sporazuma SFRJ-EZUC i odluka 91/588 o momentalnom suspenziji trgovinskih koncesija iz sporazuma SFRJ-EZUC). Svi pomenuti propisi su objavljeni u SLEZ br. L 315 od 15. 11. 1991.
- 3 BiH, Hrvatska, Makedonija i Slovenija. Kasnije je ovoj grupi priključena i C. Gora (odlukom ministara EZ od 10. 01. 1992.).

protokola SFRJ-EEZ¹. Ovim je, po prvi put izvršena diskriminacija između teritorija i privrednih subjekata Jugoslavije, što je bilo direktno suprotno odredbama "suspendovanog" sporazuma o saradnji - ali je potpuno odgovaralo političkom cilju EZ: izolovanju i sankcionisanju prvenstveno Srbije.

Sa gledišta ekonomskih posledica, mere preduzete od strane EZ sigurno da nemaju onako težak efekat kao što su mere ekonomskog embarga, poput onih što je Zajednica uvela prema Iraku u 1990. g.², ili prema Argentini u 1982. g.³ (neke države EZ - posebno SRN - su predlagale uvođenje potpunog embarga prema Srbiji).

One su međutim predstavljale nadasve jak udarac međunarodnoj poziciji Jugoslavije. Radi se o više pravnih presedana u međunarodnoj praksi EZ:

- po prvi put Zajednica je otkazala jedan sporazum o saradnji sa nekom trećom zemljom. Sporazum SFRJ - EEZ je bio pored toga, čak zasnovan na članu 238 Rimske ugovore o stvaranju EEZ (koji predviđa zaključenje sporazuma o asocijaciji);⁴

- po prvi put Zajednica je uvela takve sankcije iz političkih razloga da su njima pogodeni, praktično momentalno, kompletne bilateralne odnose sa jednom zemljom, odnosno skoro svi postojeći pravni instrumenti (sporazumi i protokoli) - uključujući i trgovinski režim;⁵

- poseban presedan predstavlja i odluka EZ da primeni različite trgovinske i finansijske mere prema različitim delovima teritorija iste države⁶.

Treba takođe podsetiti da većina ranijih sankcija preduzetih od strane EZ iz političkih razloga prema trećim zemljama nije pogadala, ili samo marginalno, bilateralne sporazume EZ: sankcije su uvedene, bilo od strane Saveta sigurnosti

1 V. uredbu br. 3567/91 od 02. 12. 1991. u vezi trgovinskog režima koji se primjenjuje na uvoz proizvoda poreklom iz republika BiH, Hrvatske, Makedonije i Slovenije, SLEZ br. L 342 od 12. 12. 1991.

2 V. C. Berger: Crise de Golf, embargo et apres crise, Revue de Marche Commun, br. 341, nov. 1990, str. 615-620.

3 G. Edwards: Europe and the Falkland Islands Crisis, 1982, Journal of Common Market Studies, vol. XXII, br. 4, jun 1984, str. 295-313.

4 O pravnom osnovu sporazuma o saradnji, pored pomenute teze D. Lopandića, videti i komentare C. Flaesch-Mougin u hronici spoljnog sporazuma EZ u Revue trimestrielle de Droit Européen, 1984, str 467-468 i RTDE 1990, str. 89-92. kao i S. Jovanović: pravni aspekti odnosa EEZ i trećih zemalja i SFRJ u: Savremena pitanja međunarodnog prava, II, IMPP, Beograd, 1990.

5 Suspendovani su, između ostalog: sporazum o saradnji SFRJ-EEZ iz 1980. g., sporazum SFRJ-EZUČ iz 1980, dopunski protokoli SFRJ-EEZ nakon proširenja EEZ na Grčku, odnosno Španiju i Portugaliju. Drugi finansijski protokol, Dopunski protokol u oblasti trgovine iz 1987. kao i Tekstilni protokol iz 1987. g. Postoje ipak i izuzeci: tako npr. Jugoslavija nije suspendovana iz multilateralnog sporazuma naučne i tehničke saradnje COST u kojem učestvuje od 1971. g. (uz EZ, EFTA zemalje i Tursku). U trgovinskoj oblasti, samo je aranžman o "samoograničenju" izvoza ovčijeg i kozijeg mesa od strane Jugoslavije u EZ "pošteden" suspenzije od strane Zajednice.

6 V. klausulu "nediskriminacije" - član 67 sporazuma o saradnji SFRJ - EEZ, kojim je ova praksa bila direktno zabranjena.

UN, koji je za to jedini nadležan sa gledišta medunarodnog prava (npr. slučajevi Iraka u 1990. ili Rodezije u 1975.), bilo od strane same EZ - ali samo u pogledu njenih autonomnih mera, a ne medunarodnih obaveza (npr. odredene mere prema Avganistanu u 1980. ili prema SSSR-u i Poljskoj u 1982. g.)¹. Imajući gornje u vidu, postavlja se pitanje medunarodnog pravnog osnova uvodenja mera EZ prema Jugoslaviji.

B. Pravni osnov mera Evropske zajednice prema Jugoslaviji

1. Odluke EZ o otkazivanju sporazuma

Dve odluke Zajednice kojima se otkazuju sporazum o saradnji SFRJ - EEZ i sporazum o crnoj metalurgiji SFRJ - EZUČ nisu toliko sporne sa formalnog međunarodopravnog gledišta²: obe odluke su zasnovane na klauzulama iz otkazanih sporazuma³. Pomenute klauzule nisu predvidale posebnu proceduru (prethodne konsultacije i sl.) niti specifične okolnosti za primenu. Ipak, imajući u vidu težinu odluka, smatramo da u načelu one ne bi mogle biti donete bez prethodne posebne procedure konsultacija dvaju strana (slične proceduri predviđenoj za primenu raznih zaštitnih klauzula u trgovini) - što nije bio slučaj⁴.

Interesanto je ukazati da se Zajednica, zbog urgentnosti situacije, nije držala u potpunosti ni sopstvenih internih procedura u slučaju otkazivanju sporazuma o saradnji: doduše Savet EZ je tražio mišljenje Evropskog parlamenta pre donošenja formalne odluke (neophodno za sve sporazume zaključene po članu 238 Ugovora EEZ). Međutim, potpuno je zaobiđena činjenica da je sporazum o saradnji zaključen i ratifikovan, ne samo od EZ već i od država članica EZ (tzv. "accord mixte"), pa bi, da se sledila ista procedura kao u slučaju stupanja na snagu sporazuma, prethodno trebalo sačekati odluke/mišljenja i svih 12 parlamenta država članica EZ (što nije bio slučaj)⁵.

1 O problematici sankcija EZ iz političkih razloga v. J. Pertek: *Les sanctions politiques a object économique prises par la CEE a l'encontre des Etats tiers*, Revue du Marché commun, br. 266, april 1983, str. 205-216.

2 Ranije citirane odluke br. 91/602/EEZ i 91/587/EZUC.

3 Član 60. sporazuma o saradnji SFRJ-EEZ i član 15. sporazuma SFRJ-EZUC, SLEZ br. L 41 od 14. II 1983.

4 Imajući u vidu okolnosti u tom momentu u Jugoslaviji, moglo bi se možda tumačiti da su sve prethodne mere preduzete od strane EZ u cilju uticaja na krizu u Jugoslaviji (npr. ponude "dobrih usluga", upozorenja, aktivnosti predsedavajućeg EZ i "trojke", organizacija Konferencije o Jugoslaviji) predstavljale mera koje su imale za cilj izbegavanje primene klauzule o otkazivanju sporazuma.

5 O ovome v. tekst. J. P. Lucrona: *L'Europe devant la crise Yougoslave, mesures restrictives et mesures positives*, Revue de Marché Commun et de l'Union européenne, br. 354, januar 1992.

Odluke o otkazivanju sporazuma su imale suštinski značaj na odnose EZ i SFRJ; time je ne samo pogoršan trgovinski režim izvoza iz Jugoslavije u EZ, već su istovremeno i svi drugi kanali normalne saradnje i odnosa (osim diplomatskih) bili prekinuti¹. Čini se da cilj ovako drastične mере nije bio toliko da se "izvrši pritisak na jednu državu kako bi ona promenila stav ili ponašanje"² - što je uobičajeni cilj ekonomskih sankcija - koliko da se od strane EZ uzme u obzir "realna činjenica disolucije" jugoslovenske Federacije³, kao i da se na neki način sankcioniše širenje nasilja u zemlji, što je suštinski suprotno ciljevima sporazuma EZ sa Jugoslavijom.

Traba ipak napomenuti da u momentu odluke o otkazivanju sporazuma od strane EZ (08. novembar 1991.) ni jedna jugoslovenska republika još nije bila priznata, niti je Arbitražna komisija Konferencije o Jugoslaviji iznela svoje kasnije mišljenje da je Federacija u "procesu disolucije"⁴. S druge strane, teško se može negirati činjenica da su i odluke EZ, same po sebi, donekle uticale i podstakle proces "disolucije" Federacije.

S tim u vezi treba podsetiti da "uzimanje u obzir realnosti" nije isključiva praksa u međunarodnim odnosima, pa ni u ponašanju same Zajednice povodom izvršenja njenih međunarodnih obaveza i sporazuma: Kipar je tako već decenijama faktički podeljen ali Zajednica normalno primenjuje sporazum o pridruživanju sa Kiprom. Slično je bilo i u slučajevima gradanskog rata u Libanu, sukoba Izraela i arapskih zemalja, kao kod i drugih "realnosti" u Sredozemlju koje su tek delimično ili marginalno uticale na funkcionisanje sporazuma Zajednice sa pomenu tim zemljama⁵.

Jedini nešto umereniji element u pogledu težine odluka Zajednice prema Jugoslaviji mogao se naći u činjenici da su one formalno stupale na snagu tek nakon šest meseci: u međuvremenu, bar teoretski, Zajednica je mogla i da izmeni prvobitnu odluku.

1. Osim trgovinske saradnje, time su pogodene i ostale oblasti saradnje, poput finansijske, statusa jugoslovenskih radnika u zemljama EZ, ekonomski i administrativna saradnja u mnogim oblastima, poput standardizacije, nauke i tehnologije, poljoprivrede, saobraćaja, energetike, turizma i dr.

2. V. definiciju "ekonomskih sanacija" u citiranom članku J. Peretka, str. 205.

3. V. npr. stav Evropskog parlamenta da "osnovni razlog odluke Saveta (o otkazivanju sporazuma) leži u činjenici disolucije Jugoslavije, kao takve", Evropski parlament: Izveštaj političke komisije o predlogu o otkazivanju sporazuma o saradnji SFRJ-EEZ (izvestilac: Cassamanagnano), Doc. A3-0323/91, 18. 11. 1991.

4. V. "Mišljenje br. 1" Arbitražne komisije Konferencije o Jugoslaviji, decembar 1991.

5. U slučajevima vojnih udara u Grčkoj (1967) i Turskoj (1980) Zajednica je "zaledila" samo neke delove sporazuma o asocijaciji sa tim zemljama: npr. delove o finansijskoj i drugoj saradnji - ali trgovinski režim i koncesije za te zemlje nisu dirani po osnovu tzv. teorije o "jasnim i bezuslovnim obavezama" Zajednice proizašlim iz pomenutih sporazuma. V. npr. Coufoudakis: The EEC and the "freezing" of the Greek association, Journal of Common Market Studies, Vol. XVI, 1976, br. 2, str. 114-132; C. Lycourgos: L'association avec l'unión dounaire: un mode des relation entre la CEE et des Etats tiers, these, Univerzite de Paris II, 1991, str. 207.

2. Odluke o momentalnoj suspenziji trgovinskih povlastica o suspenziji primene sporazuma između EEZ, njenih država članica i Jugoslavije - Za razliku od odluka analiziranih u prethodnom poglavlju, u slučajevima odluke o momentalnoj suspenziji trgovinskih koncesija¹ prema Jugoslaviji, kompletirane odlukom o momentalnom suspendovanju primene svih sporazuma između EZ i Jugoslavije, radi se o potpuno jednostranim odlukama koje nemaju međunarodni osnov.

Zajednica je prvu odluku (uredba br. 3300/91) zasnovala na članu 113 Rimskog ugovora o EEZ², dok je odluka o momentalnoj suspenziji svih sporazuma (br. 91/586/EZUC/EEZ) i sa gledišta prava EZ sasvim specifična "sui generis" odluka - doneta na osnovu političke volje - kao jedinog izvora prava³!

Međutim, interes navedenih dvaju odluka sa gledišta EZ bio je jasan:

- s jedne strane, njima su momentalno suspendovane trgovinske povlastice prema Jugoslaviji, čime su sankcije primenjene odmah⁴;

- s druge strane, potpunom suspenzijom svih članova iz sporazuma (a ne samo trgovinskog dela) Zajednica je unapred izbegla obavezu upuštanja u rešavanje spora koji bi Jugoslavija mogla pokrenuti na osnovu člana 56 sporazuma o saradnji (arbitražu u slučaju različite interpretacije odredbi sporazuma), kao i druge odredbe sporazuma.

Trebalo bi pre svega ukazati na određenu formalnu kontradikciju propisa o otkazivanju i propisa o momentalnoj suspenziji sporazuma, o čemu je politička odluka doneta u istom momentu (08. III 1991.), ali su formalno usvojeni u različito vreme⁵: odluka o suspenziji primene sporazuma između EEZ i SFRJ (br. 91/586) usvojena je formalno 11. novembra 1991, dok je odluka o otkazivanju sporazuma o saradnji SFRJ-EEZ, zasnovana na članu 60 istog sporazuma, usvojena formalno 25. 11. 1991., tj. kasnije (zbog procedure konsultovanja Evropskog parlamenta na osnovu člana 238 Rimskog ugovora).

-
- 1 Citirane uredbe br. 3300/91 za proizvode sporazuma o EEZ i odluka br. 91/588 za proizvode uglja i čelika (EZUČ). Ovde nećemo šire obradivati pitanje međunarodnopravne osnovanosti skidanja Jugoslavije sa liste Opšte preferencijala EEZ, što je takođe diskutabilna odluka, ali donekle ipak manje problematična imajući u vidu da je Opšta Šema preferencijala unilateralni pravni instrument.
 - 2 Kojim se daje nadležnost Evropskoj zajednici da preduzemia trgovinske mere i zaključuje sporazume sa trećim zemljama.
 - 3 Svi propisi EZ, odluke, uredbe, sporazumi i dr. u preambuli sadrže pravni osnov (tj. referencu na član Rimskog sporazuma ili dr.) koji predstavlja izvor odluke. Odluka o suspenziji svih sporazuma sa SFRJ se međutim poziva samo na zaključke "Političke saradnje" tj. ministara EZ. O pitanju pravnog osnova u slučajevima odluka o sankcijama od strane EZ videti C. D. Ehlermann: The scope of article 113 of the EEC treaty u Melanges Teitgen, Ed. Pedone, Paris 1984.
 - 4 U praksi to je značilo momentalno poskupljenje proizvoda poreklom iz Jugoslavije za visinu zajedničke carine EZ.
 - 5 Radi se o posebnoj proceduri EZ kada se odluke prvo načelno donesu od strane ministara spoljnih poslova "Dvanaestorice" u okviru tzv. "Političke saradnje" zemalja EZ - a naknadno se usvoje pravni propisi na nekom od sastanaka "Saveta ministara EZ", s tim da je za otkazivanje sporazuma o saradnji trebalo sačekati i mišljenje Evropskog parlamenta.

Moglo bi se postaviti pitanje kako se Zajednica može pozivati 25. novembra na klauzulu iz sporazuma o saradnji kada je sama jednostrano i momentalno dve nedelje ranije suspendovala važenje istog tog sporazuma - i to u celosti? Jedino logično i pravnovaljano objašnjenje bi bilo da se odlukom od 25. 11. o otkazivanju sporazuma, (čime prestanak važenja sporazuma dakle, po članu 60. nastupa nakon šest meseci), praktično anulira ranija odluka od 11. 11. o totalnoj suspenziji sporazuma između EEZ i SFRJ. Ovaj logično-pravni zaključak, nije međutim imao nikakve praktične posledice, pošto je EZ nastavila da se ponaša i da primenjuje odluke kao da su svi bilateralni sporazumi sa Jugoslavijom suspendovani.

Zajednica je svoje jednostrane odluke o suspenziji sporazuma sa Jugoslavijom zasnovala na dve vrste međunarodnopravnih obrazloženja:

- pozivom, s jedne strane na razoluciju Saveta bezbednosti UN br. 713 (1991) u kojoj se izražava bojazan da nastavak situacije u Jugoslaviji "predstavlja opasnost za mir i međunarodnu sigurnost" (drugi stav rezolucije). Međutim, iako član 41. Povelje UN predviđa mogućnost ekonomskih sankcija, one ne mogu biti donete samostalno od strane država članica UN - već je potrebna posebna odluka Saveta bezbednosti (što nije bio slučaj u pogledu Jugoslavije);

- drugi međunarodnopravni osnov na koji se implicitno pozivaju odluke Zajednice je tzv. klauzula "promenjenih okolnosti" ("rebus sic stantibus") koju je predviđela i Bečka konvencija o pravu ugovora. U preambulama usvojenih propisa EZ, rečeno je da nastavak sukoba u Jugoslaviji, kao i njihove posledice predstavljaju "suštinsku promenu uslova pod kojim je sporazum.. zaključen" i da ta činjenica "dovodi u pitanje" primenu obaveza od strane Zajednice¹.

Primena klauzule "rebus sic stantibus" je uvek izazivala velike polemike, kako u praksi, tako i u pravnoj teoriji². U radu iz 1948. god., američki autor G. Fenwick podseća na jačanje nacionalizma u XIX veku i citira nemačke pravnike (Haffter, Blantschli, Treitsche) koji su "otvorili vrata mogućnosti otkazivanju ugovora na osnovu činjenice da su (ti ugovori) suprotstavljeni pravima ili blagostanju naroda, odnosno da onemogućuju razvoj države..³" Klauzula "promenjenih okolnosti" u praksi dovodi u pitanje jedno od baznih pravila svakog (međunarodnog prava) - *pacta sunt servanda*⁴. Stoga međunarodno pravo predviđa stroge uslove

1 U pismu poslatom od strane Predsedavajućeg EZ jugoslovenskoj strani povodom otkazivanja sporazuma koristi se izraz "nemogućnost izvršenja sporazuma". Radi se o implicitnom pozivanju na odredbe Bečke konvencije o pravu ugovora, odnosno na član 62. (suspenzija ili prekid sporazuma zbog "bitne promene okolnosti") i na član 61. (nemogućnost izvršenja obaveza iz ugovora). U pogledu opšteg stava EZ prema Bečkoj konvenciji videti Ph. Manin: The EC and the Vienna convention on the law of treaties between States and International organisations or between international organisations, Common Market Law Review, vol. 24, 1987, 457-481.

2 V. npr. L. Cavare: Le Droit international public, Paris, 1969, str. 206.

3 G. Fenwick: INTERNATIONAL LAW, New York, 1948, str. 455. Šire o ovoj problematici v. G. Harszti: Treaties and fundamental change of circumstances, RCADI, 1975, III, 1-93; J. A. Pastor: La doctrine "rebus sic stantibus" à la Conference de Vienne de 1968 sur le droit des traités, Annuaire suisse de Droit international, 1968, XXV, str. 81.

4 "Every international agreement should be implemented in good faith", J. Groux, Ph. Manin: The

u pogledu pozivanja na promenu okolnosti, a takođe i u vezi procedure primene klauzule¹.

U jugoslovenskom slučaju, teško se može govoriti o makar prvidnom pridržavanju Evropske zajednice odredbi predviđenih Bečkom konvencijom o pravu ugovora.

Kao prethodno, postavlja se pitanje da li se klauzula "promenjenih okolnosti" uopšte može koristiti ako se naporedo koristi i klauzula o otkazivanju sporazuma predviđena samim ugovorom koji se otkazuje? Tako je član 60. sporazuma o saradnji EEZ-SFRJ upravo i bio uključen u ugovor da bi bila ostavljena mogućnost eventualnog regularnog prekidanja inače vremenski neograničenog sporazuma. U takvim uslovima korišćenje klauzule "rebus sic stantibus" bi moglo biti opravdano samo u slučaju absolutne fizičke ili pravne nemogućnosti jedne od strana da izvrši neke od obaveza iz sporazuma - ali (po nama) nikako i da bi se vremenski ubrzao momenat prestanka važenja sporazuma zbog političkih interesa jedne od strana.

Osim toga, Zajednica se nije uopšte držala procedure predviđene članom 65. Bečke konvencije, gde se između ostalog, predviđa prethodno notifikovanje namere o suspenziji sporazuma, period od tri meseca za odgovor druge strane, mogućnost sudske ili arbitražne rešenja spora i dr. Zajednica nije prihvatile konsultacije čak ni kada je jugoslovenska strana, potom, zvanično zatražila takav kontakt, pozivajući se na međunarodnopravne obaveze kodifikovane Bečkom konvencijom².

Kada je reč o materijalnoj primeni odredbi o "promenjenim okolnostima" od strane EZ, teško je prihvatiti mogućnost da sama promena političkih okolnosti, ali ne i međunarodne pravne situacije (podsećamo da je u datom momentu Jugoslavija i dalje bila jedini priznati međunarodnopravni subjekt na teritoriji SFRJ) daje za pravo Zajednici da automatski i momentalno suspenduje deo ili ukupnost svojih međunarodnih obaveza prema nekoj trećoj zemlji³. Logika primenjena od strane EEZ bi u krajnjoj konsekvenци omogućavala svim trećim zemljama da momentalno otkažu svoje obaveze prema Jugoslaviji, što ne samo da bi pogadalo i eventualne pravne naslednike te zemlje - već bi moglo voditi i pravnoj anarhiji u međunarodnim odnosima.

Najzad, treba podsetiti da međunarodne odredbe (Bečka konvencija) zahtevaju da se "suštinska promena okolnosti" odnosi u prvom redu na radikalnu

European Communities in the International order, Bruxelle, 1984, str. 129.

1 Videti npr. članove 62. i 65. Bečke konvencije.

2 Bez obzira na činjenicu da li je EZ kao takva formalnopravno vezana Bečkom konvencijom, odredbe konvencije predstavljaju kodifikaciju međunarodnog običajnog prava koje vezuje međunarodnopravne subjekte. Na jugoslovensku notu iz decembra 1991. g. sa zahtevom za konsultacije Zajednica uopšte nije odgovorila.

3 Treba podsetiti da član 63. Bečke konvencije predviđa da čak i u slučaju prekida diplomatskih odnosa između dve strane njihove međusobne bilateralne obaveze (ugovori) i dalje važe.

promenu "prirode obaveza" iz ugovora¹ ili na gubitak "objekta" neophodnog za izvršenje obaveze². U jugoslovenskom slučaju, ne vidi se na koji način jugoslovenska kriza je suštinski mogla uticati na, recimo, primenu uvoznog carinskog režima EZ ili na sprovodenje propisa o položaju jugoslovenskih radnika u Zajednici, da bi EZ te svoje sasvim "jasne i bezuslovne" obaveze mogla momentalno suspendovati. Stoga se moglo i postaviti i pitanje eventualne pravne zaštite subjekata pogodjenih merama EZ.

C. Mogućnost pravne zaštite subjekata pogodjenih merama Evropske zajednice

1. Međunarodnopravna zaštita - Kako smo već spomenuli, već sam sporazum o saradnji SFRJ - EEZ je predviđao proceduru rešavanja sporova u slučaju različite interpretacije odredbi sporazuma³. Međutim, ta procedura može biti pokrenuta jedino u slučaju saglasnosti obeju strana za njenu primenu, što se u konkretnom slučaju, nakon jednostrane suspenzije sporazuma od strane EZ, nije moglo ostvariti.

Pošto je Zajednica praktično odbila bilateralno rešenje spora, Jugoslavija je eventualno mogla pokušati da međunarodnopravnu zaštitu traži kroz druge međunarodne mehanizme⁴, ali konkretna situacija u zemlji i praktična paraliza jugoslovenske vlade nisu mogli da budu osnova za traženje takvih rešenja.

Jedini međunarodni mehanizam koji je Jugoslavija uspela donekle efikasno da pokrene bio je sistem GATT-a, gde je podnet zahtev za razmatranje mera EZ donetih iz neekonomskih razloga, što je suprotno određenim pravilima i deklaracijama GATT-a⁵. Međutim čitava procedura GATT-a, pored kompleksnosti i sporosti je uz to i pravno neobavezujuća - "panel" GATT-a daje eventualno samo "preporuke" stranama ugovornicama.

Stoga se moglo postaviti i pitanje postoje li drugi mehanizmi zaštite interesa sa gledišta komunitarnog prava.

1 V. član 62, 1, b) Bečke konvencije.

2 Čl. 61, 1. Bečke konvencije.

3 Čl. 56. sporazuma predviđa konsultacije u okviru saveta za saradnju (tačka 1.). Ako u savetu ne dođe do rešenja predvidena je mogućnost arbitražnog postupka, međutim obe strane treba da se slože oko određivanja arbitra.

4 Bilo pokretanjem mehanizma Ujedinjenih nacija (npr. čl. 33. Povelje UN o rešavanju sporova, razmatranje mogućnosti obraćanja Sudu pravde u Hagu i sl.), bilo pozivanjem na proceduru iz Bečke konvencije o pravu ugovora (čl. 65. i 66.).

5 Posebno je traženo zauzimanje stava članica GATT-a imajući u vidu ministarsku deklaraciju GATT-a od 29. 11. 1982, zatim član XXI GATT-a o merama iz razloga jedne ZUR uključene u listu Opšte šeme preferencijala EZ zasnovane na delu IV GATT-a.

2. Mogućnost sudske zaštite u okviru prava Evropske zajednice - Članom 173. Rimskog ugovora o stvaranju Evropske ekonomske zajednice, predviđeno je da "Sud pravde EZ kontroliše zakonitost akata Saveta i Komisije.." i da može poništiti odluke koje su donesene od nenadležnih organa, ili ako je došlo do značajnijeg kršenja procedure, do kršenja Rimskog ugovora ili sekundarnog prava EZ i dr.

Spor pred Sudom mogu pokrenuti države članice EZ, Savet EZ i Komisija, kao i "svako fizičko ili pravno lice" koñe je odluka direktno upućena ili kada se neka opšta uredba EZ "direktno ili pojedinačno na njega odnosi" (čl. 173, st. 2.). Pored ove, direktne kontrole procedure, Sud pravde daje mišljenje o zakonitosti komunitarnih akata EZ u slučajevima kada to od njega zatraži neki nacionalni sud iz zemalja EZ - u situaciji kada je neko pitanje interpretacije ili zakonitosti akata EZ bitno za rešenje spora (član 177. Rimskog ugovora). Drugim rečima, svako fizičko ili pravno lice može i indirektno, u sporu pred nacionalnim sudom, postaviti pitanje zakonitosti ili interpretacije akata EZ, s tim da nacionalni sud može (a ako je suđenje u poslednjoj instanci onda je i obavezan) da zatraži mišljenje Suda u Luksemburgu¹.

Kako je to već istaknuto, smatramo da su pravni instrumenti Zajednice kojima su sprovedene odluke o sankcijama prema Jugoslaviji/Srbiji doneseni na pravno nekoherentan način, i da im je argumentacija i sa gledišta prava EZ slaba. Stoga bi se te odluke mogle "obarati" praktično po svim osnovama:

- za nepoštovanje procedure i prekoračenje nadležnosti od strane EZ (jer sporazum o saradnji otkazan bez konsultacija parlamentarnih država članica EZ),
- zbog zloupotrebe vlasti i nenadležnosti Saveta EZ (u slučaju pravno nemotivisane, političke odluke o momentalnoj suspenziji svih sporazuma između SFRJ i EZ),
- zbog raznih oblika kršenja međunarodnih obaveza i sekundarnog prava EZ (kršenje međunarodnih obaveza - sporazuma o saradnji i drugih međunarodnih aranžmana sa SFRJ, kršenja "jasnih i bezuslovnih" obaveza EZ prema SFRJ, kršenja klauzule o nediskriminaciji ekonomskega subjekata iz SFRJ, kontradikcije između odluke o otkazivanju sporazuma i odluke o suspenziji istog sporazuma itd.).

Eventualnim poništenjem odluka EZ žalioci (uvoznici iz u EZ iz Srbije) bi ostvarili i odredene materijalne efekte (povraćaj carine, možda i mogućnost traženja odštete za indirektnu štetu), a time bi postignut i značajan politički efekt.

1 Npr. u slučaju sankcija prema Jugoslaviji, uvoznik robe iz Srbije (firma EZ ili jugoslovenska filijala) bi mogao pokrenuti spor protiv carinskih organa države EZ sa argumentacijom da je odluka o naplati carine bazirana na nezakonitom aktu EZ. Ukoliko bi se spor našao pred poslednjom sudskom instancom (protiv koje nema dalje žalbe) taj sud bi bio obavezan da zatraži mišljenje Suda pravde o pravnoj osnovanosti sankcija prema Jugoslaviji/Srbiji.

Međutim, nije nam poznato da je zasada i jedna firma iz EZ ili Jugoslavije (Srbije ili Crne Gore) pokrenula ovakav spor¹.

U slučaju primene "restriktivnih mera" prema Jugoslaviji, odnosno Srbiji, Evropska zajednica se u prvom redu vodila kriterijem ostvarivanja političkog cilja i rezultata po svaku cenu - a mnogo manje obzirima prema "klasičnom" međunarodnom pravu ili uobičajenim međunarodnim regulama. Treba imati u vidu da se Zajednica suočila sa ekstremnom situacijom: praktično najvećim oružanim konfliktom u Evropi nakon II svetskog rata. Istovremeno, narasle ambicije Zajednice (i, posebno, pojedinih njenih članica, poput SRN) i potpuna promena odnosa snaga u Evropi kao i slabljenje Jugoslavije, odnosno efektivne vlasti federalnih organa, dale su priliku EZ da praktično stvara "novo pravo i nove principe" namenjene prvenstveno Istočno-evropskim državama. Tako se, umesto nekih klasičnih načela (integritet država, obaveza poštovanja međunarodnih ugovora i sl.) stvara izgleda "novo evropsko pravo" zasnovano na interesima i kriterijumima zemalja Zajednice². Istovremeno se i promovišu određeni principi koje po svaku cenu treba nametnuti sukobljenim stranama u Jugoslaviji: mirno rešenje sporova, pravo na samoodređenje naroda, ljudska i manjinska prava, nepromenjivost granica..

Ostaje, ipak, pitanje da li je kršenje (međunarodnog) prava baš najbolji metod za uvodenje određenih univerzalnih principa, poput onih o vladavini prava i pravnoj državi.

Summary

Sanctions of European Economic Community against Yougoslavia I.E Serbia³

The text "Sanctions of E.E.C. against Yougoslavia, i.e. Serbia", seen as a personal viewpoint of the author, who works in Yougoslav mission at E.E.C., has its authenticity and extraordinary legal-political value.

This particularly pertains to the contents of the decisions of E.E.C., and the possibilities and modes of eventual legal protection of aggrieved party.

1 Kada je reč o firmama iz drugih republika, treba ukazati da je Zajednica unapred izbegla mogućnost sporenja, pošto je tzv. "pozitivne mere" (tj. povraćaj carinskih koncesija) donela retroaktivno - sa važenjem od momenta suspenzije sporazuma o saradnji SFRJ-EEZ (15. 11. 1991.). Time bi još jedino uvoznici roba poreklom iz Srbije ili Crne Gore imali materijalni interes da povrate carinu plaćenu u periodu 15. 11. - 31. 12. 1991. - u slučaju dobijenog spora pred Sudom u Luksemburgu.

2 Kao što je uostalom svako pravo, a posebno međunarodno, rezultat određenog odnosa snaga, odnosno socijalnih odnosa.

3 Dr Duško Lopandić, Yougoslav mission in E.E.C., Bruxelles.

Milivoje Vujačić¹

UDK 347.75/76+347.455

Aktuelni problemi i pravni status devizne štednje

Rezime

Slobodno polaganje deviza na devizne račune gradana i devizna štednja gradana zaživela je u Jugoslaviji 1964. godine. Autor, vrstan poznavalac devizne problematike, obraduje u svom radu status devizne štednje i način izmirenja devizno-štедnih uloga gradana, kao i efekte ponašanja svih subjekata u ovom poslovanju, Narodne banke Jugoslavije, poslovnih banaka i države SFRJ.

Za devizne štediše od najvećeg je interesa su poglavlja u tekstu koja se odnose na status devizne štednje gradana u 1992. godini i obaveze pojedinih institucija po deviznoj štednji.

Uvodna napomena

Institut devizne štednje gradana, odnosno slobodnog polaganja deviza na devizne račune i devizne štedne uloge gradana zaživeo je u Jugoslaviji 1964. godine. Kasnije, Zakonom o deviznom poslovanju i kreditnim odnosima sa inostranstvom (čl. 51. "Službeni list SFRJ", br. 15/77) bankama je omogućeno da počev od 1978. godine tako prikupljene devize mogu deponovati kod Narodne banke Jugoslavije. Imajući u vidu način donošenja ovog zakona, odnosno način konstituisanja mogućnosti (za banke) i obaveze (za Narodnu banku Jugoslavije) depo-

¹ Mr Milivoje Vujačić, generalni direktor u Narodnoj banci Jugoslavije.

novanja devizne štednje, može se reći da je ovako rešenje, odnosno obaveza, zakonom nametnuta Narodnoj banci Jugoslavije, sa svim posledicama koje će se kasnije pojaviti.

Osnovni cilj ovakvog deponovanja devizne štednje bio je - da se kursni rizik po tom osnovu u celini prenese sa banaka na Narodnu banku Jugoslavije. Sve do 1988. godine, Narodna banka Jugoslavije je izmirivala obaveze po tom osnovu prema bankama. Mogućnost deponovanja devizne štednje kod Narodne banke Jugoslavije važila je do 15. oktobra 1988. godine, osim za kamatu na tu štednju.

I Cilj i suština deponovanja devizne štednje kod Narodne banke Jugoslavije

Prema čl. 51. pomenutog Zakona kao i Odluci i načinu deponovanja i vraćanja deviza gradana iz depozita kod Narodne banke Jugoslavije ("Službeni list SFRJ", br. 13/78), koja je doneta radi sprovodenja čl. 51. Zakona, banke su mogle deponovati sva sredstva koja su tada imale na deviznim računima gradana. Na početku sprovodenja ovog propisa, banke su započele sa deponovanjem deviza prema zatečenom stanju sredstava na deviznim računima gradana, nastalom iz salda priliva i odliva deviza iz ranijeg perioda. Međutim, vrlo mali broj banaka je imao dovoljno likvidnih sredstava na svojim deviznim računima da bi mogao izvršiti deponovanje deviza prema stanju na deviznim računima gradana, s ciljem da se izbegne kursni rizik po tom osnovu. Ovo je logično, ako se imaju u vidu osnovni principi bankarskog poslovanja da banke sredstva prikupljaju da bi ih plasirale, odnosno koristile kao likvidna sredstva za izmirivanje svih svojih obaveza. Tako su banke i devize ostvarene po deviznim računima gradana u ranijem periodu, koristile za prodaju svojim kominentima radi njihovih plaćanja prema inostranstvu, za izmirivanje svojih potreba prema inostranstvu, ili za prodaju na Deviznom tržištu.

U takvim uslovima poslovanja, banke nisu bile u mogućnosti da obezbede slobodne devize radi deponovanja kod Narodne banke Jugoslavije - s ciljem da budući kursni rizik prenesu na Narodnu banku Jugoslavije - već su bile prinudene da ih kupuju od Narodne banke Jugoslavije - preko Deviznog tržišta, pa tek onda da ih deponuju. Efekat takvog postupka bio je da su banke bile u obavezi da inostranim bankama plate znatne iznose provizije za promet na njihovim deviznim računima, kao i dinarsku naknadu Službi društvenog knjigovodstva na promet po žiro-računu. Zato su banke, neposredno i preko Udruženja banaka Jugoslavije, tražile da se zatečeno stanje, kao i iznos koji potiče od pripisanih deviznih kamata deviznim računima gradana, može deponovati kod Narodne banke Jugoslavije obračunskim putem (knjigovodstveno).

Zbog svega prethodnog, sredinom 1978. godine, izvršene su izmene i dopune navedene Odluke¹ kojom je bankama omogućeno da kod Narodne banke Jugoslavije devize po deviznim računima gradana mogu na dva načina deponovati:

- obračunskim putem - po "pro-forma" postupku, devize koje su ostvarene u ranijem periodu, kao i ukupan priliv koji se odnosio na pripisano deviznu kamatu deviznim računima gradana (na početku svake godine za kamatu ostvarenu za prethodnu godinu); i

- efektivnim prenosom deviza sa deviznih računa kod banaka u inostranstvu, ukupan mesečni neto priliv po deviznim računima gradana - prema mesečnim obračunima banaka.

Na osnovu prethodno izmenjenih propisa, banke su počev od juna 1988. godine intenzivirale proces deponovanja devizne štednje građana. Međutim, to finansijska operacija u 1978. godini svela se isključivo na to da su banke deponovanje devizne štednje kod Narodne banke Jugoslavije izvršile isključivo obračunskim putem - po "pro-forma" postupku, bez efektivnog prenosa deviznih sredstava. Tako je, prema stanju 31. 12. 1978. godine, na ovaj način preneto 5,2 mlrd. USD. Ta devizna sredstva, isključujući pripisano kamatu, banke su ranije iskoristile (potrošile) za plaćanje obaveza prema inostranstvu.

Istovremeno, propisima je utvrđena obaveza Narodne banke Jugoslavije da bankama daje beskamatni kredit na osnovu deponovanih deviza u visini dinarske protivvrednosti po kursu na dan deponovanja deviza. Cilj ovoga je bio da se bankama, putem beskamatnog kredita, obezbedi kreditni potencijal čijim bi plasiranjem one obezbedivale prihode od kamata za pokriće troškova za pasivne kamate i druge troškove po deviznoj štednji. Ali to je bilo moguće postići samo u prvoj fazi deponovanja, dok nije došlo do kumuliranja većeg obima kursnih razlika, s jedne i sve većeg kumuliranja negativnih efekata dugoročno vodene politike depresiranih kamatnih stopa na dinarske plasmane, tako da je visina ovih kamatnih stopa sve više zaostajala u odnosu na intezitet promena kursa dinara. Zbog toga je svojevremeno odobreni kredit bankama po osnovu deponovanja devizne štednje od prvobitnog odnosa 100:100%, sveden u 1991. godini na odnos 0,04 prema 100%.

U narednim godinama, banke su samo jedan mali deo devizne štednje deponovale efektivno kod Narodne banke Jugoslavije, i to u ukupnom iznosu od svega 1,7 mlrd. USD, ili 13,8% od ukupno deponovane devizne štednje. Naime, prema stanju od 31. 12. 1990. godine ukupno deponovana devizna štednja je iznosila 12,2 mlrd. din., s tim što je 10,5 mlrd. USD, ili preko 86% te štednje deponovano po "pro-forma" postupku. Inače ukupna devizna štednja na dan 31. 12. 1990. godine iznosila je oko 13,6 mlrd. USD, što znači da oko 1,4 mlrd. USD štednje nije bilo deponovano kod Narodne banke Jugoslavije, već je to bila tzv. nova štednja.

1 "Službeni list SFRJ", br. 26/78.

Sem toga, od ukupnog prirasta deponovane devizne štednje u periodu 1978-1990. godine u iznosu od oko 7,0 mlrd. USD, preko 5,0 mlrd. USD ili više od 70% tog prirasta, rezultiralo je po osnovu pripisa devizne kamate na tu štednju. Kamata po osnovu deponovane devizne štednje je konstantno pripisivana osnovnom štednom ulogu, osim za I polugodište 1990. godine. Takvo rešenje je bilo neizbežno budući da platno-bilansnim i deviznim projekcijama zemlje nisu obezbedivana sredstva za plaćanje devizne kamate po osnovu deviznih štednih uloga, što znači da su banke bile u obavezi da iz svog deviznog priliva, obezbede servisiranje devizne štednje gradana uključujući i pripisanu kamatu.

Treba istaći da su banke koristile zakonsku mogućnost da deviznu štednju skoro u celini deponuju kod Narodne banke Jugoslavije, s ciljem da se oslobođe kursnog rizika koji je nastajao po tom osnovu. Tako se za period 1978-1988. godine procenat deponovane u odnosu na ukupnu deviznu štednju kretao između 83,14% i 101,28%. Razlika do 100% predstavljala je nedeponovanu deviznu štednju, koja je bila u "režimu" poslovnih banaka.

Da bi se sprečilo dalje multipliciranje negativnih posledica jednog, u suštini neracionalnog zakonskog rešenja, izmenama i dopunama Zakona o deviznom poslovanju ("Sl. list SFRJ", br. 59/1988.) ukida se, sa 15. oktobrom 1988. godine, mogućnost daljeg deponovanja devizne štednje kod Narodne banke Jugoslavije. Prema tome, banke od 15. oktobra 1988. godine nisu više mogle kod Narodne banke Jugoslavije vršiti deponovanje nove devizne štednje. Za takvu štednju, prikupljenu posle 15. oktobra 1988. godine, bile su isključivo odgovorne i "nadležne" poslovne banke.

Istina, novo zakonsko rešenje nije u celini ispoštovano, budući da je u kasnijim godinama, kao što je već rečeno, kamata na deponovanu deviznu štednju redovno (osim za I polugodište 1990. godine) pripisivana depozitu, tj. osnovnom štednom ulogu. Ovakvim rešenjima se pribegavalo zbog ograničenja platno-bilansih, odnosno ograničenih budžetskih mogućnosti zemlje.

II Devizna štednja kao javni dug države

Na osnovu Programa ekonomskih reformi i mera za njegovu realizaciju iz 1989. godine, federacija je preuzeila obavezu da, umesto Narodne banke Jugoslavije, servisira tekuće obaveze po osnovu deponovane devizne štednje gradana. U skladu s tim, krajem 1989. godine na osnovu posebnog zakona obračunate kursne razlike po deponovanoj deviznoj štednji gradana konstituisane su kao javni dug Federacije. U Budžetu federacije za 1990. godinu za te namene obezbedeno je i bankama isplaćeno oko 6,7 mlrd. dinara.

Zakon o javnom dugu bio je donet kao privremena mera za 1990. godinu, tako da je njegova važnost prestala krajem 1990. godine. Mada je Savezno izvršno

veće još u septembru 1990. godine predložilo Skupštini SFRJ novi tekst Zakona o javnom dugu (a kasnije i određene dopunske predloge), taj propis nije usaglašen, kao ni Budžet za tu godinu, na osnovu kog je trebalo da budu obezbedena sredstva za servisiranje javnog duga. Zbog toga je sve do kraja 1991. godine pitanje izmicanja obaveza po javnom dugu za 1991. godinu bilo nerešeno.

Inače, ukupno deponovana devizna štednja gradana kod Narodne banke Jugoslavije na dan 30. 09. 1991. godine iznosila je 11,18 mlrd. USD, prema 5,14 mlrd. USD na kraju 1978. godine (prve godine kada je počeo proces deponovanja). Bez Hrvatske i Slovenije, deponovana devizna štednja za ostale četiri republike na kraju 1991. godine iznosila je približno oko 6,4 mlrd. USD (računajući ostvarenio neto smanjenje u toj godini, odnosno pripis kamate).

Kada je u pitanju devizna štednja gradana, treba istaći da nju garantuje federacija. Ta obaveza utvrđena je Zakonom o deviznom poslovanju (čl. 14.) kao i odgovarajućom odlukom Saveznog izvršnog veća. Takva obaveza federacije konstituisana je i Zakonom o bankama i drugim finansijskim organizacijama (čl. 76.). Međutim, smisao ove garancije u suštini se svodi na to da se garancija federacije aktivira jedino u slučaju stečaja neke banke.

Narodna banka Jugoslavije garantuje samo dinarsku štednju gradana, a ne i deviznu štednju. Obaveza po garanciji Narodne banke Jugoslavije za dinarsku štednju utvrđena je Zakonom o Narodnoj banci Jugoslavije (čl. 23.), kao i Zakonom o bankama (čl. 76.).

III Izvršavanje obaveza po deviznoj štednji građana za 1991. godinu

Problemi na sektoru devizne štednje počinju se zaoštrevati krajem 1990. godine, da bi kulminirali tokom 1991. godine. Sve se to dešavalo uporedo sa zaoštrevanjem političkih sukoba u zemlji, koji kasnije prerastaju u ratne sukobe. Uporedo s tim, naglo se pogoršava ukupna ekonomska situacija u zemlji. Neravnoteža, odnosno deficit u Budžetu federacije je sve veći, tako da federacija nije bila u mogućnosti da servisira obaveze po deviznoj štednji u 1991. godini, na način kako je to učinila u 1990. godini. S druge strane, pritisci građana za potražnju devizne štednje bivaju sve veći.

Mada nije imala formalnih obaveza da nešto u tom pogledu preduzima, Narodna banka Jugoslavije je, imajući u vidu sve prethodne okolnosti, početkom maja 1991. godine, putem Odluke Saveta guvernera, omogućila bankama da po osnovu neto smanjenja devizne štednje mogu tokom 1991. godine koristiti povoljan kredit za likvidnost po tom osnovu. Na taj način Narodna banka Jugoslavije je likvidnosno pomogla bankarski sistem, te ublažila probleme na sektoru devizne

Štednje. Inače, isplata devizne štednje građanima u devizama bilo je vrlo restrukturativna, što je zavisilo od devizne likvidnosti svake konkretnе banke.

Krajem 1991. godine donet je poseban Zakon kojim je regulisano plaćanje obaveza po neto smanjenoj deviznoj štednji u toj godini. Naime, tim zakonom federacija je preuzeila sve kredite za likvidnost koje je Narodna banka Jugoslavije odobrila bankama za neto smanjenje devizne štednje, uključujući i kredite kojim se bankama nadoknaduje celokupno neto smanjenje devizne štednje u 1991. godini. Tako je za neto smanjenje devizne štednje u 1991. godini bankama isplaćeno oko 16,5 mlrd. dinara (bez Hrvatske i Slovenije). Istovremeno depozitu je pripisana kamata u iznosu od oko 380 mln. USD.

IV Osvrt na osnovna rešenja iz Projekta SIV-a o transformaciji devizne štednje građana

1. U okviru Saveznog izvršnog veća, u široj međuresorskoj saradnji, krajem 1991. godine pripremljen je poseban Program mera za trajnije rešavanje problema devizne štednje građana. Taj projekat Savezno izvršno veće je prihvatiло i, s tim u vezi, zadužilo nadležne savezne organe da pripreme konkrete mере за sprovođenje rešenja iz ovog projekta.

Programom mera za rešavanje kumuliranih problema devizne štednje građana predviđeno je više rešenja i to na sledećim principima:

- da devizni štediša samostalno i dobrovoljno vrši izbor jednog ili više ponuđenih rešenja;

- da se devizne štediše povežu sa bankama i preduzećima u sprovođenju ponuđenih rešenja;

- da ponudena rešenja sadrže realne izvore sredstava, kojima bi se alimentiralo ostvarivanje prava po osnovu devizne štednje građana;

- da sva rešenja budu maksimalno stimulativna za štedište.

U cilju što bržeg rešavanja problema devizne štednje građana u Projektu su dati konkretni predlozi, kao npr:

- ulaganje devizne štednje u dugoročne kredite za stambenu izgradnju, izgradnju poslovnog prostora i nabavku opreme za obavljanje privatne preduzetničke delatnosti;

- transformacija devizne štednje u deonice banaka, preduzeća ili potvrde o udeli u banci odnosno preduzeću;

- formiranje mešovitih preduzeća sa stranim ulaganjem na osnovu učešća obezbedenog ulaganjem deviznog štednog uloga;

- upotreba devizne štednje za kupovinu nepokretnosti i opreme likvidiranih preduzeća, komitenata banke;

- ulaganje devizne štednje za formiranje investicionih fondova, lizing društava, lizinga na osnovu obveznica, isplata lizinga putem obveznica;

- kupovina robe široke potrošnje i druge robe iz inostranstva i dr.

2. Operacionalizacija napred navedenih rešenja za transformaciju devizne štednje u druge oblike imovine je neizvesna zbog neizvesnosti i nedefinisanih ekonomskih funkcija federalne države, kao i zbog nerešenih osnovnih materijalnih prepostavki za takvu transformaciju. Radi se prvenstveno o obezbeđivanju potrebnih izvora sredstava za finansiranje transformacije devizne štednje građana u druge oblike imovine. Kod toga, ima se u vidu da su bilansni problemi Budžeta federacije zaoštreni do krajnjih granica, tako da će u 1991. godini izvorni prihodi Budžeta biti svedeni na marginalan nivo. Uz to, budžetski "kapaciteti" u uslovima višegodišnjeg opadanja privredne aktivnosti, sve su slabiji. Zbog toga, kao i zbog nedefinisanih funkcija buduće federalne države, Budžetom za 1992. godinu nisu uopšte predviđena bilo kakva sredstva, kao ni konkretnе mere za realizaciju Projekta o transformaciji ranije devizne štednje u druge oblike aktive građana.

Zbog napred navedenih ograničenja, realizacija projekta Saveznog izvršnog veća u praksi se u velikoj meri oslanja na angažovanje kredita iz primarne emisije Narodne banke Jugoslavije. Naime, model polazi od toga da bi kreditima iz primarne emisije trebalo pokriti 30% namenskih kredita odobrenih od strane banaka, s tim da se banke oslobode plaćanja obavezne rezerve na dinarske depozite koji bi nastali transformacijom deviznih depozita. Međutim, za primenu ovakvog rešenja postoje određeni ograničavajući faktori. Prvo, krediti vezani za deviznu štednju morali bi biti dugoročni, što je u suprotnosti sa osnovnim funkcijama Narodne banke Jugoslavije, koje su precizno utvrđene Zakonom. Naime, prema važećem Zakonu, Narodna banka Jugoslavije može bankama odobravati samo kratkoročne kredite. Drugo, obim kredita iz primarne emisije je limitiran ciljevima i zadacima monetarne politike za tekuću godinu. Takođe, teško bi se moglo prihvatiti rešenje o neplaćanju obavezne rezerve na transformisane depozite - budući da se radi o jednom od značajnijih instrumenata monetarnog regulisanja, koji se mora jedinstveno primenjivati.

3. Ipak, imajući u vidu postojeća materijalna ograničenja, ekonomsku opravdanost i racionalnost naznačene transformacije devizne štednje građana u druge oblike imovine, u praksi se od januara 1992. godine već primenjuje određeno kompromisno rešenje. Naime, polazeći od Odluke o ciljevima i zadacima zajedničke monetarne politike.. za 1992. godinu, Savet guvernera Narodne banke Jugoslavije je u januaru ove godine doneo posebnu odluku kojom je bankama omogućeno korišćenje povoljnijih kredita u I tromesečju ove godine na osnovu definitivno prodate deponovane devizne štednje, ukoliko se ona koristi za određene namene. Time su značajno ublaženi problemi na ovom sektoru, posebno nakon izvršene devalvacije dinara u januaru ove godine.

V Status devizne štednje građana u 1992. godini

1. Problem servisiranja obaveza (realizovane negativne kursne razlike i kamate) po osnovu devizne štednje građana za 1992. godinu i dalje je ostao potpuno nerešen. Budžetom federacije za 1992. godinu nisu uopšte predviđena bilo kakva sredstva za plaćanje obaveza po osnovu deponovane devizne štednje, niti je predlagan poseban savezni zakon kojim bi se uredio problem javnog duga po osnovu devizne štednje građana, na način kako je to bilo urađeno za 1990. godinu, odnosno naknadno i za 1991. godinu.

Imajući to u vidu a posebno težinu i posledice nerešavanja problema obaveza po osnovu deponovane devizne štednje, Narodna banka Jugoslavije je u okviru dokumenata o monetarnoj i deviznoj politici za 1992. godinu predložila odredene mере, koje je Skupština SFRJ krajem decembra usvojila radi ublažavanja aktuelnih problema devizne štednje građana.

Odlukom o ciljevima i zadacima zajedničke monetarne politike i zajedničkih osnova kreditne politike u 1992. godini¹, predviđeno je da Narodna banka Jugoslavije može pored davanja kredita na osnovu prodaje deviza, odobravati i kredite za finansiranje rashoda Budžeta federacije, uključujući i rashode po osnovu neto smanjenja devizne štednje građana, kao i po osnovu kursnih razlika po određenim inostranim kreditima. U tač. 5. pomenute Odluke utvrđeno je sledeće:

"Zbog nefunkcionisanja sistema finansiranja budžeta federacije, posebnim saveznim zakonom regulisće se i iznos i uslovi pod kojima će Narodna banka Jugoslavije davati kredita federaciji za finansiranje rashoda budžeta federacije, uključujući rashode po osnovu neto-smanjenja devizne štednje građana deponovane kod Narodne banke Jugoslavije i po osnovu kursnih razlika po određenim inostranim kreditima, u okvirima iz tačke 3. ove odluke."

Za finansiranje prethodno navedenih namena utvrđen je i odgovarajući okvir u usvojenom monetarnom programu za 1992. godinu.

Takođe Veće republika i pokrajina Skupštine SFRJ je posebnim zaključkom obavezalo Savezno izvršno veće da se pitanje obaveza po deviznoj štednji građana reguliše odgovarajućim zakonom.

2. Polazeći od prethodnog, a posebno imajući u vidu posledice koje će nastati nakon izvršene devalvacije dinara, Narodna banka Jugoslavije je u januaru 1992. godine donela, kao što je već rečeno, posebnu Odluku kojom je omogućeno bankama odobravanje povoljnijih kredita za određene namene, na osnovu definitivno prodate deponovane devizne štednje.

Ovi krediti se odobravaju bankama za sledeće namene:

1 "Službeni list SFRJ", br. 96/91.

- za jednokratnu isplatu, u prvom tromesečju 1992. godine, dinarske protivrednosti sa devizne štednje knjižice i deviznog računa u gotovu do 500 DEM; u visini 100%;

- za kupovinu, izgradnju i otkup stanova i poslovnog prostora, za otplatu kredita koji su korišćeni za te namene, kao i po osnovu polaganja depozita i učešća za dobijanje kredita za te namene, u visini 100%;

- za polaganje dinarske protivrednosti na oročene štedne uloge na rok od šest i više meseci, u visini od 50%. Ovako dobijene kredite banka će u međuvremenu plasirati po tržišnim uslovima, te obezbediti prihode kojim će štedišama nadoknaditi kamatu na oročenu dinarsku štednju koja potiče od konvertovane devizne štednje.

Kredite za ovc namene Narodna banka Jugoslavije odobrava bankama na rok od 12 meseci uz godišnju kamatnu stopu u visini 70% od eskontne stope (koja za sada iznosi 60% na godišnjem nivou).

Pored toga, ovom odlukom je omogućeno da banke mogu koristiti avans od Narodne banke Jugoslavije u iznosu od 100% za efektivno prodate devize od strane gradana, kao i kratkoročni kredit u visini od 50% tako prenetih deviza na račun Narodne banke Jugoslavije. Ovaj kredit odobrava se bankama u visini od 50% važeće eskontne stope Narodne banke Jugoslavije.

Istom odlukom omogućeno je da Narodna banka Jugoslavije odobrava bankama poseban kredit za likvidnost u visini 100% dinarske protivrednosti devizne štednje isplaćene gradanima, po utvrđenim osnovama, sa statusom izbeglih lica kao i bankama koje preuzmu deviznu štednju gradana od delova onih banaka čije je sedište izvan jedinstvenog monetarnog sistema.

Banke obračune neto-smanjenja devizne štednje sa odgovarajućom dokumentacijom dekadno dostavljaju Narodnoj banci. A prvi dekadni obračun odnosi se na poslednju dekadu januara 1992. godine.

3. Narodna banka Jugoslavije je zaključno sa 22. 04. 1992. godine, po osnovu neto smanjenja devizne štednje: za I tromeseče 1992. godine odobrila bankama kredit u ukupnom iznosu od oko 25,0 mldr. dinara. Ti krediti odnose se na isplatu dinarske protivrednosti od 500 DEM, kao i za prethodno navedene iz Odluke.

Budući da u međuvremenu nije donet zakon kojim bi se uredilo pitanje servisiranja obaveza po deviznoj štednji, Narodna banka Jugoslavije je produžila važnost pomenute Odluke za celu 1992. godinu. Namene kao i uslovi pod kojima se bankama odobravaju kratkoročni krediti iz primarne emisije Narodne banke Jugoslavije ostali su nepromenjeni. Samo za II tromeseče 1992. godine, Narodna banka Jugoslavije je monetarnim programom predvidela da za prethodnu namenu usmeri oko 75 mldr. din., što čini više od 30% ukupnog povećavanja kratkoročnih kredita iz primarne emisije za ovaj period.

4. Već je rečeno da je pitanje servisiranja obaveza po deponovanoj deviznoj štednji u 1992. godini ostalo sistemski neuređeno. Budžetom za 1992. godinu nisu predviđeni bilo kakvi rashodi po tom osnovu. Međutim, povodom razmatranja

dokumenata o ekonomskoj politici za 1992. godinu, VRP Skupštine SFRJ je posebnim zaključkom obavezalo Savezno izvršno veće da što pre odgovarajućim zakonom uredi pitanje deponovane devizne štednje. Imajući u vidu tu obavezu, a posebno težinu i posledice nerešenog pitanja devizne štednje, činjenicu da tu štednju garantuje federacija s jedne, kao i realne, materijalne i finansijske mogućnosti zemlje, s druge strane. Savezno izvršno veće je krajem februara ove godine predložilo Skupštini Jugoslavije Nacrt zakon o pretvaranju deponovane devizne štednje u javni dug federacije. Predloženim rešenjima problem deponovane devizne štednje uredio bi se na trajnim osnovama, uključujući i servisiranje obaveza u 1992. godini po tom osnovu.

Osnovna rešenja koja su predlagana ovim zakonom bila su:

- građani bi najviše 10% deponovane devizne štednje i dalje zadržali na deviznim računima, odnosno deviznim štednim knjižicama;
- preostala deponovana devizna štednja kod Narodne banke Jugoslavije pretvorila bi se u javni dug federacije, za koju bi se izdale obveznice federacije;
- štednja bi se konvertovala u SAD dolare i DEM, na ove valute bi glasile i obveznice;
- obveznice bi se isplaćivale u devizama ili u dinarima - ako se za to opredeli vlasnik devizni štednje; obveznice bi bile naplative u 12 polugodišnjih anuiteta, s tim da bi prvi za naplatu u devizama dospevali 30. juna 1994. godine, a u dinarima 30. juna 1993. godine;

- na obveznice bi se plaćala kamata od 6% godišnje;
- promet obveznica federacije na tržištu bio bi sloboden; na taj promet ne bi se plaćao porez na promet;
- Budžet federacije bi obezbedivao sredstva za urednu isplatu dospelih obveznica;

- nedeponovanu i buduću deviznu štednju garantovale bi banke¹;

Nacrt zakona sadrži i prelazno rešenje za 1992. godinu, kojim bi se:

- preuzeли od strane Budžeta federacije, svi krediti koji bi u međuvremenu (do donošenja zakona) Narodna banka Jugoslavije odobravala bankama prema navedenoj Odluci; uključujući i neto smanjenje devizne štednje koji bi banke finansirale do donošenja ovog zakona, na teret svojih izvora sredstava;

- obezbedila sredstva za prevremenu amortizaciju obveznica koje bi dospele za naplatu 30. juna 1993. godine.

U obrazloženju predloženog zakona ističe se da bi usvajanjem predloženih rešenja, na trajnim osnovama bilo uredeno pitanje servisiranja obaveza države po deponovanoj deviznoj štednji, uz istovremeno amortizovanje velike tražnje građana za podizanje devizne štednje, te da se predložena rešenja prilagođena

¹ U vezi s tim, opravdano je postavljeno pitanje koliko može biti svršishodno ukinuti garanciju države za deviznu štednju, posebno ako se taj institut zadrži i u novom sistemu?

realnim uslovima u kojima se zemlja našla. Zavisno od razrešivanja političkih sukoba i konsolidacije ekonomskih prilika, pomenuta rešenja bi se mogla menjati, u smislu obezbeđivanja povoljnijih efekata za devizne štediše odnosno brže amortizacije obveznica, kako dinarskih tako i deviznih. Takođe, ukazuje se da rešenja koja se nude Nacrtom pomenutog zakona uređuju pitanje devizne štednje na povoljniji način od mera koje su već preduzete u Hrvatskoj ili Sloveniji. Tako je u Hrvatskoj praktično već uveden moratorijum na ukupnu deviznu štednju. Obveznice koje je emitovala ta republika amortizovale bi se u roku od 10 godina sa kraćim periodom od 4,5 godine, isplata bi bila jedino u Hrvatskim dinarima, uz nižu kamatu itd.

Međutim, o predloženom tekstu zakona u vezi devizne štednje, u Skupštini Jugoslavije nije postignuta saglasnost. S toga je nadležni odbor Skupštine zadužio Savezno izvršno veće da uradi novi tekst zakona, čije bi rešenje bilo povoljnije za devizne štediše u odnosu na ona koja su već predlagana. Kod toga, imali su se u vidu i zahtevi Udruženja deviznih štediša koje je, preko svojih predstavnika, na odgovarajući način uključeno u proces razmatranja, odnosno predlaganja zakonskih rešenja o regulisanju obaveza po deviznoj štednji građana. U međuvremenu urađen je radni koncept zakonskih rešenja kojima bi se uredilo pitanje devizne štednje, na sledeći način:

- važeći obligacioni odnosi (ugovori zaključeni između deviznih štediša i poslovnih banaka) ne bi se menjali, što znači da se devizna štednja ne bi pretvarala u javni dug države, niti bi se po tom osnovu izdavale obveznice;

- država bi i dalje garantovala deviznu štednju građana, pod određenim uslovima;

- država bi bankama nadoknadivala deo sredstava po osnovu angažovane devizne štednje, uključujući i preuzimanje kredita koje u međuvremenu po tom osnovu bankama odobri Narodna banka Jugoslavije. Izvori sredstava za to bi bili: budžetski prihodi, zaduženja države u zemlji i u inostranstvu, prodaja imovine federacije i dr.;

- država bi obezbeđivala deo sredstava u deviznom obliku koji bi se usmeravao bankama za određene namene (lečenje, sudski troškovi i sl.) koje bi se utvrđivale posebnom odlukom;

- ubuduće se ne bi pravila razlika između tzv. stare i nove devizne štednje;

- bankama bi već za 1992. godinu bila obezbedena efektivna devizna sredstva za plaćanje kamate na deviznu štednju za tu godinu; sem toga, za 1991. kao i za 1992. godinu kamata na neoročenu deviznu štednju bila bi izjednačena sa visinom kamatnih stopa koje važe za oročenu deviznu štednju do jedne godine; time bi devizne štediše bile obeštećene zato što nisu bile u mogućnosti da koriste svoju deviznu uštedevinu, itd.

Sigurno je da su ova rešenja znatno povoljnija u odnosu na ona koja su ranije bila predložena. Međutim, i ukoliko ona budu usvojena, mogućnost njihove primene u praksi biće prevashodno uslovljena brzinom i karakterom razrešavanja

političke krize u zemlji, te konsolidovanjem nove zajedničke države odnosno konsolidovanjem ekonomskih prilika u zemlji. Pod tim prepostavkama, realno bi bilo računati na relativno brzi povratak poverenja građana u institut devizne štednje. U tom slučaju, priliv devizne štednje u kanale bankaraskog sistema, uz preduzimanje brojnih stimulativnih mera ekonomске politike, mogao bi vrlo brzo nadmašiti odliv po tom osnovu. Kod toga, ima se u vidu i to da se trenutno, prema proceni, preko 3 mlrd. USD deviznih sredstava nalazi u rukama stanovništva, koja su izvan bankarskih kanala, odnosno izvan ekonomске funkcije. Sa uključivanjem tih sredstava u bankarske tokove, devizna štednja bi bila stavljena u funkciju investiranja, te oživljavanje privrednog rasta. Onog momenta kada bude uspostavljen trend većeg priliva od odliva po osnovu devizne štednje, uz istovremeno jačanje poverenja u institucije privrednog sistema i ekonomskog oporavka, pitanje servisiranje obaveza banaka, odnosno države po deviznoj štednji neće se postavljati, odnosno to neće biti problem kao što je to slučaj skoro dve godine.

VI O obavezama pojedinih institucija po deviznoj štednji

Poznato je da se problemi u oblasti devizne štednje građana počinju zaoštravati krajem 1990. godine, da bi, uporedo sa zaoštravanjem političkih sukoba u zemlji i pogoršavanjem ukupne ekonomске situacije, kulminirali tokom 1991. godine. U takvim uslovima tražnja građana za podizanjem devizne štednje progresivno se povećavala.

U nemogućnosti da udovolje toj tražnji, banke sve češće devizne štediše neopravданo upućuju na Narodnu banku Jugoslavije, sa obrazloženjem da svoja prava mogu ostvariti jedino u Narodnoj banci Jugoslavije.

Saveznim zakonima i propisima donesenim na osnovu tih zakona utvrđeno je da se banka može baviti depozitnim i drugim bankarskim poslovima i da te poslove obavlja samostalno radi ostvarivanja dobiti, a na načelima sigurnosti i rentabilnosti. Prema tome, banka je dužna da izvršava sve obaveze po osnovu štednje građana, jer je primanje svih vrsta novčanih depozita deo njenog poslovanja, za koji ona snosi i rizik.

Istina je da deviznu štednju građana garantuje federacija. Ta obaveza utvrđena je članom 14. Zakona o deviznom poslovanju, prema kome za devize na deviznim računima i deviznim ulozima jemči federacija, i članom 76. Zakona o bankama i drugim finansijskim organizacijama u kom je takođe propisano da za štedne uloge u stranoj valuti i depozite na deviznim računima građana i stranih fizičkih lica jemči federacija. Izvršavanje ove garancije uredeno je odgovarajućom odlukom Saveznog izvršnog veća, prema kojoj obaveza federacije po osnovu jemstva nastaje u slučaju nelikvidnosti banke koja je u celini iskoristila sredstva devizne štednje deponovana na računima banke u inostranstvu po osnovu

neto-prirasta devizne štednje od 18. oktobra 1988. godine, koja je povukla ukupan iznos devizne štednje deponovane kod Narodne banke Jugoslavije i koja na žiro-računu nema sredstava za otkup deviza, a za održavanje svoje likvidnosti je iskoristila sredstva obavezne rezerve, kao i u slučaju otvaranja stečajnog postupka nad bankom.

Narodna banka Jugoslavije garantuje samo dinarsku štednju gradana. Obaveza po garanciji Narodne banke Jugoslavije za dinarsku štednju utvrđena je Zakonom o Narodnoj banci Jugoslavije i jedinstvenom monetarnom poslovanju narodnih banaka republika i narodnih banaka autonomnih pokrajina, kao i Zakonom o bankama i drugim finansijskim organizacijama.

U članu 23. Zakona o Narodnoj banci Jugoslavije i jedinstvenom monetarnom poslovanju narodnih banaka republika i narodnih banaka autonomnih pokrajina predviđeno je da Narodna banka Jugoslavije jemči za štedne uloge i tekuće račune gradana u dinarima kod banaka i Poštanske štedionice i propisani slučajevi kad nastaje ta obaveza Narodne banke Jugoslavije:

1) ako banka, odnosno Poštanska štedionica na svom žiro-računu nema dovoljno sredstava za tekuće isplate po štednim ulozima i tekućim računima građana u dinarima, a za održavanje svoje likvidnosti je iskoristila sredstva obavezne rezerve u smislu člana 22. Zakona o Narodnoj banci Jugoslavije i jedinstvenom monetarnom poslovanju narodnih banaka republika i narodnih banaka autonomnih pokrajina;

2) ako banka, odnosno Poštanska štedionica ide u stečaj, a nije u mogućnosti da izmiri obaveze po štednim ulozima i tekućim računima građana u dinarima na način predviđen saveznim zakonom.

Takođe, u članu 76. Zakona o bankama i drugim finansijskim organizacijama predviđeno je da za štedne uloge i tekuće račune gradana u dinarima kod banaka i Poštanske štedionice jemči Narodna banka Jugoslavije pod uslovima utvrđenim u Zakonu o Narodnoj banci Jugoslavije i jedinstvenom monetarnom poslovanju narodnih banaka republika i narodnih banaka autonomnih pokrajina.

Prema tome, suština zakonskih odredaba o nastanku obaveze po jemstvu federacije, odnosno Narodne banke Jugoslavije je u tome da ta obaveza nastaje tek kada banka ne može da izvrši svoje obaveze jer je nelikvidna ili je nad njom pokrenut postupak stečaja. Iz tih zakonskih odredaba jasno proizlazi i to da obaveza Narodne banke Jugoslavije po osnovu devizne štednje gradana koju su građani položili kod poslovnih banaka, kada je u pitanju servisiranje te štednje u deviznom obliku - nije ni stvarna ni formalna.

Odlukom o ciljevima i zadacima zajedničke monetarne politike i zajedničkih osnova kreditne politike za 1992. godinu predviđena je mogućnost da Narodna banka Jugoslavije iz sredstava primarne emisije održava dinarsku likvidnost banaka po osnovu neto - smanjenja devizne štednje u okvirima monetarnih kretanja koja su utvrđena Projekcijom monetarne politike. Imajući, istovremeno, u vidu posledice koje će nastati devalvacijom dinara, Narodna banka Jugoslavije je

u januaru 1992. godine donela posebnu odluku kojom je bankama omogućeno odobravanje povoljnih kratkoročnih kredita na osnovu definitivno prodate depo-novane devizne štednje za određene namene. Same banke mogu građanima omogućiti ostvarivanje i drugih prava po osnovu stare devizne štednje, ali Narodna banka Jugoslavije za sada ne može po tim osnovama odobravati pomenute kratkoročne kredite. Međutim, ako se usvoji predloženi Zakon o pretvaranju depo-novane devizne štednje u javni dug federacije, onda bi kratkoročne kredite odobrene i po tim osnovama (koje bi banke u međuvremenu odobravale na teret sopstvenih izvora sredstava) takođe preuzeila federacija. Na taj bi način bankama bilo pokriveno celokupno neto - smanjenje devizne štednje koje bi nastalo do momenta usvajanja zakona - kako u delu u kom su banke koristile kratkoročne kredite od Narodne banke Jugoslavije, tako i u delu koji su one ranije finansirale na teret svojih izvora sredstava.

Kada su, dakle, u pitanju prava građana po osnovu deponovane devizne štednje, sve obaveze po tom osnovu su obaveze banaka, budući da su one uspostavile ugovorne odnose sa deviznim štedišama.

Imajući, upravo, u vidu karakter tih ugovornih odnosa, propisima je utvrđeno da su, među obavezama banaka, isplate štednih uloga uvek prioritetne u redosledu izmirivanja obaveza od strane banaka. I kada je nelikvidna, odnosno kada ne može odobravati kredite ni davati garancije, niti plaćati sa svog žiro-računa, banka je obavezna da isplaćuje dinarsku i deviznu štednju građana. Ta obaveza za banke utvrđena je članom 59. Zakona o bankama i drugim finansijskim organizacijama, kao i članom 27. Zakona o Narodnoj banci Jugoslavije.

Polazeći od toga da se banke uglavnom ne pridržavaju ugovornih obaveza i ne isplaćuju devize deviznim štedišama ako za to nemaju podršku Narodne banke Jugoslavije, a pri tom plasiraju sredstva u druge poslove, Savet guvernera Narodne banke Jugoslavije je, razmatrajući ovaj problem na sednici održanoj 27. februara 1992. godine, doneo sledeće zaključke:

1. Banke su dužne da, u skladu za zakonom, pre plasiranja sredstava u druge poslove, prvenstveno izvršavaju svoje obaveze po osnovu devizne štednje građana.

2. Ako se banke ne pridržavaju svojih zakonskih obaveza po osnovu devizne štednje građana, Narodna banka Jugoslavije predužeće prema njima propisane mere.

Summary

Current problems and legal status of foreign exchange saving deposits¹

The institute of foreign currency savings of citizens and free depositing of foreign currency into foreign exchange accounts in banks, become an institution in 1964 only.

In this article, the problems of foreign exchange savings are discussed, regarding the citizens who cannot withdraw their deposits from the banks and a review is given of the proposed relations in project of transformation of foreign currency savings stressing in the first place the duty of National Bank of Yugoslavia to cover all savings deposits in a situation when business banks are not able to do so.

¹ Milivoje Vujačić, LL.M General Manager, National Bank of Yugoslavia.

Prenos udela u društvima lica

Rezime

Različite klasifikacije trgovačkih društava u pravnoj teoriji, podstakle su autora, da prvo ukaže na karakteristike društva-lica, koja spadaju u javno trgovačka društva (društva sa neograničenom solidarnom odgovornošću članova), a zatim na komanditna društva, koja pripadaju društvu-lica, odnosno tajna društva.

Pažnju privlače delovi teksta koji se odnose na: prenos udela u društvu sa neograničenom solidarnom odgovornošću članova, i prenos udela u komanditnom društvu, kao i analiza odgovarajućih rešenja u Zakonu o preduzećima uporedena sa rešenjima iz engleskog i francuskog zakonodavstva.

U pravnoj teoriji poznate su različite klasifikacije trgovačkih društava. Tako npr. postoje podele na društva na udele i akcionarska društva, individualistička i kolektivistička društva, društva - ugovore i društva institucije, ne inkorporisana i inkorporisana². Ipak, najčešće se spominje podela na društva lica i društva kapitala, pri čemu se kao kriterijum klasifikacije javlja karakter ličnih odnosa u društvu.

Društva lica imaju odredene osnovne karakteristike, koje ih razlikuju od društava kapitala. Na prvom mestu, kod društava lica postoji odgovornost članova društva za obaveze društva³. Drugo, promet udelima u društvu nije slobodan, od-

1 Dr Zoran Arsić, profesor Pravnog fakulteta, Novi Sad.

2 Detaljnije: Strezoski Strezo, Trgovac, trgovačka društva i njihovo udruživanje u kapitalističkim zemljama, Novi Sad, 1977, str. 37-43.

nosno podvrgnut je određenim ograničenjima¹. Treće, društvima lica upravljaju članovi - postoji jedinstvo svojine i kontrole nad njom. Za društva lica je karakterističan tzv. "model saglasnosti" koji je zasnovan na istovetnim interesima članova društva i istom nivou informisanosti. U takvim okolnostima svaki član, koji glasa u svom sopstvenom interesu, opredeljuje se, ustvari, u korist rešenja koje odgovara svima.

Polazeći od spomenutih karakteristika jasno je da u društva lica spada javno trgovačko društvo (društvo sa neograničenom solidarnom odgovornošću članova). Kod ove vrste trgovačkih društava u punoj meri se ispoljavaju sve karakteristike društava lica. Nasuprot tome, u pogledu komanditnih društava situacija nije tako jasna, zbog specifičnog položaja komanditora.

U daljim izlaganjima ukazaćemo na karakteristike komanditnih društava, zbog kojih smatramo da ona pripadaju društвима - lica, da bismo potom razmatrali pitanja prenosa udela u društвима lica.

Ako se uzmu u obzir odredbe Zakona o preduzećima, koje su i u ovom pogledu nedovoljne, vidi se da za komanditna društva važi osnovni princip društva lica - *delectus personae*². Prenos udela u komanditnom društvu nije sloboden - moguć je uz saglasnost svih osnivača, ako ugovorom o osnivanju nije drugačije određeno. Nadalje, komanditno društvo odražava jedinstvo svojine i kontrole nad njom - društвом upravljaju komplementari. Ove dve osnovne karakteristike društava lica postoje, dakle, i u slučaju komanditnog društva. One nisu u tolikoj meri izražene kao što je to slučaj u pogledu javnog trgovačkog društva (društva sa neograničenom solidarnom odgovornošću članova) gde svi vlasnici učestvuju u upravljanju i gde je jedinstvo svojine i kontrole nad njom u potpunosti poštovano. Prema tome, osnovne karakteristike društva lica su zastupljene kod komanditnih društava. Specifičnosti u pogledu manifestacije ovih principa prouzrokovane su položajem komanditora. Smatramo, međutim, da to ne utiče na osnovnu ocenu da komanditna društva predstavljaju društva lica. Pri tome treba reći da se u komanditnom društvu naslućuju začeci društava kapitala³. Smatramo da je na ovom mestu potrebno ukazati da se komanditno društvo prema trećim licima javlja kao javno trgovačko društvo. U firmi komanditnog društva javljaju se samo imena komplementara. Nadalje, komanditno društvo, koje je pravno lice, odgovara za obaveze svojom imovinom - imovinom društva. Ako poverioci ne mogu da namire svoje potraživanje obraćaju se komplementarima. Udeli komanditora se, kao takvi, ne javljaju prema trećim licima - predstavljaju imovinu komanditnog društva iz koje se poverioci namiruju.

3 Stražnjicki Milorad, Predavanja iz trgovačkog prava, Zagreb, 1926, str. 71.

1 Radojičić Spasoje, Osnovi trgovačkog prava, Beograd, 1922, str. 50.

2 Detaljnije: Arsić Zoran, Principi upravljanja trgovačkim društвима, Pravni položaj privrednih organizacija u svojinskom pluralizmu, Beograd, 1990, str. 351-352.

3 Strezoski S., op. cit., str. 67.

Prenos udela u društvu sa neograničenom solidarnom odgovornošću članova

Medusobni odnos članova društva i njihova odgovornost za obaveze društva je od značaja i prilikom promena koje nastupaju u pogledu broja članova. Ove promene mogu biti različite. Na prvom mestu broj članova može da se poveća i to kada društvu pristupi novi član. Ova situacija nije izričito predviđena Zakonom o preduzećima. Smatramo mogućim da se broj članova poveća s obzirom da ne postoji zakonska zabrana u tom smislu. Osim toga, Zakonom o preduzećima regulisana su osnivačka sredstva i u vezi sa njima položaj članova društva - osnivača¹, odakle se može izvesti zaključak da postoje članovi društva koji nisu osnivači. Smatramo da je moguće, u ugovoru o osnivanju društva, predvideti da je društvo zatvorenog tipa, tj. da prijem novih članova nije dozvoljen. Promena u pogledu članova društva može da se ogleda i u smanjenju broja članova iz različitih razloga - smrti, odnosno prestanka (za pravna lica), isključenja, istupanja. Konačno, moguće je da dode do zamene članova i to na osnovu pravnog posla koji su zaključili, ili putem nasleđivanja.

S obzirom na odnose među članovima društva, Zakonom o preduzećima je predviđeno pravo preče kupovine udela u korist ostalih članova društva, kao i saglasnost ostalih članova društva prilikom prodaje udela trećoj osobi². Smatramo dozvoljenim da se u ugovoru predviđi mogućnost slobodnog raspolaganja udelom u društvo. U vezi sa tim je i pitanje pravne prirode odnosa, koji nastupaju prilikom prodaje udela u društvu³. Kada dode do prodaje udela u društву, prodavac - član koji je istupio iz društva, odgovara za obaveze društva koje su nastale do upisa njegovog istupanja u registar, zajedno sa ostalim članovima društva⁴. Smatramo da je ovde potrebno ukazati da se u spomenutoj odredbi Zakona o preduzećima koristi reč "istupio". Čini se da ovo treba tumačiti ne samo kao svojevoljno napuštanje društva - istupanjem, prodajom uloga, već i kao isključenje iz društva⁵. Nema razloga da se ovo pooštreno regulisanje odgovornosti članova društva primeni samo na slučajeve svojevoljnog napuštanja društva, a ne i na slučaj kada članstvo u društvu prestaje zbog isključenja. Time se u punoj meri štite interesi trećih lica. Treba napomenuti da se u teoriji javlja mišljenje prema kojem se ovako regulisanje odgovornosti članova primenjuje samo na odnose prema poveriocima društva, a ne i prema ostalim članovima. U odnosu na njih bi prestalo dalje jemstvo⁶. U pogledu rešenja iz Zakona o preduzećima smatramo da treba poći od

1 Član 118. Zakona o preduzećima.

2 Član 41. Zakona o izmenama i dopunama Zakona o preduzećima.

3 U teoriji ima shvatanja da do naknadnog pristupanja društvu dolazi na osnovu novacije - Stražnicki M., op. cit., str. 88.

4 Član 119, stav 3. Zakona o preduzećima.

5 U tom smislu: Mirković Dj., Javna trgovачka društva kao pravna lica, Beograd 1946, str. 236; Urbanić Fran, Trgovачki zakon, Zagreb 1892, str. 91.

toga da se jemčenje za obaveze društva vezuje za članstvo u društvu. Odatle sledi da se ta obaveza gasi sa gubitkom statusa članova društva. Izuzetak je napravljen radi zaštite interesa poverilaca i član, koji je istupio iz društva, je i dalje u obavezi u pogledu potraživanja nastalih do upisa istupanja u sudski registar. S obzirom da se radi o izuzetku, treba ga restriktivno tumačiti i ne proširivati primenu pravila na međusobne odnose članova, odnosno preciznije rečeno, članova i onih koji to više nisu. Ovo, naravno, ne znači da članovi društva ne mogu i drugačije regulisati svoje interne odnose za slučaj da neko prestane da bude član društva. Takav sporazum ne bi imao dejstva prema trećim licima. Vezivanje spomenutih posledica za upis u registar je prouzrokovano zahtevom za obaveštavanjem trećih lica, što je veoma važno u slučaju ovog tipa trgovačkog društva.

U pogledu novog člana društva dominira shvatanje prema kojem on odgovara za sve obaveze društva, dakle i one koje su nastale pre njegovog stupanja u društvo. I pored toga, u pravnoj teoriji javljaju se i suprotna gledišta. Na prvom mestu, ukazuje se na mogućnost ugovornog regulisanja odnosa sa pojedinim potveriocima, ili sa svima. Osim toga, ukazuje se da se zakonsko regulisanje odgovornosti članova društva primenjuje u pogledu onih članova čije je stupanje u zajednicu - društvo bilo jednovremeno, pa se, prema tome, ne primenjuje na one koji ulaze u već postojeće društvo¹. Ovom se dodaje i argument zasnovan na značaju, koji u pogledu ovakvih društava, ima obaveštavanje trećih lica. Prema tom gledištu, novi član društva bi odgovarao za sve obaveze društva, ako je dopušteno da se njegovo pristupanje društvu objavi. U suprotnom, smatra se, obaveštavanje trećih lica ne bi imalo odgovarajući značaj. Ovome se dodaje i neophodnost korelacije između položaja novog i bivšeg člana društva. Odgovornost novog člana treba da počne kada prestane odgovornost bivšeg člana - od trenutka obaveštavanja trećih lica. Napokon, napominje se da novi član društva nema nikakvih koristi iz ranijih poslova i da mu zarada ne pripada retroaktivno². U pogledu Zakona o preduzećima smatramo da treba poći od toga da je odgovornost članova društva određena nezavisno od toga da li je u pitanju osnivač, ili lice koje je naknadno postalo član društva. Drugo, smatramo da obaveza obaveštavanja trećih lica o novom članu društva postoji i prema postojećim propisima. Upis u sudski registar novog člana nije predviđen u Zakonu o preduzećima, nego u Uredbi o upisu u sudski registar preduzeća i drugih pravnih lica koja obavljaju privrednu delatnost³. S obzirom na značaj koji na obaveštavanje trećih lica ima, ovu obavezu je trebalo regulisati zakonom. U pogledu potrebe za korelacijom između obaveza bivšeg i novog člana društva, smatramo da se time obuhvata samo jedan slučaj pojave novog člana društva. Novi član društva može i pristupiti

6 Vrbanić F., op. cit., str. 91.

1 Mirković Đ., op. cit., str. 233.

2 Mirković Đ., op. cit., str. 234.

3 Član 20. Uredbe o upisu u sudski registar preduzeća i drugih pravnih lica koja obavljaju privrednu delatnost.

društvu, pri čemu niko ne istupa iz društva. U pogledu koristi od ranijeg poslovanja društva, smatramo da treba ukazati na to da novi član društva pristupa društvu imajući u vidu goodwill¹ društva, koji, nesumanjivo, ima imovinsku komponentu, koja predstavlja rezultat dotadašnje poslovne aktivnosti društva. Smatramo, dakle, da izneti razlozi opravdavaju, u pogledu Zakona o preduzećima, stanovište prema kojem novi član društva odgovara za obaveze društva, bez obzira kada su one nastale.

Korelacija odgovornosti bivšeg i novog člana društva otvara pitanje pravne prirode odnosa koji se tom prilikom stvaraju. Zakonom o preduzećima je predviđena mogućnost prodaje udela u društvu. U teoriji se ukazuje da članovi društva ne mogu prenositi na drugog svoj ideo, ako ugovorom nije drugačije određeno. Ovo je posledica obaveze člana društva da ostavi svoj ideo u društvu za svo vreme postojanja društva². Ipak, u Zakonu o preduzećima je data mogućnost prodaje udela uz pravo prvenstva kupovine i udela u korist članova društva, odnosno njihovu saglasnost za prodaju trećem licu. Ova saglasnost može biti sadržana u pravilima društva, kroz mogućnost da članovi slobodno raspolažu svojim udelima. Kao posledica prodaje udela bivši član društva odgovara za obaveze nastale do upisa njegovog istupanja u sudski registar, a kupac - novi član društva odgovara za sve obaveze društva, bez obzira kada su one nastale. Prema tome, prodajom udela i istupanjem iz društva ne prestaje odgovornost bivšeg člana. Odnosi, koji tom prilikom nastaju, imaju karakter ustupanja duga sa efektima pristupa duga. Da bi, prema odredbama člana 446. Zakona o obligacionim odnosima, postojalo preuzimanje duga potrebno je da postoji ugovor između dužnika i preuzimaoca, kao i pristanak poverioca. Prodaja udela u društvu zaključena između bivšeg i novog člana predstavlja ugovor između dužnika i preuzimaoca. Saglasnost poverilaca je data konkludentnom radnjom, koja se ogleda u zaključivanju poslova sa društvom u čijim pravilima je data mogućnost za slobodno raspolaganje udelima od strane članova. Nastali odnosi, ipak, nemaju u potpunosti karakter ustupanja duga, s obzirom da bivši član društva i dalje odgovara za obaveze društva nastale do upisa njegovog istupanja iz društva u sudski registar. Nasuprot tome, kod preuzimanja duga, vrši se zamena dužnika - preuzimalac stupa na mesto pređašnjeg dužnika, a ovaj se osloboda obaveze. I pored toga, što se odgovornost za obaveze društva odnosi na članove društva, zbog čega bi, istupanjem iz društva bivši član prestao da odgovara za obavezu društva, potreba zaštite poverilaca opredelila je rešenje prema kojem bivši član ostaje i dalje u obavezi. Istovremeno, za sve obaveze društva odgovara i novi član, kojem je ideo u društvu prodat. Ovakva situacija je predviđena u stavu 2. člana 448. Zakona o obligacionim odnosima, kada ugovor o preuzimanju duga ima dejstvo ugovora o pristupanju dugu. Ova mogućnost je predviđena, s obzirom da je preuzimalac duga (novi član) mogao biti prezadužen, a poverilac to nije znao, odnosno, s obzirom na način davanja sagla-

1 Detaljnije: Strezoski S., op. cit., str. 14.

2 Strezoski S., op. cit., str. 57.

snosti u trenutku zaključenja posla s društvom, nije znao kavk će biti finansijski status novog člana društva.

Prenos udela u komanditnom društvu

U Zakonu o preduzećima predviđeno je da se udeli mogu preneti na treća lica samo uz saglasnost svih osnivača ako ugovorom o osnivanju nije drugačije predviđeno¹. U pogledu rešenja iz Zakona o preduzećima treba napomenuti da se njime mogućnost prenosa vezuje ne za saglasnost svih članova društva, nego osnivača. Kao osnivači komanditnog društva javljaju se lica koja imaju status ili komplementara ili komanditora. Usvojenim rešenjem se ne uzimaju u obzir nadne promene u sastavu društva. Novi članovi bi trebali da imaju pravo davanja saglasnosti prilikom docnjih ustupanja udela. U poređenju sa rešenjem iz Zakona o preduzećima koja se odnose na društvo sa neograničenom solidarnom odgovornošću članova², princip delectus personae je ublažen s obzirom na odsustvo prava preče kupovine članova društva. Osim toga i davanje saglasnosti se ne vezuje samo za osnivače već za članove društva. U pogledu komanditnih društava postoji još i mogućnost drugačijeg rešenja koje bi bilo predviđeno u ugovoru.

Uporednopravno posmatrano poznata su drugačija rešenja. Tako na pr. u engleskom pravu komplementari daju saglasnost za prijem novog člana društva³. U francuskom pravu traži se saglasnost svih članova društva⁴. Pravilima društva se može predvideti prenos udela među članovima komanditnog društva bez ikakvih uslova, prenos udela komanditora na treća lica uz saglasnost svih komplementara i većine komanditora, koja se računa po broju i kapitalu. Ista mogućnost se može uneti u pravila i za prenos udela komplementara.

Prilikom utvrđivanja pravila za prenos udela treba imati u vidu i to da komanditori nemaju uticaj na upravljanje komanditnim društvom. Deoničari imaju svoj organ vlasnika - skupštinu preko koje mogu uticati na rad i sastav upravnog odbora. Komanditori nemaju takvu mogućnost i zato saglasnost na prijem novog komplementara predstavlja oblik njihovog uticaja na upravljanje komanditnog društva. Kao što smo napred videli, ako bi komanditori bili aktivni u upravljanju komanditnim društvom, izložili bi se izjednačavanju svoje odgovornosti sa odgovornošću komplementara.

Stupanje novog člana u društvo otvara pitanje za koje obaveze on snosi odgovornost. Trgovačkim zakonom iz 1937. godine predviđeno je bilo da neko ko

1 Član 112. Zakona o preduzećima.

2 Član 119. Zakona o preduzećima.

3 Halsbury's Laws of England, Vol. 24, London 1937, str. 552.

4 Član 30. Zakona br. 66-537, od 24. VII 1966.

stupa u društvo kao komanditor odgovara i za obaveze nastale pre njegovog stupanja u društvo solidarno sa ostalim članovima društva. Neograničena odgovornost komanditora bila je predviđena u pogledu obaveza koje su nastale od trenutka njegovog stupanja u društvo pa do upisa u registar¹.

U pogledu Zakona o preduzećima ovo pitanje se ne postavlja s obzirom da komanditno društvo predstavlja pravno lice koje odgovara za obaveze svojom imovinom. Komanditor, kako smo ranije ukazali, ne odgovara za obaveze društva. On snosi rizik poslovanja društva, pa prema tome i rizik svih obaveza koje je komanditno društvo preuzele.

Izmerna komplementara otvara pitanje koja se susreću u okviru javnih trgovачkih društava. De lege lata posmatrano nedostaje upućivanje na odredbe o društvima sa neograničenom solidarnom odgovornošću članova. S obzirom na opšteprihvaćen stav o primeni odredbi kojima se regulišu javna trgovacka društva, trebalo bi uzeti da komplementar, koji je istupio iz društva, odgovara za obaveze društva koje su nastale do upisa njegovog istupanja u registar zajedno sa ostalim članovima društva - komplementarima². Na taj način bi se rešilo pitanje kada prestaje odgovornost člana koji je istupio iz društva. Otvoreno je pitanje za koje obaveze odgovara novi član. Ranije smo već napomenuli da smatramo ispravnijim gledište, koje dominira u pravnoj teoriji, da novi član društva odgovara za sve obaveze društva, što znači i za one koje su nastale pre njegovog stupanja u društvo.

Čini se da u pogledu prenosa udela u komanditnom društvu treba voditi računa o specifičnostima ovog društva, koje proizlaze iz različitog položaja komplementara i komanditora. Kada je u pitanju prenos udela komplementara javljaju se dva interesa. Prvo, postoji interes komplementara, koji proizlazi iz njihove solidarne odgovornosti za obaveze društva, zbog čega treba obezbediti njihov uticaj na izbor novog komplementara na koga se prenosi ideo. Drugo, javlja se i interes komanditora. Komanditori ne upravljaju društvom i nemaju institucionalni oblik kontrole onih koji upravljaju društvom. Jedini mogući oblik kontrole komplementara od strane komanditora, za šta su komanditori zainteresovani, s obzirom da upravljanje utiče na poslovne rezultate društva, je uticaj na izbor novog komplementara na koga se prenosi ideo. Za razliku od prenosa udela komplementara, kod prenosa udela komanditora situacija je jednostavnija. Ova ocena proizlazi iz činjenice da oni ne odgovaraju za obaveze društva i njihov položaj je bliže položaju članova društva kapitala - njihove obaveze se iscrpljuju uplatom uloga u društvo. Ovo je posebno izraženo kada je u pitanju komanditno društvo na akcije. To je razlog zbog kojeg komplementari nemaju naglašenog interesa za kontrolom nad ustupanjem udela komanditora. Istovremeno ni komanditori nemaju interes za takvom kontrolom, s obzirom da njihov položaj ne može biti ugrožen, jer ne učestvuju u upravljanju i ne odgovaraju za obaveze društva.

1 Član 176. Trgovackog zakona iz 1937.

2 Član 119. Zakona o preduzećima.

Summary

Assignment of share in company¹

Various qualifications of business companies in legal theory have induced the author to point to characteristics of companies which belong to public business companies (Companies with unlimited joint and several liability), and then on Societes commandites), which also belong to companies of persons.

Special attention is drawn by the parts of text which relate to assignment of shares in unlimited liability companies and assignment of shares in Kommanditengesellschaft, and the analysis of relevant solutions in Company Law and the comparison with solutions in English and French law.

1 Dr Zoran Arsić, Law Professor, Novi Sad.

Prigovor kompenzacije

Rezime

U sadašnjim uslovima privredovanja kompenzacioni postupak je izuzetno važan. Posebnu pažnju ovog priloga privlače tekstovi koji se odnose na: pravnu prirodu kompenzacione izjave date u parnici; postupak povodom kompenzacionog prigovora, i izreka presuda kojom sud odlučuje o protivpotraživanju.

Za vanprocesnu građansku kompenzaciju, ističe autor, nema šta da se kaže, jer među strankama nema spora, dok se u drugom slučaju, kada se potraživanja nisu mogla "sresti", njeno ispunjenje traži preko suda, i tu nastaje dosta problema.

U parničnom postupku tuženi može svoje protivpotraživanje koje je podobno za kompenzaciju isticati ili putem prigovora kompenzacije ili putem kompenzacione protivtužbe. Od njega zavisi koju će od ove dve forme upotrebiti.

Ako se da izjava o kompenzaciji, pa protivnik takvu izjavu primi, onda su moguće dve situacije: protivnik ili priznaje ili poriče egzistenciju i kompenzabilnost protivtražbine. Za prvu situaciju nema šta da se kaže, jer među strankama i nema spora, dok je u drugom slučaju ostavljeno protivniku na volju da tužbom traži ispunjenje svoje obaveze. Ako protivnik, tj. stranka koja nije dala izjavu o kompenzaciji u parnici zatraži ispunjenje svog potraživanja, onda će se stranka koja je tu izjavu dala braniti prigovorom da je tužbeni zahtev neosnovan, jer je pre pokretanja parnice tužiočeva tražbina prestala zbog prebijanja s njegovom

¹ Mr Milorad Živanović, asistent Pravnog fakulteta, Banja Luka.

protivtražbinom. Naime, tuženi će tvrditi da je tužiočovo potraživanje nastalo i postojalo, ali da je u momentu susreta s protivtražbinom tuženog prestalo na osnovu njegove izjave o kompenzaciji. Prema tome, tuženi se ne brani tvrdnjom da i on ima prema tužiocu svoj zahtev, već da su kompenzacijom prestala ovlašćenja obeju stranaka. Zbog toga tuženi može poricati samo osnovanost tužiočeve tvrdnje o postojanju potraživanja i predložiti da se njegov zahtev odbije. Tuženi nije postavio nikakav zahtev, pa sud treba da odgovori samo na tužbeni zahtev tužioca. Ovde nema mesta primeni odredaba o odlučivanju o postojanju tuženikovog potraživanja istaknutog radi prebijanja. Sud samo utvrđuje da li su oba potraživanja postojala, da li su bila kompenzabilna i da li je izjava o prebijanju pravno valjana. Ako na sva ova tri pitanja sud da potvrđan odgovor - onda će odbiti tužbeni zahtev kao neosnovan. Presuda će biti deklarativnog karaktera sa jednom tačkom dispozitiva, jer se odgovara samo na zahtev tužbe. Ova vanprocesna građanska kompenzacija nastaje od momenta kada su se potraživanja srela i o njoj sud vodi računa bez obzira na to od koje je stranke za ovu relevantnu okolnost saznao¹.

Ako se izjava o prebijanju ne da pre pokretanja spora, onda tuženi, prema našem Zakonu o parničnom postupku (skraćeno ZPP) ima mogućnost da se putem prigovora radi prebijanja - za slučaj da sud utvrdi postojanje tužiočevog potraživanja ili ako ga tuženi sam prizna - suprotstavi tužbenom zahtevu ističući postojanje svog kompezbilnog, ali još nekompenziranog zahteva, pa traži od suda da presudom izvrši prebijanje ovih potraživanja i da posle toga odbije tužiočev zahtev. U ovom slučaju Zakon ne reguliše građansku vanprocesnu kompenzaciju, već situaciju u kojoj se tuženi poziva na potraživanje radi, u svrhu prebijanja do koga još nije došlo².

Procesni prigovor razlikuje se od vanprocesne građansko-pravne izjave o kompenzaciji po pravnim dejstvima. Kod procesnog prigovora stvara se samo osnova za kompenzaciju konstitutivnom odlukom suda, jer oba potraživanja i dalje egzistiraju, tj. prigovor ih konstitutivno ne gasi. Tuženi ne daje građanskopravnu izjavu volje o kompenzaciji, već prema tužiočevom zahtevu ističe svoj procesno-pravni zahtev (*excipiendo reus fit actor*). Prigovor tuženog da je izvršena vanprocesna građanskopravna kompenzacija takav zahtev ne sadrži, već samo informiše sud da se činjenica prestanka obeju potraživanja već dogodila. U ovom slučaju tuženi samo poriče tužbeni zahtev tužioca, sa ciljem da sud isti zahtev odbije.

1 Sofija Marušić: Neka pitanja u vezi s kompenzacijom, Naša zakonitost, 6/1996, str. 487, 488, prof. dr Siniša Triva; Građansko parnično procesno pravo, V izmenjeno i dopunjeno izdanje, "Narodne novine", Zagreb, 1983. godine, str. 334.

2 Prof. dr Siniša Triva: navedeno delo, str. 334.

1. Pravna priroda kompenzacione izjave date u parnici

U nauci postoje različita shvatanja o tome, da li izjava o prebijanju koja je data u parnici pred sudom ima materijalnopravnu prirodu ili ima samo karakter jedne parnične radnje¹?

Prema jednom shvatanju (civilistička teorija), ova izjava u parnici ima onu prirodu koju ima i van parnice. Ona ima materijalnopravni značaj, jer se ne vide razlozi, kako kažu ovi autori, da bi takva izjava trebala proizvoditi drukčije pravne posledice od one koja je data, na primer, na hodniku suda. Tuženikova izjava data na sudu u cilju prebijanja prouzrokuje neposredno na području materijalnog prava prestanak oba potraživanja. Praktično, izjava o prebijanju koja je data u parnici i odgovarajuća parnična radnja ispoljavaju se kao jedan akt. Tako, na primer, kad tuženi pred sudom kaže: "Ističem prigovor prebijanja svog potraživanja sa potraživanjem iz tužbe", onda ovo treba shvatiti tako da je tuženi istovremeno stavio i materijalnopravni prigovor prebijanja i da je preuzeo parničnu radnju kojom on iznosi pred sudom činjenicu da je uputio taj prigovor, te da se njime tužiočeve potraživanje ugasilo. Pristalice ovog shvatanja smatraju da će presuda uvek imati deklarativni karakter, bez obzira na to da li je kompenzaciona izjava data u parnici ili van nje, ako se tužbeni zahtev odbija. Suprotno ovome, presuda će imati kondemnatorni karakter, ako se utvrdi da tuženikovo potraživanje nije bilo egzistentno i kompenzabilno.

Prema ovom shvatanju nema razlike između vanprocesne gradanskopravne kompenzacije i prebijanja u parnici odlukom suda.

Praktične posledice ovakvog učenja bile bi sledeće:

1) izjavom o prebijanju oba potraživanja bi se konačno ugasila i u slučaju kad se parnica ne bi okončala meritornom odlukom suda, nego povlačenjem ili odbacivanjem tužbe,

2) izjava o prebijanju ne bi se mogla opozvati,

3) ovakva izjava ne može da proizvede pravno dejstvo ako je data na raspravi u odsustvu druge stranke, i

4) teško se može objasniti ovlašćenje parničnog punomoćnika da preduzme prebijanje u parnici, jer ga punomoćje ovlašćuje samo na parnične radnje.

Prema drugom shvatanju (procesna teorija), izjava o prebijanju koja je data u parnici ima značaj parnične radnje. Ona ne proizvodi neposredna pravna dejstva na području materijalnog prava. Prestanak oba potraživanja određuje sud svojom presudom (*compensatio per iudicem*). Tako, naprimjer, ako je tužba bila odbačena, oba potraživanja postoje i dalje, jer ništa nije bilo prebijeno. Ako se kompenzacija

1 Prof. dr Borivoje Poznić: *Gradansko procesno pravo*, "Savremena administracija", Beograd, 1982. godine, str. 207, Sofija Marušić navedeno delo, str. 489, prof. dr Branko Čalić: *Gradansko procesno pravo*, Sarajevo, 1986. godine, str. 523.

vrši izvan suda, pretpostavlja se da oba potraživanja postoje. Kod prebijanja na suđu situacija je drukčija, jer tu ne стоји potraživanje prema potraživanju, već tvrdnja naspram tvrdnje. Suština kompenzacione izjave u parnici sastoji se u tome što tuženi iznosi pred sud tvrdnju da mu prema poveriocu pripada protivpotraživanje koje ispunjava uslove za prebijanje sa potraživanjem iz tužbe. On, takođe, istovremeno predlaže da sud to prebijanje izvede. Ako je tvrdnja tuženog o postojanju i kompenzabilnosti protivpotraživanja osnovana, tužbeni zahtev biće odbijen i to ne zato što je kompenzaciona izjava data na suđu bila pravno valjana, već zato što je odbrambena tvrdnja tuženog bila osnovana.

Prebijanje koje je preduzeto u parnici ima materijalnopravno dejstvo samo utoliko što se njime prekida zastarelost (čl. 392. st. 3. ZOO).

Procesna teorija proizvodi sledeće praktične posledice:

1) pošto ima prirodu parnične radnje, prigovor prebijanja ne ostavlja никакve pravne posledice ako se parnica ne okonča presudom,

2) pošto je prigovor parnična radnja, on spada u kategoriju tvrdnji i može biti opozvan,

3) zbog ovakve svoje pravne prirode on može biti uspešno upotrebljen i ako je dat na raspravi u odsutnosti protivnika, pa čak i ako protivniku nije stavljen do znanja,

4) ovlašćenje parničnog punomoćnika da preduzme prebijanje u parnici postaje razumljivo ako se pode od toga da ono ima prirodu parnične radnje.

Naše građansko procesno pravo prihvatiло je procesnu teoriju.

2. Postupak povodom kompenzacionog prigovora

Prema čl. 352. st. 2. ZPP prigovor radi prebijanja može se izneti samo u toku prvostepenog postupka, a ne i u žalbi. Ova zakonska odredba izazvala je u teoriji i praksi dosta nedoumica. Prema jednom shvatanju¹, koje se oslanja na

1 Tako prof. dr Borivoje Poznić: navedeno delo, str. 208, dr Branko Bazala: Zakon o parničnom postupku i Uvodni zakon za Zakon o parničnom postupku - sa komentarom - Biblioteka "Novo zakonodavstvo", Beograd, 1957. godine, str. 179, dr Borivoje Poznić-Mihailo Vražalić-dr Franjo Bačić: Zakon o parničnom postupku sa komentarom, izdanie časopisa "Nova administracija", Beograd, 1957. godine, str. 310, Timislav Račić-Vitoje Tanasković: Zakon o parničnom postupku sa komentarom, sudskom praksom i obrascima, NIP "Književne novine", redakcija "Stručna knjiga", Beograd 1977. godine, str. 640, dr Branko Bazala: Zakon o parničnom postupku s objašnjenjima i sudskim odlukama, Informator, Zagreb, 1969. godine, str. 257, prof. dr Branko Čalija: Gradansko procesno pravo, Sarajevo, 1986. godine, str. 524, Milka Janković-Života Janković-Hranislav Karanmarković-Dragoljub Petrović: Komentar Zakona o parničnom postupku, "Privredna štampa", Beograd, 1977. godine, str. 420, Todor Načić: Odluka o protivtražbini, Glasnik advokatske komore Vojvodine, 9/1956, str. 20. VPSH, Pž 1344/82 od 25. I 1983. godine, Pregled sudske prakse 23/1984, Odluka br. 510.

Zakon, prigovor prebijanja može biti istaknut samo do zaključenja glavne rasprave. Tuženi se u žalbi ili na raspravi pred drugostepenim sudom ne može pozivati na to da se tužbeno potraživanje ugasilo kompenzacijom izjavom koju je on tužiocu uputio. Smisao pomenutog ograničenja leži u tome da se pitanje postojanja protivpotraživanja ne može postaviti tek u postupku povodom žalbe. Prema drugom shvatanju, koje nastupa Prof. Triva¹, opravdano je što se tuženom ne dopušta da potraživanje radi kompenzacije ističe tek u instancionom postupku, jer se ni tužiocu ne dopušta da nakon zaključenja glavne rasprave preinači tužbu. Međutim, prigovor da je nastupila građansko-pravna kompenzacija mora biti dopušten, kao i iznošenje novih činjenica i predlaganje novih dokaza i u žalbenom postupku. Ovo zbog toga, što tuženi ako ne bi imao ovu mogućnost definitivno bi izgubio pravo da ospori tužiočev zahtev. Kod kompenzacije regulisane procesnim pravom nema takve opasnosti, jer se pravnosnažnost odluke kojom se tužiočev zahtev usvaja ne odnosi i na potraživanja tuženog koja nisu kompenzirana niti su u parnici istaknuta radi kompenziranja. Zbog toga nema smetnji da se ovo potraživanje naknadno ostvaruje u jednoj novoj samostalnoj parnici.

Sudska praksa ne uočava razlike između građanske i sudske kompenzacije, pa zbog toga i nema jasnih opredeljenja po ovom pitanju. Naime, tek se iz opisa prigovora može razabrati da se zabrana iznošenja prigovora u žalbi odnosi na prigovor sudske kompenzacije, ali ima i odluka iz kojih se može razabrati da se zabrana prigovora u žalbi odnosi na građansku kompenzaciju².

Naše je mišljenje da je prvo shvatanje najispravnije, jer polazi od pozitivnog zakonskog rešenja prema kojem "Prigovor radi prebijanja koji nije iznet pred prvostepenim sudom ne može se iznositi u žalbi" (čl. 341. st. 2. ZPP). Ovaj prigovor nije dopušten ni onda ako je potraživanje nastalo po završetku prvostepenog postupka. Prigovor prebijanja (kompenzacija) je jedini materijalno-pravni prigovor koji stranka ne može istaći u žalbi, jer bi on vodio ukidanju prvostepene presude ne zato što je tužbeni zahtev tužioca neosnovan, već što i tuženi ima neko svoje potraživanje koje se moglo istaći u toku prvostepenog postupka, pa kad to nije učinio, onda on nije ni u čemu prekludiran da taj prigovor ostvari putem tužbe u novoj parnici³.

Ako je za raspravljanje i odlučivanje o prigovoru prebijanja nadležan organ državne uprave, onda sud o njemu neće moći odlučivati, već će ga odbaciti zbog nedopustivosti redovnog pravnog puta (apsolutna nadležnost). Sud će ovako postupiti i ako se prigovorom kompenzacije istakne zahtev o kome je već pravnosnažno presuđeno ili ako je po tom zahtevu parnica u toku. U ovim slučajevima nije potrebno donositi posebno rešenje i dati mogućnost tuženom da protiv njega izjavi žalbu, jer se ne radi o odbacivanju tužbe ili protivtužbe. Zbog toga odluku

1 Prof. dr Siniša Triva: navedeno delo, str. 334, 335.

2 Prof. dr Siniša Triva: navedeno delo, str. 335.

3 Iznošenje drugih materijalnopravnih prigovora je dopušteno (na primer, prigovor zastarelosti, nedospelosti isplate, otpusta duga, novacije).

o odbacivanju prigovora treba uneti u presudu protiv koje tuženi može da izjavi žalbu pa ujedno može da pobija i odluku o odbacivanju prigovora.

Smatramo da tuženi može da povuče prigovor kompenzacije, ne odričući se svoje protivtražbine, sve do zaključenja glavne rasprave pred prvostepenim sudom i bez pristanka tužioca, jer se ne radi o povlačenju tužbe. Posle donošenja prvostepene presude kojom se konačno odlučuje o tražbini i protivtražbini, mislimo da se prigovor više ne može povući, jer bi se na taj način tuženom dala mogućnost da o istoj protivtražbini kasnije izdejstvuje drugu presudu. Sud je vezan za presudu koju je doneo i ne može se dozvoliti da je tuženi menja svojom voljom. Povlačenjem prigovora došlo bi do ukidanja presude u onom delu u kojem je odlučeno o protivtražbini, a to bi moglo da utiče i na izmenu onog dela presude u kojem je odlučeno o tužbenom zahtevu. Postoje međutim i gledišta po kojima se prigovor kompenzacije može povući u svako doba¹.

Razvoj parnice u kojoj je tuženi istakao prigovor prebijanja zavisi pre svega od toga da li je tužbeni zahtev osporen, tj. da li tuženi upotrebljava još neko materijalnopravno sredstvo odbrane. Dalji tok postupka zavisi takođe i od toga da li tužilac priznaje postojanje protivpotraživanja.

Ako je tužbeni zahtev osporen kompenzacioni prigovor treba uvek uzeti kao eventualan, a to znači da će sud o protivpotraživanju raspravljati i odlučivati tek pošto se druga odbrambena sredstva pokažu kao bezuspešna. Ovo pravilo ima svoj smisao u tome što je tuženi spremjan da svoje potraživanje žrtvuje radi odbijanja tužbenog zahteva samo u slučaju ako on taj cilj ne može postići na drugi način. Mogućnost da kompenzacija u parnici bude eventualna, govori za njenu procesnopravnu prirodu. Gradanskopravna izjava o prebijanju ne može biti vezana za uslov, jer njom tuženi upravo izričito priznaje da je tužiočeve potraživanje sve dотле postojalo. Ona je nepovoljna za tuženog, ako on ne želi da prizna tužiočeve potraživanje. Zbog toga će se tuženi najčešće koristiti procesnim prigovorom prebijanja.

Ako imamo u vidu različitu pravnu prirodu gradanskopravne kompenzacije i procesnopravnog prigovora prebijanja, onda tuženi svoju odbranu ne može zasnivati istovremeno na elementima oba ova instituta. Tako, na primer, ako tuženi tvrdi da je došlo do gradanskopravne kompenzacije, on ne može isticati prema tužiočevom zahtevu neko svoje potraživanje, jer bi takav zahtev bio u suprotnosti sa suštinom prigovora gradanskopravne kompenzacije, koji predstavlja negiranje uzajamnih potraživanja. Prema tome, isticanje prigovora prebijanja u parnici moguće je samo u slučaju ako oba potraživanja još uvek postoje, da među njima još nije došlo do prebijanja².

1 Todor Načić: navedeni članak, str. 20.

2 Prof. dr Siniša Triva: navedeno delo, str. 335.

Ako je osporen i tužbeni zahtev i postojanje protivpotraživanja onda pivo treba raspravljati o tužbenom zahtevu, pa ako se on pokaže kao neosnovan, sud treba da zaključi raspravu i da doneće presudu na štetu tužioca. U obrnutom slučaju, tj. ako se tužbeni zahtev pokaže kao osnovan onda sud prelazi na pretresanje o protivpotraživanju, i ovo treba da bude obuhvaćeno izrekom presude kao postojeće ili kao nepostojeće - sve zavisno od rezultata raspravljanja.

Ako je protivpotraživanje tuženog neosporno, a potraživanje tužioca sporno, onda ovo drugo predstavlja jedini predmet raspravljanja. Protivpotraživanje tuženog unosi se u odluku kao postojeće, ako se i tužiočeve potraživanje posle raspravljanja pokaže kao takvo. Inače, sud treba da presudom odbije tužbeni zahtev, ne pominjući protivpotraživanje.

Ako je protivpotraživanje tuženog sporno, a potraživanje tužioca nesporno, pretresanje se ograničava na ono pivo. Izreka presude sadrži i odluku o protivpotraživanju.

Ako nije sporno ni potraživanje ni protivpotraživanje, onda meritorna odluka obuhvata oba potraživanja.

Tužiočeva replika protiv prebijanja povodom tuženikovog kompenzacionog prigovora nije dopuštena. Zakon je izričito ne predviđa, a ne može se ni teorijski objasniti¹.

U teoriji i sudskej praksi postoje različita mišljenja o tome da li je dopušteno suditi delimičnom presudom o tužbenom zahtevu protiv koga je istaknut prigovor kompenzacije. Naše je mišljenje da se delimična presuda ne može doneti po tužbenom zahtevu ako je tuženi stavio prigovor prebijanja dok se takva presuda može doneti kada je podneta kompenzaciona protivtužba. Ovo zbog toga, što prema odredbi čl. 338. st. 3. ZPP izreka presude treba da sadrži kako odluku o usvajanju ili odbijanju pojedinih zahteva koji se tiču glavne stvari i sporednih traženja i odluku o postojanju ili nepostojanju potraživanja istaknutog radi prebijanja. Iz ovog proizilazi da se, kada je u sporu istaknut prigovor prebijanja, istom presudom kojom se odlučuje o tužbenom zahtevu mora meritorno odlučiti i o potraživanju istaknutom za prebijanje sa potraživanjem iz tužbenom zahteva. Osim toga, čl. 329 ZPP taksativno nabraja slučajev u kojima se može doneti delimična presuda, a slučaj, kada se prebijanje ostvaruje prigovorom, ne bi se moglo podvesti pod njih ni pored najšireg tumačenja tog propisa. Mislimo da je zakonodavac taj problem imao u vidu, jer je u bivšem GPP-u od 1929. godine u S 487. bilo izričito predviđeno da se delimična presuda može doneti i kada tuženi u parnici ostvaruje prebijanje u obliku prigovora. Prema tome, ne može se pretpostaviti da je zakonodavac to predviđeo kada su ostali propisi S 487. bivšeg GPP uglavnom preuzeti u ZPP, a izostavljen je upravo taj propis, koji reguliše to pitanje.

1 Prof. dr Borivoje Poznić: navedeno delo, str. 209.

3. Izreka presude kojom sud odlučuje o protivpotraživanju

Izreka presude u parnici u kojoj sud odlučuje o protiv-potraživanju, sastoji se od tri stava. U prvom stavu sud utvrđuje da potraživanje istaknuto tužbenim zahtevom postoji. U drugom stavu utvrđuje da postoji potraživanje tuženog ako je našao da je prigovor kompenzacije osnovan. U trećem stavu izreke sud konstitutivnom odlukom vrši prebijanje i u celosti odbija tužbeni zahtev ili ga delimično usvaja i nalaže tuženom da ispuni deo nekompenziranog dela potraživanja. U ovom drugom delu odluke, tj. u slučaju kad je potraživanje tužioca veće od potraživanja tuženog, odluka ima kondemnatorni karakter i glasi na osudu tuženom da ispuni višak tužiočevog nekompenziranog dela potraživanja. Međutim, ako je potraživanje tuženog veće od potraživanja tužioca, jer tuženi nije istakao svoje potraživanje u obliku samostalnog tužbenog zahteva.

Ako sud utvrđi da je tuženi neosnovano podigao prigovor kompenzacije, onda će u prvom stavu dispozitiva utvrditi da postoji potraživanje tužioca, u drugom stavu će utvrditi da ne postoji potraživanje tuženog, a u trećem će usvojiti tužbeni zahtev.

U slučaju da sud utvrđi da je neosnovan tužiočev tužbeni zahtev, on neće odlučivati posebno o tuženikovom prigovoru prebijanja, jer je on nesamostalna parnična radnja, već će sud svojom odlukom samo odbiti tužbeni zahtev kao neosnovan.

Između prigovora prebijanja i kompenzacione protivtužbe postoje izvesne sličnosti ali i razlike. Sličnosti su u tome što i prigovor prebijanja, kao i kompenzaciona protivtužba, vode pravosnažnom odlučivanju o postojanju ili nepostojanju tuženikovog potraživanja. Premda nije zahtev u pravom smislu reči, sud o prigovoru prebijanja ipak pravosnažno odlučuje i to konačnom presudom. Razlike bi bile sledeće:

Prvo, prigovor prebijanja je odbrambeno sredstvo koje gubi procesni značaj, ako tužba bude povučena, dok kompenzaciona protivtužba ima tu prednost što parnica koja je njom zasnovana teče i posle povlačenja tužbe.

Dруго, kompenzacionom protivtužbom može se izneti i potraživanje koje je veće od tuženog, a sud će o zahtevu protivtužbe odlučivati u onom obimu u kom je taj zahtev postavljen. Međutim, prigovorom kompenzacije tuženi ne može izneti u cilju prebijanja više nego što iznosi tužiočovo potraživanje, i

Treće, kao što smo videli, za kompenzacioni prigovor sud ne može doneti delimičnu presudu, dok je takva mogućnost predviđena za protivtužbu.

Na kraju, možemo zaključiti da izreka presude povodom prigovora prebijanja ima tri stava sa različitom pravnom prirodom. Prva dva stava imaju deklarativni karakter, jer njima sud utvrđuje postojanje ili nepostojanje potraživanja tužioca i tuženog, dok je pravna priroda trećeg stava mešovita. Naime, u onom delu trećeg stava u kojem se vrši kompenzacija međusobnih potraživanja tužioca i tuženog, sudska odluka ima konstitutivni karakter i tužilac se odbija sa po-

traživanjem do visine do koje je izvršeno prebijanje sa potraživanjem tuženog, a u delu odluke kojim se nalaže tuženom da ispuni višak tužiočevog nekompenziranog dela potraživanja, za slučaj da je potraživanje tužioca veće od potraživanja tuženog - odluka ima kondemnatorni karakter.

Pošto se pravna priroda jedne sudske odluke određuje s obzirom na cilj koji se njome želi postići, onda i presuda povodom prigovora prebijanja ima konstitutivni karakter, jer se njom vrši prebijanje dva uzajamna dospela i istorodna potraživanja. Prethodna utvrdenja o postojanju potraživanja tužioca i tuženog su samo predodluke koje služe kao osnov za donošenje glavne odluke kojom se vrši kompenzacija.

Summary

The compensation objection¹

In current circumstances, the compensation procedure is of extreme importance. The special attention in this work is paid to texts which relate to legal nature of the compensation statements and statement of judgement with which the court decides on counter-claim.

For non-contentious civil compensation, the author stresses out, there is nothing to be said, since there is no dispute between the parties, while in other cases, when the claims "could not meet", its fulfillment must be sought in law courts, and that's where the problems arise.

¹ Dr Milorad Živanović, Assistant professor, Law School in Banja Luka.

Dragan Klepić¹

UDK 347.734+347.27

Obezbeđenje potraživanja banke po osnovu datih kredita zalogom na nepokretnosti (hipotekom)

Rezime

Autor nastoji da sagleda problematiku hipoteke sa njenog praktičnog stanovišta i to kroz prizmu obezbeđenja potraživanja banke, po osnovu datih kredita zalogom na nepokretnosti (hipotekom).

U sadašnjim uslovima privredovanja, kada su stečaj, likvidacija i pri-nudno poravnanje svakodnevna pojava, a mogućnosti realizacije naplate potraživanja, izuzetno teški, ovaj prilog ima izuzetnu aktuelnost.

U okviru instrumenta obezbedenja potraživanja banaka po osnovu datih kredita, posebno mesto zauzima zaloga na nepokretnostima (hipoteka).

Iz tih razloga ukazala se potreba za izradom posebnog rada o hipoteci kao sigurnom i efikasnom načinu obezbeđenja potraživanja banke po datim kreditima, a u cilju kompleksnijeg sagledavanja ove problematike.

Zaloga na nepokretnostima (hipoteka) sa stanovišta svojine predstavlja stvarno-pravni institut predviđen Zakonom o osnovnim svojinsko-pravnim odnosima ("Sl. list SFRJ", broj 6/80 i 36/90).

To je takav pravni institut gde založni poverilac obezbeđuje svoje potraživanje prema založnom dužniku opterećuje hipotekom, a u slučaju neispun-

¹ Dragan Klepić, dipl. pravnik, rukovodilac Odeljenja za poslove pravne zaštite SPB "Agrobanke" DD, Beograd.

jenja obaveze založni poverilac ima pravo da traži namirenje svog potraživanja prodajom nepokretnosti dužnika.

Zakonom o obligacionim odnosima ("Sl. list SFRJ" 29/78) se tretira pitanje zaloge kao ugovornog odnosa i u poglavljiju koje se odnosi na zalогу detaljnije se razrađuje samo pitanje zaloge na pokretnim stvarima. Međutim, pitanje zaloge na nepokretnostima (hipoteke) sporadično se tretira u članovima 368., 437. i 447. ovog Zakona.

Ovde valja napomenuti da se u obligaciono-pravnom smislu pravna pravila koja važe za zalogu na pokretnim stvarima primenjuju i na nepokretnosti.

Prvenstveni cilj ovog rada jeste sagledavanje problema hipoteke sa praktičnog stanovišta. Sa tog aspekta hipoteka se kroz prizmu rada Banke posmatra kao sredstvo obezbedenja Banke po osnovu datih kredita.

Imajući u vidu izneto najvažnija su tri pitanja vezana za hipoteku:

I. Na koji način založni dužnik dokazuje pravo na nepokretnosti na kojoj se ustanavljava hipoteka,

II. Na koji način se hipoteka ustanavlja, i

III. Na koji način se hipoteka realizuje.

I. Hipoteka je stvarno-pravni institut i vezana je za pravo svojinc na nepokretnosti. Tamo gde su ustrojene zemljišne knjige svojina hipotekarnog dužnika se dokazuje izvodom iz zemljišnih knjiga koji mora biti nov. Pod tim se podrazumeva onaj izvod čiji datum izdavanja neće pobudivati sumnju da je nepokretnost u međuvremenu otudena ili da je pod teretima.

U onim područjima gde nisu ustrojene zemljišne knjige hipoteka se upisuje u intabulacione knjige. Obzirom da se ovde svojina ne dokazuje izvodom iz zemljišnih knjiga, postavlja se pitanje na koji način se to čini.

U tapijskom sistemu se to čini prilaganjem tapije ili izvoda iz knjiga tapija, a ako nema tapije, a nepokretnost nije upisana u knjigu tapije onda uverenjem nadležnog organa opštine o pravu svojine dužnika. U praksi, to su najčešće opštinski organi uprave prihoda, sada organizovani kao centralizovani republički organi. Sigurno je da prilikom podnošenja dokaza treba poštovati pravilo da se uverenje uprave prihoda može priznati samo za slučajeva kada na području gde se nalazi nepokretnost nije moguće pribaviti izvod iz zemljišnih knjiga, odnosno tapiju ili kada nepokretnost nije uknjižena, a za to postoje svi uslovi.

Ovde je važno reći da je za odlučivanje o upisu hipoteke nadležan sud koji vodi javnu knjigu u koju treba da se izvrši upis. Na drugoj strani tamo gde ne postoje zemljišne knjige i gde je ustrojen tapijski sistem mesno je nadležan onaj sud koji vodi te knjige. Tamo gde nisu valjane ni tapijske knjige nadležan je sud koji je dužan da ih vodi. Radi terminoloških jasnoća ponegde se intabulacione knjige nazivaju i zastavne knjige.

Nesporno je da se hipoteka može ustrojiti na nepokretnosti u privatnoj svojini. Kada je u pitanju svojina pravnih lica stav sudske prakse je takav da nije

protivno prinudnim propisima da se ustanovljava hipoteka na onim nepokretnim stvarima na kojima odredena društveno-pravna lica imaju pravo raspolaganja. Ovo obezbedenje trpi ograničenja u odnosu na stvari van prometa i prirodna bogatstva i u odnosu na sredstva dužnika ako su nužna za obavljanje dejavnosti dužnika. Kada je u pitanju preplitanje društvene svojine i privatne, dakle, kada su hipotekarni poverilac ili hipotekarni dužnik nosioci pomenuta dva oblika svojine onda je prisutno pravilo da predmet obezbeđenja može biti svaka ona nepokretnost koja može biti u pravnom prometu bez ikakvih ograničenja.

I kod jednog i kod drugog oblika svojine potrebno je priložiti valjane dokaze kojima se dokazuje to pravo.

II. Način na koji se hipoteka ustanovljava je trostruk. To može biti na osnovu pravnog posla (ugovora ili testamenta), na osnovu zakona i na osnovu sudske odluke.

Ugovorna hipoteka nastaje na osnovu pismenog ugovora koji zaključuju hipotekarni poverilac i hipotekarni dužnik kojim predviđaju da će radi obezbeđenja određenog potraživanja na imovini dužnika ustanoviti hipoteku.

Zakonska hipoteka se ustanovljava izričito na osnovu Zakona. Hipoteka na osnovu sudske odluke se zasniva na osnovu sudske odluke kojom se definitivno utvrđuje dug dužnika. Osnov za hipoteku i način njenog ustanovljenja se prvenstveno crpi iz Zakona o izvršnom postupku ("Sl. list SFRJ" broj 20/78, 6/82, 74/87, 57/89, 29/90 i 35/91). Način ustanovljenja sudske hipoteke na osnovu Zakona o izvršnom postupku je dvostruk.

To je najpre ustanovljenje hipoteke na osnovu predloga za izvršenje povrioca, a zatim ustanovljenje hipoteke na osnovu zajedničkog predloga i sporazuma stranaka.

Prvi slučaj se može ustanoviti kada poverilac u odnosu na dužnika raspolaže perfektnom izvršnom ispravom koja glasi na novčano potraživanje. Tada on može podneti predlog za određivanje obezbeđenja zasnivanjem založnog prava. Tom prilikom se uz predlog prilaže sve kao i kod običnog predloga za izvršenje (čl. 35. Zakona o izvršnom postupku), a pored toga i dokaz o pravu svojine na nepokretnosti.

Ovde treba napomenuti da su ograničenja ustanovljenja hipoteke ista kao i ograničenja za stvari i pravva koja ne mogu biti predmet izvršenja.

O predlogu za obezbeđenje odlučuje sud naznačen u prethodnom tekstu, a navedeni sud o ustanovljenju hipoteke odlučuje donošenjem rešenja, koje se odmah dostavlja zemljišno-knjižnom odeljenju radi upisa u teretni list. Založno pravo se upisuje uz oznaku "osnova potraživanja" (izvršna isprava), visine potraživanja i naznačenja troškova i kamate dosudenih izvršnom ispravom. Poverilac je ovlašćen da predloži obezbeđenje upisom založnog prava i kada dužnik nije zemljišno-knjižni vlasnik nepokretnosti (kada postoji nedvosmislen dokaz o vlasništvu). Tada poverilac treba da podnese dokaze o svojini dužnika, pri čemu sud

kod donošenja odluke određuje po službenoj dužnosti upis prava svojine dužnika i prinudnog založnog prava poverioca.

Dejstvo uknjižbe hipoteke i zabeležba izvršnosti je u tome da se izvršenje na toj nepokretnosti može sprovesti i prema trećem licu koje je tu nepokretnost docnije steklo.

Pored iznetog ustanovljenja hipoteke po osnovu izvršne isprave Zakonom o izmenama i dopunama Zakona o izvršnom postupku ("Sl. list SFRJ" br. 27/90), od 1. jula 1990. godine, kada je Zakon stupio na snagu, je uvedena i mogućnost zasnivanja hipoteke na osnovu sporazuma stranaka. Prednost ovog oblika je u tome što se ovde izvršna isprava - poravnjanje - stvara u toku postupka obezbedenja, pre nego što se odredi obezbedenje založnim pravom.

Ovde stranke podnose zajednički predlog za obezbeđenje potraživanja na osnovu koga sud određuje ročište na kome se u zapisnik unosi sporazum stranaka o postojanju potraživanja i vremenu njegovog dospeća, kao i njihova saglasnost da se uknjižbom hipoteke obezbedi potraživanje poverioca.

Ovde treba napomenuti da se primenjuju pravila o nadležnosti suda koja su izneta kao i pravila o dostavljanju dokaza kako je već rečeno, s tim što se mora priložiti i valjni dokaz o potraživanju poverioca.

O predlogu stranaka sud odlučuje rešenjem.

Ovde treba pomenuti i sledeće pravna pravila.

Kada na istoj nepokretnosti postoji više hipoteka redosled hipoteka se određuje prema trenutku njihovog nastanka. To je u praksi datum upisa hipoteke. Hipoteka se može preneti na drugog samo zajedno sa prenosom potraživanja koje se tom hipotekom obezbeđuje. Hipotekarni poverilac može zasnovati hipoteku na postojećoj hipoteci u korist trećeg lica bez pristanka hipotekarnog dužnika. Ovaj institut se naziva nadhipoteka.

Postoji dosta rašireno mišljenje, a uveliko se primenjuje i u praksi, da se može ustanoviti hipoteka i na onim nepokretnostima koje su u izgradnji i koje će tek biti izgradene. Međutim, iz same pravne prirode hipoteka vezana za postojeće i konkretnе nepokretnosti i za nepokretnosti koje su upisane u zemljišne knjige. Takođe i prema propisima o izgradnji objekta, objekat u izgradnji pre se može tretirati kao pokretna stvar (građevinski materijal), a ne kao konkretna nepokretnost.

Iz gore iznetih razloga se pre može braniti stanovište da je potrebno hipoteku upisivati samo na postojeće nepokretnosti, a ne na one koje u izgradnji i koje će biti izgradene. Pri tome se ne osporava mogućnost pribeleške ili zabeležbe hipoteke, što predstavlja mogućnost uslovnog sticanja hipoteke. U ovakvim slučajevima se preuzima rizik lošeg obezbeđenja kredita, jer eventualnim odstupanjima od projekta u procesu izgradnje objekata ili nemogućnosti uknjižbe (što je kod nas veoma čest slučaj), ovo sredstvo obezbeđenja gubi bilo kakav značaj.

Imajući u vidu iznete aspekte, pribeleške ili zabeležbe hipoteke, može se izvući zaključak da ovu praksu treba koristiti samo kao izuzetak kod komitenata koji su visokog stepena odgovornosti i boniteta.

Hipoteka se odnosi na celu nepokretnost, na njene plodove dok su neodvojeni, kao i na druge njene sastavne delove i pripatke.

Prava ustanovljenja hipotekom daju mogućnost hipotekarnom poveriocu da iz vrednosti nepokretnosti naplati svoja potraživanja pre ostalih poverilaca, odnosno pre onih poverilaca čija je hipoteka kasnije upisana.

Za obezedenje jednog potraživanja može se zasnovati hipoteka na više nepokretnosti (zajednička hipoteka). Isto tako se hipoteka može upisati i na suvlasništvu i na zajedničkoj svojini. U tim slučajevima hipoteka se može pojedinačno upisati na jedno ili više lica.

Zajednička hipoteka mora pripadati jednom poveriocu i može se jedinstveno prenositi. Ona se upisuje na dva ili više osnovnih katastarskih listova pri čemu se jedan označava kao glavni, a ostali kao sporedni. Ova vrsta hipoteke se može upisati i na nepokretnosti iz raznih katastarskih opština.

Založena nepokretnost u celini obezbeđuje potraživanje poverioca do punog namirenja potraživanja bez obzira na kasniju podelu nepokretnosti. To je institut nedeljivosti hipoteke.

Prisutno je pravno pravilo da je ništavna odredba ugovora o hipoteci kojom hipotekarni poverilac ugovara za sebe pravo da u slučaju neizmirenja duga namiri svoje potraživanje sticanjem prava svojine na založenoj nepokretnosti, ubiranjem plodova koje ta nepokretnost daje ili iskorišćavanje nepokretnosti na neki drugi način.

Zakonom su predviđeni i oblici prestanka hipoteke, pa se hipoteka odnosno njen prestanak može tražiti:

- kada hipotekarni dužnik plati potraživanje obezbeđeno hipotekom,
- kada se hipotekarni poverilac odrekne hipoteke pismenom izjavom datom kod nadležnog organa koji vodi javnu knjigu u koju je upisana hipoteka,
- kada je isto lice postalo nosilac prava svojine i nosilac hipoteke na istoj nepokretnosti, i
- kada propadne nepokretnost opterećena hipotekom, ako ne bude obnovljena.

Ako hipotekarni dužnik smanjuje vrednost nepokretnosti koja je opterećena hipotekom ili na drugi način pogoršava njen stanje, hipotekarni poverilac može tražiti da sud naloži hipotekarnom dužniku da se uzdrži od takvih radnji, a ako ovaj to ne učini, može se zahtevati prinudna naplata potraživanja obezbeđenog hipotekom i pre njegove dospelosti.

Donošenjem Zakona o premeru i katastru i upisima prava na nepokretnosti ("Sl. glasnik SRS" broj 28/90), predviđeno je pored ostalog da upise prava na nepokretnostima vrše organi uprave nadležni za geodetske poslove. Sudovi i drugi

organii su dužni navedenim organima da dostavljaju sve promene. Osnovnu evidenciju o nepokretnosti predstavlja katastar nepokretnosti koji predstavlja javnu knjigu.

Ovim Zakonom je ostavljen rok od 10 godina računajući od dana stupanja na snagu Zakona da se na teritoriji Republike Srbije izrade katastri nepokretnosti, kao osnovne i jedine evidencije o nepokretnostima i pravima na njima.

Izričito po ovom Zakonu o katastarskoj opštini za koju je izrađen katastar nepokretnosti u skladu sa ovim Zakonom danom početka njegove primene prestaju da važe zemljišne knjige, knjige tapija i katastar zemljišta. Do navedenih rokova nadležan je Opštinski sud nadležan za vodenje javnih knjiga za sve evidencije nepokretnosti i promene na njima.

Ovim propisom je naznačeno da se prilokom upisa založnog prava na nepokretnosti upisuje novčani iznos duga zbog kojeg je založno pravo ustanovljeno.

Dakle, o upisu prava na nepokretnosti odlučuje organ uprave nadležan za geodetske poslove po pravilima Zakona o opštem upravnom postupku.

Iznete novine ne utiču na vodenje postupka pred nadležnim sudom prema pravilima iz Zakona o izvršnom postupku, kada je u pitanju ustanovljenje hipoteke radi obezbeđenja potraživanja Banke.

III. Najzad, kao treće otvoreno pitanje je pitanje na koji način se hipoteka može realizovati.

Odve važi pravilo i za jedan i za drugi način ustanovljenja hipoteke (sem zakonske hipoteke) iznet u poglavљу II, da sud ne postupa po službenoj dužnosti. Iz tih razloga je potrebno istom суду podneti predlog za izvršenje što se čini u smislu člana 35. Zakona o izvršnom postupku. Dakle, moraju se naznačiti: povrilač i dužnik, izvršna ili verodostojna isprava, obaveza dužnika, sredstvo i predmet izvršenja i drugi podaci po potrebi.

Isti je postupak i kod hipoteke ustanovljene sporazumom stranaka s tim što ovde ne važe pravila o izuzimanju od izvršenja predmeta izvršenja, jer je nepokretnost koja je predmet izvršenja već opredeljena uz saglasnost stranaka.

Međutim, kod ugovorne hipotcke potrebno je voditi sudske spor i na taj način doći do izvršene isprave po osnovu samog ovog sporazuma uz navođenje oznake spisa predmeta u kome je sporazum zaključen.

Sigurno je da je drugi oblik izvršenja, dakle oblik izvršenja putem sporazuma stranaka daleko sigurniji i efikasniji jer izvršnu ispravu zamjenjuje sporazum stranaka, a sa druge strane predmet izvršenja je daleko sigurniji.

Summary

Security for bank loans with mortgage²

Author is endeavouring to see the problems of mortgage from the practical standpoint, through the prism of securing the Bank's claim, for given loans. In current conditions of business, when bankruptcy, liquidation and compulsory settlement are an every day thing, and possibilities for collecting the money very slim, this text has a great importance.

² This article is the result of author's research work on the problem of secured bank loans.

³ The author wishes to thank his colleague, Dr. sc. Miroslav D. Bošković, for his valuable comments and suggestions.

⁴ The author wishes to thank his colleague, Dr. sc. Miroslav D. Bošković, for his valuable comments and suggestions.

⁵ The author wishes to thank his colleague, Dr. sc. Miroslav D. Bošković, for his valuable comments and suggestions.

⁶ The author wishes to thank his colleague, Dr. sc. Miroslav D. Bošković, for his valuable comments and suggestions.

⁷ The author wishes to thank his colleague, Dr. sc. Miroslav D. Bošković, for his valuable comments and suggestions.

2. Dragan Klepić, Chief of Legal Department in Agrobanka.

Marija Todorović¹

UDK 331.116.3+331.215

Utvrđivanje cene rada u kolektivnim ugovorima

Iskustva u utvrđivanju cene rada u Beogradu

Rezime

Utvrđivanje cene rada autor posmatra sa više stanovišta države, preduzeća i pojedinca i to na primerima iz preduzeća u Beogradu. Ujedno se ukazuje i na različite probleme koji nastaju kod utvrđivanja cene rada i ponašanja pregovaračkih strana: Sindikata, Privredne komore i Vlade Republike Srbije. U zaklučku se ističe da postojanje kolektivnih ugovora i utvrđivanje cene rada za proteklih godinu i po dana nije dovoljan, vremenski period da se utvrdi da li je došlo do kvalitetnih promena u platama i zaradama u preduzeću u skladu sa tržišnim privredovanjem.

1. Uvod

Savezni zakon o osnovnim pravima iz radnih odnosa ("Službeni list SFRJ" br. 60/89) je kolektivnim ugovorima posvetio poglavje 6 (članovi od 85-88). U Nacrtu ovog Zakona prvo bitna formulacija je podrazumevala da se u društvenim preduzećima ne sklapaju kolektivni ugovori, da bi u konačnoj verziji - što zbog sve brže promene shvatanja u SIV-u kao predлагаču Zakona i Saveznoj skupštini kao Zakonodavcu u odnosu na društvenu svojinu, što zbog insistiranja Sindikata da se kolektivni ugovori odnose na sve zaposlene, bez obzira na vrstu svojine -

¹ Marija Todorović, Gradska veće Samostalnih sindikata, Beograd.

bila usvojena formulacija koja izjednačava položaj radnika sa stanovišta prava sklapanja kolektivnih ugovora, bez obzira gde radi.

Sindikat je insistirao na pravu za sklapanje kolektivnih ugovora, pored ostalih razloga, i zbog uverenja da će na taj način onemogućiti SIV da ograničava rast ličnih dohodaka tzv. Interventnim zakonima.

Kako se institut kolektivnih ugovora, koji je pre ovih zakona postojao, odnosio na relativno mali broj zaposlenih (oko 5% ukupno zaposlenih kod privatnih poslodavaca, u stranim predstavništvima i ambasadama) za većinu je ovaj institut bio novina. Ni Sindikat, ni asocijacija poslodavaca u liku Privredne komore, ni direktori, pa ni stručnjaci koji su na tome trebali da rade, nisu dovoljno poznavali prava i obaveze pregovaračkih strana a ni procedura sklapanja kolektivnih ugovora.

Stoga je već u Zakonu bilo predviđeno donošenje Zajedničkih osnova za sklapanje kolektivnih ugovora. U Veću Saveza sindikata Jugoslavije je konstituisana ekipa koja se na relativno oskudnoj domaćoj literaturi, a više na inostranoj, uz stalne konsultacije sa ekspertskom grupom u Međunarodnoj organizaciji rada (Arturo Bronstein - Chef Section de la Legalisation du travail, sa ekipom: Pankrat, Ozaki, Kailo) sposobila za aplikaciju ovog, za većinu "novog" modela, koji podrazumeva umesto "raspodele ličnih dohodaka" - "utvrđivanje cene rada i pregovaranje Sindikata i poslodavaca o pitanjima i sadržaju kolektivnih ugovora". U svrhu ospozobljavanja pregovaračkih strana objavljene su sve konvencije MOP-a koje su od značaja za pitanja i sadržine kolektivnih ugovora i "ugledni" primerak kolektivnog ugovora koji je urađen u odeljenju gospodina Bronštajna u MOP-u za potrebe zemalja u razvoju.

Potpisivanju Zajedničkih osnova za sklapanje kolektivnih ugovora prethodio je intenzivan rad na pripremama a sami pregovori su trajali nedelju dana uz učešće Sindikata i Privredne komore koja je u ekipu uključila i predstavnike privatnih poslodavaca. Iako je u ovoj aktivnosti trebalo integrisati "stavove" svih šest Republika, uz precizno utvrđene i poštovane rokove (kalendar aktivnosti) i nosioce aktivnosti - Zajedničke osnove su potpisane decembra 1989. godine.

Već u Zajedničkim osnovama je utvrđeno da najniža cena rada predstavlja minimum koji se isplaćuje za puno radno vreme za nekvalifikovan rad koja se utvrđuje na nivou troškova za tzv. korpu namirnica za reprodukciju radne snage u toku meseca. U kolektivnim ugovorima u Republikama se utvrđuje nominalni iznos sve najniže cene i relativni odnosi vrednosti cene rada za poslove koji traže određene kvalifikacije. Ovi relativni odnosi se izražavaju u odnosu na nekvalifikovani rad s tim da ne mogu biti nepovoljniji od:

NK	1
PK, NSS	1,20
KV	1,40
SSS	1,70
VKV	1,85

VŠ	2,10
VSS	2,60
Mr, Dr	3,20

Uvećanje osnovne cene rada za različite vrste složenosti je obavezno ako su na tim mestima prisutni posebni uslovi rada (štetnosti), ako se priznaje beneficirani radni staž, ako je rad organizovan u više smena, ako se radi noću, ili prekovremeno.

Opšti kolektivni ugovor u Republici Srbiji potpisana je 28. 11. 1990. godine. Deset meseci je proteklo u "razjašnjavanju dilema" različitog karaktera, te je napokon donet Zakon o kolektivnim ugovorima i potpisana Opšti kolektivni ugovor sa namerom da se u roku od šest meseci pripreme i potpišu Granski (Posebni) kolektivni ugovori i kolektivni ugovori u preduzećima (Pojedinačni kolektivni ugovori). U tom (Zakonom predviđenom) roku nije potpisana ni jedan Granski kolektivni ugovor a potpisana je vrlo mali broj Pojedinačnih kolektivnih ugovora. Tek u prvoj polovini 1991. godine potpisani su Granski kolektivni ugovori za tzv. društvene delatnosti: obrazovanje (visoko, više, srednje, osnovno i za predškolske ustanove), za zdravstvo, za nauku, kulturu i od uslužnih delatnosti jedino za ugovarajući.

Zajednička karakteristika svih Granskih kolektivnih ugovora je da je njihova najniža cena rada bila niža od cene utvrđene Opštim kolektivnim ugovorom, odnosno umanjena, a relativni odnosi između poslova različitih složenosti je bila znatno viša od donje granice koju postavlja Opšti kolektivni ugovor.

U pregovorima u izradi Granskih kolektivnih ugovora učestvovao je odgovarajući Granski odbor Sindikata i resorno Ministarstvo u ime Vlade.

U istom periodu potpisani su kolektivni ugovori za javna preduzeća: Elektroprivredu, železnicu i RTB gde su pregovarači bili: Sindikat ovih preduzeća, direktor i predstavnik Vlade, odnosno resorno Ministarstvo. Kod ovih preduzeća najniža cena rada je bila nešto viša od nivoa Opšteg kolektivnog ugovora, a rasponi su u gornjem delu skale takođe viši od nivoa koji utvrđuje Opšti kolektivni ugovor.

U Pojedinačnim kolektivnim ugovorima koji su potpisani u toku 1991. godine (u Beogradu) skoro svi su prihvatali odredbu da je najniža cena rada i postupak uskladivanja, isti kao u Opštem kolektivnom ugovoru, ali su (skoro bez izuzetka) doneli odmah Odluku da idu na niži nivo, odnosno na umanjenje zbog otežanih ekonomskih uslova poslovanja. To umanjenje je u većini slučajeva islo da granice zajemčenog ličnog dohotka utvrđenog Zakonom a u ne tako malom broju slučajeva u oblasti gradevinarstva ili tekstila i ispod tog nivoa.

U 1992. godini znatno više privrednih subjekata (u Beogradu) je pristupilo izradi i potpisivanju Kolektivnih ugovora a i ovoga puta najčešće sa umanjenom najnižom cenom rada. Kod odlučivanja o umanjenju najniže cene rada iz Opšteg kolektivnog ugovora u Pojedinačnim kolektivnim ugovorima je bilo različitih rešenja. Opšti kolektivni ugovor je obavezivao da se u Pojedinačnom kolektivnom ugovoru utvrdi način izjašnjavanja, nivo umanjenja i dužina isplate tako utvrđene

cene rada. Iako se Sindikat zalagao da bude ravnopravni subjekt u ovoj vrsti odlučivanja uz obavezu poslovodstva da prezentira činjenice zbog kojih se mora ići na umanjenje, ipak je u znatnom broju preduzeća sa pretežno društvenom svojinom ovu Odluku donosio Radnički savet.

2. Utvrđivanje cene rada

Analizu ovog pitanja moguće je izvršiti sa više stanovišta: makronivoa (država), mezonivoa (preduzeće), i mikronivoa (pojedinac). Analizu je moguće vršiti i sa stanovišta pojedinih pregovarača kao i iz ugla različitih struka, ali za ovu priliku pokušaćemo da damo prikaz šta se zbivalo na nivou preduzeća i pojedinca u vezi sa utvrđivanjem cene rada, odnosno plata i zarada ne identificujući posebno ni jedno od ovih stanovišta.

2.1. U 1991. godini većina preduzeća u Beogradu koja su pristupila izradi kolektivnih ugovora su utvrdila umanjenje najniže cene rada iz Opšteg kolektivnog ugovora. Na insistiranje Sindikata donja granica do koje je išlo umanjenje bila je nivo zajemčenih ličnih dohodaka koji je utvrđen Zakonom (čija je važnost bila do 31. 12. 1991. godine) a u inoviranom Opštem kolektivnom ugovoru za 1992. godinu to umanjenje je išlo do 20%. I pored ovakvih odredbi veliki broj preduzeća nije isplaćivao taj ugovoren nivo umanjene najniže cene rada nego često i znatno ispod toga. Ako su radnici reagovali, Sindikat je pisao tužbe posle čega se nekako taj nivo obezbedivao. To su najčešće bili slučajevi u preduzećima tekstilne grane, ugostiteljstva, metalske grane, drvno-preradivačke i u obrazovanju, u osnovnim i srednjim školama, za pomoćne radnike za koje Fond nije obezbedivao ovaj minimum ugovorene najniže cene rada.

Već na tom koraku pokazalo se da se utvrđivanju cene rada odnosno utvrđivanju nivoa plata i zarada vrši na "stari način", da još uvek nema dovoljno znanja ili volje da se pređe u nov sistem tržišnog modela utvrđivanja vrednosti cene rada što se zvanično pravda nerešenim odnosima na tržištu i nekonzistentnom i nestabilnom ekonomskom politikom. Podaci o ličnim dohocima su i dalje bili najčešće nazivani "rezidualna" veličina a preduzeće najčešće nije upravljalo ovim delom troškova nego ih je "podmirivalo" zavisno od toga koliko je ostalo sredstava posle podmirivanja drugih troškova. Nije se učinio neophodan korak da se u bezbroj sistema raspodele ličnih dohodaka koji su postojali do 1990. godine pređe na model tržišnog utvrđivanja cene rada. Obrazloženja su bila uvek vezana za neko "čekanje" - na primer, novog Zakona o radnim odnosima, novog poreskog sistema, nove monetarne politike i sl. Tako su plate i zarade i dalje ostale malte ne "privatna stvar" pojedinačnih preduzeća i najčešće zavisile od veštine "održavanja mira u kući". Razlika je samo u tome što su umesto "glasacke mašine" i dominantnog uticaja "većine zaposlenih" sada o nivou plata, odlučivali direktori, od kojih mnogi nisu angažovali poznavaoce struke, nego su odlučivali po sopstvenom

(pa i ličnom interesu) bez ikakve odgovornosti šta će se desiti sa preduzećem ili radnicima.

To su preduzeća, po pravilu od 100 do 1000 zaposlenih gde su direktori imali plate od 70 do 150 hiljada mesečno u 91. godini i radnici su bili ispod nivoa zajemčenog ličnog dohotka.

Iako je poznato i nesporno da je ključna promena u sistemu - vezivanje plate i zarade za rentabilan rad i za dobit a ne za dohodak, gde se predujmljena sredstva za nadoknadivanje troškova rada zasnivaju na unapred utvrđenoj ceni rada koja se mora ukalkulisati u trošak proizvodnje, pristup je u velikom broju slučajeva bio obrnut: naplata je izvršena na tom i tom nivou, od toga se može dati samo toliko za plate u ovom mesecu. Na pitanje koliko je učešće plata u strukturi troškova proizvodnje najčešće nije bilo moguće dobiti odgovor. Odgovor je po pravilu glasio: to je različito od meseca do meseca. To znači da se nije pristupilo utvrđivanju cene rada na način da se ona smatra objektivno datom i u kalkulisano u cenu proizvoda kao predujmeni trošak kojim se podmiruje obavljen rad na način da se o tome naknadno ne odlučuje, odnosno da se cena za već obavljen rad i ugrađen u proizvod ne može menjati "unazad". Ako se na tom proizvodu ostvari profit u meri koja omogućava uvećanje cene rada i isplate veće zarade to je naravno posao po utvrđivanju dobiti, odnosno profita, ali se time ne koriguje cena rada koja je već utvrđena nego samo zarada.

To isto važi i za naknade koje ulaze u cenu rada koje se moraju namiriti iz tog proizvoda.

Obračun ukupne zarade ide tek posle valorizovane proizvodnje (prodate, fakturisane, naplaćene) i zarada može biti od meseca do meseca različita, zavisno od standarda i normativa za obračun zarade (učinka) ili ukupne valorizacije predujmljenog rada i kapitala.

Koji elementi se najčešće imaju u vidu kod utvrđivanja cene rada? Utvrđivanje cene jedinice prostog rada (NK) i složene na osnovu složenosti posla koji se numerički izražava koeficijentom, vrši se u proceduri pregovaranja na Republičkom nivou i upisuje se u Opšti kolektivni ugovor. U preduzeću složenost poslova su utvrđeni u Sistematisaciji a najniža cena rada, odnosno osnovna cena rada za pojedine vrste posla utvrđuje se u Pojedinačnom kolektivnom ugovoru. Preduzeća koja nemaju pouzdano utvrđene zahteve za određenom vrstom kvalifikacije u sistematizaciji radnih mesta su za ovu fazu posla oslonac potražili u Nomenklaturi zvanja i zanimanja. Podrazumeva se da se za svaku od pobrojane složenosti utvrđuje koeficijent to znači i osnovna cena rada koja "pokriva" obavljen posao u obimu i kvalitetu za kako se to najčešće kaže, "učinak za 100% izvršenje norme". To znači da je preko standarda i normativa, ili iskustveno već unapred poznato koji kvalitet u kojoj količini i obimu posla treba postići za cenu rada na tom nivou složenosti. U postupku utvrđivanja relativnih odnosa složenosti u kolektivnim ugovorima u preduzećima se nalaze vrlo različita rešenja.

Većina preduzeća u Beogradu je najčešće polazila od postojećeg stanja uzimajući u obzir postojeće Sistematisacije radnih mesta i već tamo upisane zahteve za potrebnom kvalifikacijom. Pri tom nije obavljena predhodna (stručna) faza posla neophodna za utvrđivanje cene rada koja podrazumeva proveru postojećih rešenja sa stanovišta optimalne, racionalne i celishodne organizacije rada. Brojna preduzeća u ovakvom pristupu su se opredelili za sledeće postupke:

a) prepisali su koeficijente složenosti posla iz Opštег kolektivnog ugovora i razvrstali radna mesta iz postojeće sistematizacije u te grupe a svi izvršioci koji su se našli na tim radnim mestima imali su istu cenu rada. Na primer, ako je u njihovoj Sistematisaciji zahtev, odnosno uslov za obavljanje određenog posla bio KV bravar, to radno mesto je nosilo koeficijent 1,50 i svi radnici koji su imali kvalifikaciju KV bravara imali su isti koeficijent bez obzira na uslove rada, na obim i kvalitet posla koji je obavljan na ukupnu zaposlenost mašinskih kapaciteta i dr.

b) u drugoj grupi preduzeća nalaze se oni koji su prepisali koeficijente iz Opštег kolektivnog ugovora u svoj Pojedinačni kolektivni ugovor a direktor je zadržao pravo da utvrđuje "cenu rada" svakog pojedinačnog izvršioca. To praktično znači da su na sličnom primeru iz predhodnog stava svi KV bravari bili raspoređeni na radno mesto koje traži kao kvalifikaciju KV bravara sa koeficijentom 1,50 a direktor je individualno za svakog pojedinačnog radnika utvrđivao različit koeficijent iznad 1,50. Pošto su informaciju o individualnim koeficijentima (a ne o zaradama) proglašili poslovnom tajnom "sačuvali su mir u kući".

v) u ovoj grupi preduzeća su ona koja su svoj dosadašnji "bodovni" sistem sačuvali ne menjajući ništa a zapisali da će raspone utvrđene Opštим kolektivnim ugovorm izpoštovati po konačnom obračunu plata. U ovoj grupi preduzeća problem je bio da nađu način kako će svoj "bodovni sistem" prevesti u koeficijente, odnosno kako će sačuvati postojeće odnose uvereni da su oni najbolji a ispuniti obavezu iz Opštег kolektivnog ugovora.

Ni u jednom od ovih preduzeća nisu znali da kažu kako će izgledati distribucija plata i zarada u njihovom preduzeću po radnim mestima ili u masi sredstava u strukturi troškova ili ukupnog prihoda ili ceni proizvoda odnosno usluga, a o nekoj projekciji, bar za period za koji se vrši obračun nije bilo ni govora. Ni poslovodstvo, ni Sindikat kao pregovarači nisu znali koji naredni korak treba učiniti da bi se izašlo iz začaranog kruga u kome su se našli shvatajući da tržišni odnosi traže drugačiji pristup za koje oni očigledno nisu imali dovoljno znanja.

2.2. Drugu grupu preduzeća čine ona koja su pristupila ovom poslu uz postojanje izvesnog koncepta o tome kako bi želeli da oblikuju sistem plata i zarada utvrđujući osnovnu cenu rada za svaku grupu složenosti posla. U ovim preduzećima se polazilo od Opštег kolektivnog ugovora, ali se pristupilo razradi svake grupe složenosti na nekoliko podgrupa koje bi predstavljale različite nivoe složenosti po potrebnim znanjima, intenzitetu i odgovornosti (naravno u okviru iste osnovne grupe iz Opštег kolektivnog ugovora).

U ovom modelu jasno su se izdvajala dva osnovna pristupa:

- a) da se utvrde tzv. tipični poslovi
- b) da se utvrdi cena rada za svako radno mesto

U obe varijante koristio se model:

v) da raspon intenziteta ide samo do naredne grupe iz Opšteg kolektivnog ugovora, i

- g) da raspon prelazi u narednu grupu poslova

Sa stanovišta utvrđivanja nadležnosti o tome ko odlučuje o stepenu intenziteta (znači o većem koeficijentu) takođe postoje dva pristupa:

d) da se u pregovorima utvrde nivoi za pojedina radna mesta, bilo da su to samo tipična ili svako pojedinačno radno mesto,

d) da direktor odlučuje o stepenima intenziteta a pregovara se samo o "startu" najnižem nivou u grupama složnosti koje predstavljaju tzv. tipična radna mesta.

U većini slučajeva rešenja su najčešće pravljena "za stolom" bez minimalne obaveze upoređivanja sa postojećim odnosima u praksi tog preduzeća ili sa odnosima u drugim srodnim preduzećima tako da se može naći rešenje da na primer diplomirani ekonomista, šef računovodstva ili službe plana i analize u srodnim preduzećima sa srodnom proizvodnjom i približno istom pozicijom na tržištu u jednom preduzeću ima koeficijent 2,5 u drugom 3,5 ili 4. Ako bi se takva poředenja napravila po svakom radnom mestu ili svakoj od kvalifikacija pojavit će se razlike koje se ne mogu objasniti odnosima na tržištu radne snage niti na tržištu roba i usluga, odnosno objašnjavaju se jedino tumačenjima da će takvi odnosi u njihovom preduzeću doneti najbolje rezultate.

Tako je cena rad ostala i dalje "privatna stvar preduzeća". To znači da vrednost rada u novčanom izrazu nije valorizovala pojedine elemente obima kvaliteta i kvantiteta rada, odnosno nije se vodilo računa o tržišnoj poziciji pojedine vrste rada. Ovo je tim izrazitije zbog nerazlikovanja pojma cene rada (plate) i zarade. (Statistika UN prati zarade u dva dela: "EARNINGS - zarade i WAGE PATEC - cena tarifa plata"). Cena rada podrazumeva obavljanje posla u obimu i kvalitetu za puno radno vreme za 100% obavljenog predvidenog posla. Cena rada na jednom radnom mestu je ista za sve izvršioce. Više od toga - učinak (ili uspešnost, ili stimulacija za pojedince, znači ne pripada svim izvršiocima na tom radnom mestu podjednako) čini deo zarade.

U praksi se izdvojio još jedan model ponašanja u želji da se naprave razlike između pojedinaca na istom radnom mestu. Svakom radniku pojedinačno je utvrđivan njegov "lični koeficijent" koji je viši od ovog koji je utvrđen za radno mesto i obračun njegove zarade se vrši na osnovu njegovog koeficijenta. Ovaj viši koeficijent pojedinačnom radniku je utvrđivan individualno odlukom direktora. U jednom broju preduzeća u želji da se naprave razlike između pojedinaca radnik se od meseca do meseca raspoređuje na poslove za koje je utvrđena različita cena

rada, tako da se praktično rasporedivanjem na poslove različitog nivoa složenosti, odnosno poslova koji nose različit koeficijent postizalo ono što bi se moralo realizovati ili primenom standarda i normativa u obračunu zarade, ili subjektivnom ocenom rukovodioca utvrđivanjem višeg koeficijenta od onog koje nosi radno mesto. Ovde treba skrenuti pažnju da bi u skladu sa Zakonom o radnim odnosima trajno rasporedivanje na manje plaćene poslove trebalo da bude po pravilu vezano sa nekim razlogom kao što su: smanjenje obima posla, neispunjavanje predviđene norme, nedovoljna stručnost ili disciplinski prekršaj. Preduzeća iz ove grupe o kojoj je u prethodnom tekstu bilo reči polaze od konstatacije i odredbe Zakona da "svaki radnik može biti raspoređen na svaki posao u okviru svoje kvalifikacije i zanimanja". Da bi ovu vrstu rasporedivanja ne u cilju optimalnom obavljanja posla, nego u cilju promene cene rada koja se isplaćuje radniku mogli jednostavnije i lakše da obavljaju u nekim preduzećima (Terazije Beograd, Iskra Beograd) su se opredelili da u sistematizaciji imaju samo dva zahteva za praktično dve grupe posla: NK i niža spremu i KV srednja spremu za sve poslove koje imaju u preduzeću (osim za visoko stručne i rukovodeće) jer u tom slučaju ne moraju da utvrduju cenu rada ni za tipične poslove ni za svako radno mesto, nego samo za svakog radnika pojedinačno prema mišljenju rukovodioca. U Iskri, na primer, to ovlašćenje rukovodioca ide do nivoa u plusu 2,5 puta osnovna cena rada a u minusu 50% od osnovne cene rada.

2.3. Treća grupa preduzeća je prišla utvrđivanju cene rada stručno i odgovorno. To su po pravilu preduzeća koja imaju stručne ekipe koje na ovom poslu rade i koje koriste odgovarajuće predhodne stručne analize sačinjene od interdisciplinarnih timova. Podatke koje su imala ova preduzeća prikupljaju na način koji podrazumeva temeljnu obradu postojećeg stanja i odnosa sa različitim stanovišta (odnosi u strukturi troškova, učešće plata i zarada u troškovima, distribucija plata i zarada u preduzeću i unutar pojedinih grupa poslova, broj izvršilaca po pojedinim radnim mestima, optimalnu organizaciju rada za pojedine delove proizvodnje i slično). Svi ovi podaci su podrazumevali uvid u različite vremenske serije i njihovu distribuciju u različitim ekonomskim okolnostima. Koliko god laicima područje plata i zarada na prvi pogled ličilo na haos, podložno velikim oscilacijama, zavisno od spoljnih faktora, toliko se u ovim preduzećima pokazuju odredene pravilnosti koje se mogu koristiti kao pouzdan oslonac za politiku plata i zarada kao elemenat ukupne poslovne politike i motiv za podizanje nivoa radnih kapaciteta i potencijala i ukupne uspešnosti preduzeća. U ovim preduzećima je lako dokazati da se politikom plata i zarada može značajno uticati na povećanje ukupnih poslovnih rezultata. Kao primer takve poslovne politike mogu se navesti poznata preduzeća kao Centromarket, Robne kuće "Beograd" i u oblasti nauke Institut za kukuruz u Zemun Polju. Stručan rad uz angažovanje prve linije menadžmenta i Sindikata predstavlja primer finog, suptilnog rada na oblikovanju odnosa u strukturi cene rada, kao i osnove za korišćenje svih motivacionih aspekata, dobro odmerenih merila i elemenata za utvrđivanje zarade koji se odnose na ostvareni radni učinak iznad onog koji se predviđa za nivo osnovne cene rada

za svako konkretno radno mesto. U Institutu za kukuruz, na primer, u tim elementima predviđa se ocena kvaliteta izvršenog posla iznad normalno očekivanog koji se ocenjuje na unapred propisan način, ocenjuje se odnos prema radu koji ocenjuje neposredni rukovodilac, vrednuju se trenutni i trajni efekti stručnog rada na svakom konkretnom radnom mestu. U ovim preduzećima i ustanovama o kojima je reč predviđa se po pravilu, da ukoliko posluju na granici rentabiliteta ili im preti poslovanje sa gubicima, ne isplaćuje se deo zarade predviđen po ovim elementima, nego se ostaje samo na osnovnoj ceni rada za taj obračunski period.

Kod nijansiranja elemenata na osnovu kojih se utvrđuje cena rada, pored složenosti posebno je vrednovana odgovornost i to: za sredstva - opremu, za proces rada (imajući u vidu da ciklus izvođenja novih generacija kukuruza traje od 6-14 godina) i za ljude.

Uslovi rada (štetnosti, zračenja i dr.) se utvrđuju posebno i oni uvećavaju cenu rada utvrđenu za konkretno radno mesto.

Kod vrednovanja uslova rada takođe postoji nekoliko pristupa:

a) dodatak na uslove rada se ne iskazuje posebno već je integriran u cenu rada. Ovakav pristup je opravдан u uslovima kada svi radnici koji rade na jednom radnom mestu rade u približno istim uslovima ali je neprihvatljiv za slučajevе kada je jedno isto radno mesto podrazumeva obavljanje poslova u vrlo različitim uslovima kao na primer u preduzeću "Vreoci" gde je ista cena rada utvrđena za radno mesto KV bravara, bez obzira da li on radi u radionici samo u I smeni ili u kamenolomu u III smene, znači, napolju, pod različitim vremenskim uslovima i naravno uz obavezan noćni rad.

b) dodatak na uslove rada se utvrđuje posebno i iznosi od 0,01 izraženo u koeficijentima do 0,3 ili u procentima od 4 do 30 procenata u odnosu na cenu rada za jedno radno mesto na kome radnik radi. Ova varijanta je najčešća i ovaj procenat, odnosno koeficijent se najčešće dodaje svim radnim mestima bez obzira na kvalifikovanost, odnosno osnovnu cenu rada za radna mesta ako se obavljuju u istim uslovima. Znači za iste uslove je isti procenat, bez obzira na cenu rada radnog mesta, što znači praktično da je u nominalnom iznosu taj dodatak različit, zavisno od cene rada radnog mesta na kome je radnik raspoređen.

v) dodatak na uslove rada se utvrđuje u određenom procentu u odnosu na najnižu cenu rada u preduzeću i u nominalnom iznosu je isti za sve radnike bez obzira koju cenu rada ima radno mesto na kome se radi ako se taj posao obavlja u istim uslovima, odnosno sa prisustvom istih štetnosti. Ovakva rešenja su najčešće bila prisutna u velikim preduzećima metalske i hemijske grane.

3. Aktuelna pitanja u praksi utvrđivanja cene rada

3.1. U praksi se pojavljuju različiti problemi kod utvrđivanja cene rada u slučajevima:

- a) Utvrđivanja najniže cene rada,
- b) Utvrđivanja cene rada svakog konkretnog posla odnosno radnog mesta.

Problem se najčešće izražava u sledećem: prihvatajući najnižu cenu rada i način uskladivanja ove cene svakog meseca prema Opštem kolektivnom ugovoru u svojim pojedinačnim kolektivnim ugovorima mnoga preduzeća ne mogu da prate svojom proizvodnjom rast plata i zarada bez sopstvenog bržeg povećanja cena proizvodnje. Tako praktično plate i zarade postaju jedan od razloga za povećanje cena sa napomenom da se ova vrsta troška bar približno može predvideti za nadalji mesec prema podacima koji se uzimaju kao osnov za izračunavanje indeksa rasta plata, za razliku od drugih troškova za koje takve indikacije i pouzdane prognoze preduzeću nisu poznate. U tim slučajevima u praksi se najčešće pribegava smanjenju raspona između poslova različitih složenosti, i raspona unutar iste složenosti što ima za posledicu svojevrsnu uravnilovku tako da se na celoj skali složenosti gubi suštinski najvažnija karakteristika cene rada da je ona izraz i regulator na tržištu radne snage.

Kod granskih kolektivnih ugovora problem je druge vrste. Vlada stoji na stanovištu da se za granske kolektivne ugovore ne uzima način utvrđivanja najniže cene i njeno uskladivanje iz Opštег kolektivnog ugovora nego se najniža cena utvrđuje tako što se decembarska najniža cena utvrđena za tu delatnost (npr. za obrazovanje) mesečno uskladjuje sa stopom rasta zarada u privredi. Na ovaj način se praktično utvrđuje znatno niža cena od one čak i umanjene koja je utvrđena Opštim kolektivnim ugovorom. Na primeru obrazovanja to izgleda ovako:

	Po granskom	Po opštem kolekt. ugovoru
januar 1992.	9.269	14.500
februar 1992.	10.029	17.000
mart 1992.	12.737	22.900

Ovaj pristup prosvetni radnici ne prihvataju pa je tokom aprila formiran i drugi štrajkački odbor i štrajk traje već skoro mesec dana.

U javnim preduzećima (Elektroprivreda, PTT, NIS, Vodoprivreda, Železnica i dr.) Vlada takođe predlaže umanjenu cenu rada ali ovoga puta iz Opštег kolektivnog ugovora, ali ne prihvata odnose složenosti i shodno tome odgovarajuću cenu rada za poslove različite složenosti (raspone) koji su rađeni na posto-

jećim u višegodišnjoj praksi proverenim odnosima. Valja napomenuti da za razliku od pojedinačnih kolektivnih ugovora - u granskim ili kolektivnim ugovorima za javna preduzeća nema detaljnije razrade mogućnosti zarada na osnovu učinka, odnosno uspešnosti. Najčešće se (ako se uopšte o tome govori) po pravilu učinak vezuje za "planirani radni učinak", što praktično znači da je, osim iznosa utvrđene cene rada, dodatka i naknada, vrlo mala mogućnost za ostvarivanje zarade na višem nivou od utvrđene cene rada. U pojedinačnim kolektivnim ugovorima ta mogućnost je data i do 30% od cene rada radnog mesta na kome radnik radi.

Sledeći problem kod granskih kolektivnih ugovora i kolektivnih ugovora javnih preduzeća je postojanje tzv. interventnih zakona. U svetu postoji praksa ograničenja isplata plata i zarada zakonom i pored postojanja kolektivnih ugovora, ali u našim uslovima problem se javlja zbog činjenica da je Vlada pregovarač koji koristi posle neuspelih pregovora, svoje mogućnosti i predlaže zakon kojim obezbeđuje sprovođenje svojih stavova. Umesto toga Vlada je već u proceduri pregovaranja za Opšti kolektivni ugovor mogla u tom ugovoru obezbediti različite najniže cene rada za pojedine delatnosti ako je za to imala obrazloženje.

Kod javnih preduzeća koja se prostiru na teritoriji cele Republike treba pomenuti još i problem do sada prisutnih velikih razlika u platama na Kosovu, Vojvodini i Srbiji van pokrajina (te razlike se kreću od 10 - 30% za pojedina zanimanja). Kolektivni ugovor istina poznaje mogućnost utvrđivanja različitih iznosa cena rada u ovakvim slučajevima, ali to kao pristup nije prihvaćeno, iako bi se moglo obrazlagati kvalitetom i intenzitetom i obimom posla i različitim uslovima života.

3.2. Drugi krupan problem u praksi je iskazivanje odnosa i iznosa u kolektivnim ugovorima u bruto ili neto iznosu. Kada je potpisana Opšti kolektivni ugovor odnosi su iskazivani za neka primanja. U međuvremenu je usvojena nova poreska politika koja ceo sistem poreza i doprinosa zasniva na bruto primanjima. Zakonodavac je imao namjeru da na postojećim odnosima u rasponima plata i zarada osloboди plaćanja poreza najnižu cenu rada a progresivno optereti porezima viša primanja. Mnoga preduzeća su da bi to izbegla uvećavala raspone u bruto iznosu do mere koja obezbeđuje očuvanje istih odnosa u neto iznosima. No kako zakonodavac predviđa poreske olakšice npr. za invalidna lica, izdržavane članove porodica i sl. u isplati zarada se pojavljuju razlike na koje se nismo navikli (mnogo godina je važila parola za isti rad ista plata - misleći pri tom na neto primanja), pa to izaziva probleme koji su najčešće neprincipijelno rešavali tako da na istom radnom mestu je za invalida utvrđivana niža cena rada u iznosu za koje je on oslobođen poreza.

Na ovom mestu valja pomenuti i problem koji nastaje u vezi sa interpretacijom tajnosti plata i zarada. U ne malom broju preduzeća je u Pojedinačnom kolektivnom ugovoru napisano da je podatak o plati odnosno zaradi pojedinca proglašen poslovnom tajnom a zbog "odavanja" poslovne tajne predvidena je mera koje je sankcionisana kao teža povreda radne dužnosti. Ovakva formulacija je interpretirana na vrlo različite načine, i trebalo je mnogo vremena i razjašnjavanja

dok se došlo do prave formulacije i prihvatanja tog stava da je preduzeća dužno da radniku lično da potpune i tačne informacije o načinu i iznosu obračunate plate, zarade i naknada. Osim radniku lično, ove podatke preduzeće može dati samo, za to nadležnom organu. Na taj način se izbegava mistificiranje ili manipulisanje platama i zaradama u odnosu na pojedinca koje se najčešće izražavalo u tome da je direktor smatrao da može dati koeficijent odnosno platu koliku kome hoće i da to ne mora nikome obrazlagati a kako radnik ne sme nikome da kaže kolika mu je plata zbog toga što je to proglašeno poslovnom tajnom direktor je mislio da je time zaštićen od reagovanja radnika. Naravno, ovlašćenja rukovodilaca ili direktora utvrđena kolektivnih ugovorom i zakonom da određuje ukupne zarade na osnovu poslovnih rezultata ali pokazalo se da je mnogo celishodnije ako se u kolektivnom ugovoru utvrdi procenat mase para koja se direktoru u tu svrhu stavlja na raspolaganje.

3.3. Problem utvrđivanja prava zaposlenih na učešće u raspodeli dobiti nije postao aktuelan u primeni zato što najveći broj preduzeća nije imao dobit na nivou koja bi obezbeđivala i deo za plate, ali se kod normativnog regulisanja ovog dela zarada problem pojavio u sledećem vidu: brojna preduzeća su uvedenjem internih deonica veliki broj zaposlenih uveli status deoničara pa se javlja problem utvrđivanja odnosa - koji deo dobiti pripada zaposlenima na osnovu živog rada (na zapadu poznata 13. i 14. plata) a koji deo pripada deoničarima po osnovu dividendi. Nemajući oslonca u stručnim tumačenjima i ne razlikujući suštinski doprinos rada i doprinos kapitala rešenja u praksi su vrlo različita - od onih koji su potpuno ukinuli prava zaposlenih na deo dobiti ako nisu deoničari, do onih koji su to pravo ostavili ali su deoničarima u proceni mesečnog učinka davali vrednost uplaćene deonice u vidu učinka, i naravno na kraju godine po obračunu dobiti i u vidu dividende. Tako su deoničari praktično dobijali po 2 osnova. Treći vid "izigravanje" ove obaveze da nedeoničari učestvuju u raspodeli dobiti je bio, da je pre usvajanja završnog računa deoničarski kapital valorizovan, po višem koeficijentu, čime se umanjivala dobit a vlasnici deonica su nominalno uvećavali svoj kapital. Kako dobiti nije bilo nije mogla biti ni raspodeljivana za plate i zarade.

3.4. Pregovaračke strane u proceduri kolektivnog pregovaranja u proteklih godinu i po dana su pokazale značajan napredak u svojoj sposobljenosti za pregovaranje, iako se još uvek ispoljava dosta propusta ili teškoća u proceduri pregovaranja.

Najteži propust je činjenica da pregovarači često nemaju uvid u realne materijalne odnose i posledice (ili efekte) rešenja o kojima pregovaraju. Podaci kojima se raspolaže su najčešće zastareli jer se odnose na prethodne obračunske periode kao absolutne cifre nisu od velike koristi (zbog velike inflacije) a relativne odnose zakonitosti ili nepravilnosti retko ko utvrđuje. Sve se to pravda nestabilnim uslovima privredivanja, visokom inflacijom i sl. Ovaj problem se javlja kao aktuelan na svim nivoima pregovaranja.

Sindikat je u Beogradu imao niz seminara i brošura za osposobljavanje svojih organa koji su u pregovaračkoj ekipi. Za stručnjake (najčešće pravnike,

rede i za ekonomiste) profesionalne institucije izdavačke kuće ili časopise su takođe organizovali seminare ali za direktore nije bilo ovakvih oblika osposobljavanja pa su se u mnogim preduzećima direktori prema ovom poslu odnosili krajnje površno (neki od direktora su to obrazlagali činjenicom da se ne vredi time baviti jer je masa plata i zarada u njihovom preduzeću 6-8% u strukturi troškova pa se "ne isplati na tome gubiti vreme"). Privredna komora iako je bila ravnopravni pregovarač na republičkom nivou nije razvila neophodnu aktivnost u preduzećima (ili sa preduzećima) gde je nezaobilazno pitanje bilo na kom nivou utvrđivati cenu rada za direktora. Zbog toga su rešenja vrlo različita: jedni su utvrđivali odnos prema najnižoj ceni rada iz Opštег kolektivnog ugovora, drugi u odnosu na prosek zarada u svom preduzeću, treći su se uporedivali sa onima za koje misle da su na istom nivou pa se tako koeficijent (cena rada) poslova direktora kreće: za mala i srednja preduzeća (do 1.000 zaposlenih) od 3,5-10, a u preduzećima preko 1.000 zaposlenih od 4,8-7, i u velikim sistemima (javnim preduzećima) od 3,5-6.

Poseban nedostatak se uočava u nedovoljnoj aktivnosti Privredne komore sa privatnim poslodavcima i poslodavcima strancima kojih je sve više u Beogradu i koji smatraju da se na njih i ne odnosi Opšti kolektivni ugovor, ili ako ga prihvataju onda primenjuju samo najniže iznose po strukturi poslova.

Vlada kao predstavnik države se u pregovorima u našim uslovima u izradi Opštег kolektivnog ugovora pojavljuje kao ravnopravni partner a rede kao posrednik, arbitar u posredovanju između organizacije poslodavaca i Sindikata. U dosadašnjoj praksi Vlada je češće bila u toku pregovora u ulozi "kolektivnog poslodavca", nego u ulozi partnera koji baš zato što je Vlada sa ovlašćenjima, utiče na mere ekonomske i poreske politike kojom obezbeđuje uslove za realizaciju potpisanih Opštih kolektivnih ugovora. Posebna uloga Vlade je u obezbeđivanju nadzora u primeni potpisanih Opštih kolektivnih ugovora odnosno svih kolektivnih ugovora. Apsolutno je u praksi nerešeno pitanje ovlašćenja i nadležnosti inspekcije rada u odnosu na sve delove kolektivnog ugovora. Npr. ko je nadležan ako se potpisani kolektivni ugovor u preduzeću ne realizuje u pogledu primene odredaba koje se odnose na cenu rada i zarada.

Još veći problem predstavlja nedefinisani status inspekcije u pogledu sankcija koje bi inspektor rada mogao da propiše u slučajevima kad utvrdi da se potpisano ne primenjuje. Kako još nerazvijena sudska praksa u našim uslovima ne može biti oslonac, bilo bi dragoceno da Vlada ima sluha za potrebu osposobljavanja inspekcije rada za nadzor u ovoj oblasti. Umesto toga Vlada je reagovala, u cilju racionalizacije državne uprave, smanjenjem broja inspektora rada - od 75 u Beogradu ostaje samo 10 inspektora za rad.

4. Zaključne napomene

Postojanje kolektivnih ugovora i utvrđivanje cene rada za proteklih 1,5 godinu dana u Beogradu nije dovoljan period da bi se moglo tvrditi da se u kvalitetu promenio odnos prema platama i zaradama u preduzeću u smeru tržišnih odnosa. Istini za volju nestabilni uslovi privredovanja i visoka inflacija nisu pogodovali prepoznavanju i uspostavljanju pravih parametara tržišnih odnosa ni u drugim sferama, a pogotovo ne u oblasti rada u kojoj nezaposlenost, utvrđivanje tehnoloških i ekonomskih viškova, smanjenje broja zaposlenih, pad životnog standarda i kupovne moći te okolnosti samo pogoršava. No i pored toga iskustvo stečeno u proteklom periodu je dragoceno i predstavlja korak ka uređivanju odnosa u oblasti cene rada u tržišnim uslovima. Za pravu pregovaračku poziciju subjekata pregovaranja neophodno je njihovo osposobljavanje i ovlađavanje činjenicama na osnovu kojih bi se pouzdano moglo upravljati i resursom radne snage (zaposlenih) sa stanovišta podizanja radnih potencijala, motivacije i veće efikasnosti u cilju jačanja konkurentnosti na tržištu.

Summary

Determining the price of labour in collective agreements¹

Experiences in determining the price of labour in Belgrade Author in her work analyzes the experiences in determining the price of labour in Belgrade and concludes that in last two years there has been no qualitative change in ratio of wages and salaries in direction of market relations. Despite this trend, the accumulated experience is invaluable and is a step in harmonizing the relations of price of labour in market conditions.

¹ Marija Todorović, City Trade Unions of Belgrade.

PRAVNA PRAKSA

PRIVREDNO PRAVO

Zaštita autorskog prava

Izdavanje privremenih mera za zabranu prometa odštampanih fotografija i albuma zavisi da li su preneta prava na objavljivanje od strane autora odnosno lica sa fotografije izdavaču.

Prvostepeni sud je delimično usvojio predlog za izdavanje privremene mere, i svojim rešenjem naložio izdavaču da isključi iz albuma samolepljive slike fudbalera, kako iz albuma koji su odštampani, tako i iz albuma koji se nalaze u štampi.

Izdavač je uložio žalbu iz razloga što za donošenje izdatog rešenja nije bilo uslova, jer nije dokazano da postoji povreda autorskog prava, i predložio da se predmet vrati na ponovno odlučivanje ili da se rešenje preinači i odbije zahtev za izdavanje privremene mere.

Viši privredni sud je ukinuo prvostepeno rešenje i predmet vratio na ponovni postupak.

Iz obrazloženja:

"Imajući u vidu ugovor koji je tužilac priložio i da je na njega preneto isključivo pravo objavljivanja fotografija fudbalera sa svetskog prvenstva, to je prvostepeni sud pogrešio kada nije usvojio privremenu meru u celosti sa zabranom prometa kako odštampanih fotografija i albuma tako i budućih.

U ponovnom postupku prvostepeni sud će oceniti da li ima mesta za izdavanje privremene mere, pa ukoliko nađe da ima usvojiće privremenu meru u celosti kako je tužilac i predložio u tužbi.

Prilikom odlučivanja o izdavanju privremene mere kako je tužilac tražio prvostepeni sud će imati u vidu i navode tuženog u žalbi u pogledu njegovog prava da koristi fotografije fudbalera sa svetskog prvenstva prema zaključenom ugovoru s tim što će imati u vidu da kod fotografija prema Zakonu o autorskom pravu, postoji pravo na fotografiju i pravo lica sa fotografije pa će zavisno od toga i usvojiti ili odbiti predlog za izdavanje privremene mere".

("Rešenje Višeg privrednog suda Srbije, Pž. br. 3103 od 12. 07. 1990. god.).

Nadležnost Spoljnotrgovinske arbitraže

Spoljnotrgovinska arbitraža pri Privrednoj komori Jugoslavije nije nadležna da rešava sporove u vezi zakupa poslovnih prostorija, već je nadležna za rešavanje sporova iz poslovnih odnosa koji nastaju u spoljnotrgovinskom prometu između jugoslovenskih preduzeća i inostranih fizičkih i pravnih lica.

Iz obrazloženja:

Kako se u konkretnom slučaju radi o strankama i o sporu vezanom za zakup poslovnih prostorija tužioca, to je za rešavanje u ovoj pravnoj stvari nadležan Okružni privredni sud, pa je prvostepeni sud zauzeo pogrešno stanovište da Okružni privredni sud nije nadležan zbog toga što je ugovorena nadležnost izabranog suda, pa se oglasio nenađežnim i odbacio tužbu u smislu čl. 473 ZPP. Ovo sa razloga što stranke ugovorom ne mogu ustanovljavati stvarnu nadležnost, niti predviđati nadležnost Spoljnotrgovinske arbitraže, kao izabranog suda za rešavanje onih sporova za koje arbitraža nije nadležna.

Svojim rešenjem prvostepeni sud se oglasio nenađežnim za rešavanje po ovoj pravnoj stvari, a tužbu je odbacio.

Blagovremenom žalbom i dopunom žalbe tužilac pobija rešenje i ističe da Spoljno trgovinska arbitraža pri Komori Jugoslavije nije nadležna da rešava i sporove koji se odnose na zakup poslovnih prostorija (čl. 1. Pravilnika o spoljnotrgovinskoj arbitraži), a ugovorom o zakupu se ne može menjati niti ustanovljavati stvarna nadležnost suda, odnosno arbitraže.

Žalilac ističe da je za rešavanje ovog spora nadležan rodovni sud, pa kako se II Opštinski sud u Beogradu oglasio nenađežnim i predmet ustupio Okružnom privrednom суду u Beogradu, то сматра да је за rešavanje nadležan Okružni privredni sud u Beogradu, и зато је предложио да се решење укine а предмет врати на nastavak поступка и доношење одлуке од стране prvostepenog суда.

Žalba je osnovana.

Osnovano žalilac u žalbi ističe da Spoljno trgovinska arbitraža pri Privrednoj komori Jugoslavije nije nadležna da rešava sporove u vezi zakupa poslovnih prostorija, već je nadležna za rešavanje sporova iz poslovnih odnosa koji nastanu

u spoljno-trgovinskom prometu između jugoslovenskih organizacija i zajednica i inostranih fizičkih i pravnih lica (čl. 1. Pravilnika o Spoljno-trgovinskoj arbitraži).

(*Rešenje Višeg privrednog suda Srbije, Pž. br. 1813/91 od 13. 03. 1992. god.*).

Stranka u postupku

Preduzeće nad kojim je sproveden stečajni postupak i koje je brisano iz registra, ne može biti stranka u postupku.

Prvostepeni sud je doneo rešenje i prekinuo postupak jer je nad tuženikom sproveden stečajni postupak pa je tužnik brisan iz sudskog registra.

Blagovremenom žalbom tužilac pobija ovo rešenje i ističe da mu tužnik duguje utuženi iznos pa je predložio da se rešenje ukine a predmet vratí na ponovni postupak.

Viši privredni sud je odbio žalbu tužioca a rešenje potvrdio.

Iz obrazloženja:

"Kako je tuženi brisan iz sudskog registra zbog toga što je nad tuženikom sproveden postupak stečaja tako da više ne postoji to je prvostepeni sud pravilno postupio kada je u smislu čl. 212. st. 1. tač. 3 ZPP-a doneo ožalbeno rešenje jer tužilac više ne može ostvariti nikakva prava prema tuženom koji ne postoji odnosno tužnik ne može više biti stranka u postupku pa se žalba pojavljuje kao neosnovana."

Prema tome, preuzeće nad kojim je sproveden postupak stečaja i koje je brisano iz registra, više ne može biti stranka u postupku.

(*Rešenje Višeg privrednog suda Srbije, Pž. 4133/90 od 21. 09. 1990. god.*).

POREZI - DOPRINOSI

Niža stopa poreza

Pravna lica i preduzetnici mogu nabavljati opremu za vršenje svoje delatnosti po nižoj stopi, s tim da ovu opremu ne mogu otuđiti u roku od pet godina. Izdvajanje imovine od postojećeg pravnog lica na subjekte iz svog sastava nema karakter prometa, pa prema tome ne podleže poreskoj obavezi

1. Prema odredbi člana 11. Zakona o porezu na promet ("Službeni glasnik Republike Srbije", broj 78/91), pravna lica i preduzetnici mogu nabavljati pod uslovima iz člana 7. pom. Zakona opremu za vršenje svoje delatnosti po nižim povlašćenim stopama. Nabavljenu opremu za vršenje svoje delatnosti, uz plaćanje poreza po nižoj povlašćenoj stopi, pravna lica i preduzetnici ne mogu je otuditi u roku od pet godina od dana izvršene nabavke. Ako poreski obveznik otudi opremu pre isteka roka od pet godina, dužan je da plati razliku poreza između punе i povlašćene stope, kao i kamatu od dana nabavke do dana prodaje.

U opremu za vršenje delatnosti koju pravna lica i preduzetnici mogu nabavljati uz plaćanje poreza po nižoj stopi ne spadaju putnički automobili, nameštaj i drugi ukrasni predmeti za uređenje administrativnih prostorija. Na ove proizvode porez na promet plaća se po punim stopama iz odgovarajućih tarifnih brojeva.

Međutim, ako se putnički automobili nabavljaju pod uslovima iz člana 18. Zakona (obavezno izdavanje fakture, bezgotovinsko plaćanje i dr.), porez na promet plaća se po stopi umanjenoj za 50%.

Inače, porez na promet plaća kupac u mestu svog sedišta, odnosno prebivališta u roku od pet dana od dana nabavke.

2. Odredbom člana 5. Zakona je propisano šta se, u okviru posebnih slučajeva prometa, smatra prometom proizvoda podložno plaćanju poreza na promet (uvoz proizvoda, manjak proizvoda, rashod proizvoda, davanje proizvoda bez naknade i dr.), a gde ne dolaze i statusne promene u okviru pravnih lica.

Naime, kada dolazi do podele postojeće imovine pravnog lica, tako što se iz postojećeg pravnog lica vrši razdvajanje u dva ili više pravnih subjekata ili izdvajanje iz sastava pravnog lica, međusobna raspodela postojeće imovine na tako obrazovana nova pravna lica nema karakter, odnosno tretman prometa u smislu člana 5. Zakona kada bi se porez morao platiti. Ovo u svemu važi kada je u pitanju izdvajanje poslovnih jedinica koje su poslovale na teritoriji Srbije iz sastava pre-

dužeća iz Republike Hrvatske i Slovenije i njihovo prerastanje u samostalne pri-vredne subjekte na osnovu odluka organa upravljanja ovih poslovnih jedinica.

(*Mišljenje Ministarstva finansije Srbije, akt br. 413-01-138/92-04 od 10. 02. 1992. god.*).

Porez na proizvode đačkih radionica

Na proizvode koji su izrađeni u đačkim radionicama i prodaju se krajnjem potrošaču neposredno ili isključivo preko sopstvenih prodajnih mesta porez na promet plaća se po stopi od 3%.

Zakonom o porezu na promet ("Službeni glasnik Republike Srbije", br. 78/91) koji je stupio na snagu 1. januara 1992. godine, u tarifnom broju 8. tačka 1. podtačka 3. Tarife poreza na promet, koja je sastavni deo zakona, propisano je da se po stopi od 3% plaća porez na promet između ostalih i na proizvode izradene u đačkim radionicama, pod uslovima da su ti proizvodi prodati krajnjim potrošačima neposredno ili isključivo preko sopstvenih prodajnih mesta (prodavnica, magacina, skladišta i sl.).

Danom stupanja na snagu citiranog zakona, na teritoriji Republike Srbije prestao je da se primenjuje Zakon o privremenim merama o porezu na promet proizvoda i usluga ("Sl. list SFRJ", br. 4/90), i porez na promet plaća se isključivo po odredbama citiranog zakona o porezu na promet.

Prema tome, u konkretnom slučaju, na proizvode koji su izrađeni u đačkim radionicama i prodaju se krajnjem potrošaču neposredno ili isključivo preko sopstvenih prodajnih mesta porez na promet plaća se po stopi od 3% iz tarifnog broja 8. Tarife poreza na promet Zakona o porezu na promet.

(*Mišljenje Ministarstva finansija R. Srbije, akt br. 413-01-064/92-04 od 07. 02. 1992. god.*).

Porez na imovinu

Porez na imovinu ne plaća se na objekte infrastrukture, kao što su putevi, pruge, aerodromi, luke i sl. i objekte koji neposredno služe njihovom funkcioni-sanju, pod uslovom da ne služe za ostvarivanje prihoda. Ovo oslobođenje se ne odnosi na poslovne zgrade u kojima se obavlja administrativna delatnost.

Članom 10. stav 8. Zakona o porezima na imovinu ("Službeni glasnik SRS", broj 76/91) propisano je da se porez na imovinu ne plaća na puteve, luke, pruge i aerodrome i objekte koji su njihov sastavni deo i ne služi za ostvarivanje prihoda.

Zakonodavac je, propisujući ovu odredbu Zakona, imao u vidu oslobođenje od plaćanja poreza na imovinu objekta navedenih u pomenutom članu Zakona,

isključivo kao objekata infrastrukture kao i oslobođenje od plaćanja ovog poreza ostalih objekata neophodnih za njeno neposredno funkcionisanje i to pod uslovom da isti ne služe za ostvarivanje prihoda - a ne i poslovne zgrade u kojima se obavljaju različiti administrativni poslovi.

Prema tome, u konkretnom slučaju, pomenuto poresko oslobođenje iz člana 10. tačka 8. Zakona, ne primenjuje se na poslovnu zgradu ŽTP-a Beograd, već se na istu plaća porez na imovinu, u smislu Zakona o porezima na imovinu.

*(Mišljenje Ministarstva finansija Republike Srbije, akt br.
430-03-87/92-04 od 23. 03. 1992. god.).*

Porez na vraćeno zemljište

Zemljište koje je oduzeto zbog neizvršenih obaveza otkupa i vraćeno ranijim vlasnicima ne podleže oporezivanju, ako su u pitanju pripadnici prvog naslednog reda. Svi ostali su poreski obveznici.

Prema Zakonu o načinu i uslovima priznavanja prava i vraćanja zemljišta koje je prešlo u društvenu svojinu po osnovu poljoprivrednog zemljišnog fonda i konfiskacijom zbog neizvršenih obaveza a iz obaveznog otkupa poljoprivrednih proizvoda ("Službeni glasnik RS", br. 18/91), oduzeto zemljište vratiće se u svojinu ranijem sopstveniku, odnosno njegovom pravnom sledbeniku.

Pravnim sledbenikom, u smislu ovog Zakona, smatraju se zakonski naslednici ranijeg sopstvenika, ako i lica koja svoje pravo na oduzeto zemljište, kao univerzalni sukcesori, izvode iz prava ranijeg sopstvenika u momentu raspravljanja po odredbama Zakona.

Dakle, pomenutim Zakonom uređeno je vraćanje zemljišta pod istim uslovima kako ranijem sopstveniku, tako i njegovom sledbeniku.

Međutim, prema Zakonu o porezima na imovinu ("Sl. glasnik RS", broj 76/91 i 9/92), pravo na oslobođenje od plaćanja poreza na nasleđe i poklon (član 18. stav 1. tačka 1.), mogu da ostvare samo naslednici odnosno poklonoprimeci prvog naslednog reda, bračni drug i unuk ostvarioца odnosno poklonodavca.

Prema tome, i u slučaju vraćanja zemlje važe isti kriterijumi, što znači da poreskoj obavezi ne podležu pripadnici prvog naslednog reda, dok za sve ostale koji se nalaze u daljem stepenu srodstva, kao i lica koja nisu naslednici, podležu obavezi plaćanja poreza.

(Mišljenje Republike uprave javni prihod R. Srbije, akt br. 430-01-23/92-01 od 24. 03. 1992. god.).

Porez na društvene stanove

Obveznik poreza na imovinu je i vlasnik društvenog stana, ako u roku od 60 dana od dana podnošenja zahteva ne prihvati ponudu za otkup stana od strane nosioca stanarskog prava.

U članu 2. stav 1. tačka 1. Zakona o porezima na imovinu ("Službeni glasnik RS", br. 76/91), propisano je da se porez na imovinu plaća na pravo svojine na nepokretnostima, a u stavu 2. ovog člana da se porez na imovinu plaća i na stanarsko pravo. Međutim, u stavu 3. istog člana propisano je da se u slučaju kada na nepokretnosti pored prava svojine postoji i pravo iz stava 2. ovog člana, porez ne plaća na pravo svojine na toj nepokretnosti.

Prema citiranim zakonskim odredbama to znači da je obveznik poreza na imovinu nosilac stanarskog prava.

Zakonodavac je, međutim, u stavu 4. istog člana propisao da u slučaju kada imalac stanarskog prava, odnosno drugo zakonom ovlašćeno lice podnese ponudu da otkupi društveni stan, a vlasnik stana ponudu ne prihvati u roku od 60 dana od dana podnošenja ponude, porez na imovinu plaća vlasnik, počev od prvog dana narednog meseca po isteku roka od 60 dana.

U ovom slučaju, dakle, obveznik poreza na imovinu je vlasnik društvenog stana.

Vlasnik društvenog stana, koji u roku od 60 dana nije prihvatio ponudu nosioca stanarskog prava da otkupi stan, ima obavezu da nakon isteka tog roka, a u roku od 15 dana, podnese poresku prijavu za taj stan, dok će porez plaćati shodno odredbama člana 2. stav 4. pomenutog zakona, odnosno od prvog dana narednog meseca po isteku roka od 60 dana.

Inače, rok od 60 dana računa se od dana podnošenja ponude, što je Zakonom jasno i propisano, a ne od dana stupanja na snagu Zakona, tj. od 01. 01. 1992. godine.

(Mišljenje Ministarstva finansija R. Srbije, akt br. 430-01-71/92-04 od 02. 03. 1992. god.).

Poreska olakšica za vlasnika stana

Vlasnik stana u kome stanuje i otplaćuje dugoročan zajam smatra se poreskim obveznikom na imovinu, s tim što uživa poresku olakšicu koja ne može biti veća od 15% dohotka za oporezivanje.

Zakonom o porezima na imovinu ("Službeni glasnik Republike Srbije", broj 76/91) propisano je u članu 2. stav 1. tačka 1. da se porez na imovinu plaća na pravo svojine na nepokretnostima pored ostalih i na stambene zgrade i stanove.

U članu 11. navedenog zakona propisano je da se porez na stambene zgrade ili stanove u kojima stanuju obveznik ili članovi njegovog domaćinstva umanjuje za 35% u odnosu na iznos utvrđen primenom propisanih poreskih stopa i da se to umanjenje povećava za svakog člana domaćinstva za 10%, s tim da ukupno umanjenje ne može preći 75%.

Prema tome, s obzirom da ste po osnovu vlasništva nepokretnosti - stana obveznik poreza na imovinu, poreski kredit odnosno umanjenje poreza od 35% ne možete da koristite jer ne ispunjavate neophodan uslov iz člana 11. Zakona o porezima na imovinu da u tom stanu stanujete.

Međutim, imajući u vidu da ste zaposleni i da ostvarujete lična primanja - platu po kom osnovu ste u smislu Zakona o porezima na dohodak građana ("Sl. glasnik Republike Srbije", broj 76/91), takođe poreski obveznik, to postoji zakonska mogućnost da Vam se kod podnošenja godišnje poreske prijave za 1992. godinu priznaju tzv. nestandardni odbici odnosno olakšice u smislu čl. 13. stav 2. tač. 12. ovog zakona, po osnovu plaćenog poreza na imovinu kao i olakšice iz tačke 1. ovog člana po osnovu ulaganja u toj godini za izgradnju stana a u cilju rešavanja stambenog pitanja obveznika pri čemu iznos ove olakšice ne može biti veći od 15% dohotka za oporezivanje umanjenog za tzv. standardne odbitke propisane ovim zakonom.

(Mišljenje Ministarstva finansija R. Srbije, akt br. 430-01-27/92-04. od 14. 02. 1992. god.).

Kupovina obveznica i poreske olakšice

Obveznik poreza na imovinu odnosno katastarski prihod nema pravo na poresku olakšicu po osnovu kupovine obveznica zajma za privredni razvoj Srbije.

Članom 29. Zakona o zajmu za privredni razvoj u Republici Srbiji ("Službeni glasnik SRS", br. 25/89... i 5/91), propisano je da kupci obveznica imaju pravo na umanjenje osnovice za obračun poreza na dobit i osnovice za obračun poreza na ukupan prihod građana. Iz navedene odredbe Zakona jasno je da se poreske olakšice po osnovu kupovine obveznica zajma za privredni razvoj Republike ne odnose na sve poreske obveznike već samo - kada je reč o građanima, tj. fizičkim licima - na obveznike poreza na ukupan prihod građana.

Prema tome, u konkretnom slučaju nije postojao zakonski osnov da kao obveznik poreza na imovinu odnosno kao obveznik poreza na katastarski prihod ostvarite poresku olakšicu po osnovu kupovine obveznica za privredni razvoj Republike.

(Ministarstvo finansija Republike Srbije, akt br. 430-01-22/92-04. od 14. 02. 1992. god.)

RADNO PRAVO

Raspoređivanje radnika

Radnik može biti raspoređen na svako radno mesto, ako to odgovara njegovoj stručnoj spremi. Odluku o tome donosi direktor.

Prema članu 18. stav 2. Zakona o radnim odnosima ("Službeni glasnik RS", broj 45/91), radnik može biti raspoređen na svako radno mesto koje odgovara njegovoj stručnoj spremi određene vrste zanimanja, znanju i sposobnosti, ako to zahtevaju potrebe procesa i organizacije rada.

Navedenim zakonom nije predviđen poseban postupak rasporedivanja na radna mesta sa posebnim ovlašćenjima i odgovornostima, već odluku o raspoređivanju na ova, kao i druga radna mesta donosi direktor. Javno oglašavanje se vrši samo prilikom zasnivanja radnog odnosa sa novim radnikom, u kom slučaju preduzeće prijavljuje slobodno radno mesto organizaciji nadležnoj za poslove zapošljavanja koja vrši javno oglašavanje.

(Mišljenje Ministarstva rada R. Srbije, akt br. 119-05-2/92-02 Od 23.03. 1992. godine)

Radno vreme u radnoj nedelji

Radnici mogu u određenom periodu, ako to zahteva proces i organizacija rada u preduzeću da rade duže odnosno kraće vreme od 40 časova u radnoj nedelji.

Odredbom člana 30. stav 1. Zakona o radnim odnosima ("Službeni glasnik RS", broj 45/91), koji se, saglasno članu 117. stav 1. navedenog zakona, primenjuje od 1. januara 1992. godine, propisano je da puno radno vreme radnika iznosi 40 časova u radnoj nedelji.

U okviru Zakonom utvrđenog punog radnog vremena (40 časova u radnoj nedelji), preduzeće utvrđuje raspored, početak i završetak radnog vremena, u skladu sa kolektivnim ugovorom (član 37. stav 1. Zakona). Međutim, ukoliko na taj način ne može da se obezbedi potreban kontinuitet proizvodnje, preduzeće može u određenim delovima proizvodnje da izvrši preraspodelu radnog vremena. Naime, prema članu 37. stav 3. Zakona o radnim odnosima radnici mogu u određenom periodu da rade duže, a u određenom i kraće od 40 časova u radnoj nedelji, ako to zahteva potreba procesa i organizacije rada, bolje korišćenje sredstava rada,

racionalnije korišćenje radnog vremena i sl., s tim da ukupno radno vreme radnika u proseku ne bude duže od 40 časova u radnoj nedelji u toku godine.

(Mišljenje Ministarstva rada R. Srbije, akt br. 130-02-58/92-02 od 12.03. 1992. godine)

Godišnji odmor radnika

U skladu sa kriterijumima utvrđenim kolektivnim ugovorom, radnik ima pravo na godišnji odmor u trajanju najmanje od 18 dana a najviše 30 radnih dana za godinu dana rada./Odredbom člana 39. stav 1. Zakona o radnim odnosima ("Službeni glasnik RS", broj 45/91) propisano je da radnik ima pravo, u skladu sa kriterijumima utvrđenim kolektivnim ugovorom, na godišnji odmor u trajanju od najmanje 18, a najviše 30 radnih dana za godinu dana rada.

Prema članu 7. stav 1. Opštег kolektivnog ugovora ("Službeni glasnik RS", broj 18/90 i 10/92), radni staž predstavlja jedan od kriterijuma za uvećanje godišnjeg odmora. Pod radnim stažom u smislu Opštег kolektivnog ugovora podrazumeva se svaki staž, pa i staž ostvaren u inostranstvu, koji se po propisima o penzijskom i invalidskom osiguranju priznaje u staž osiguranja.

(Mišljenje Ministarstva rada R. Srbije, akt br. 131-04-56/92-02 od 12.03. 1992. godine)

Nova nadeležnost suda u radnim sporovima

Prema čl. 54. i 55. Zakona o preduzećima, direktor društvenog preduzeća imenuje se u postupku javnog konkursa. Uslovi za njegovo imenovanje utvrđuju se statutom. Konkurs se, prema članu 9. stav 4. Zakona o osnovnim pravima iz radnog odnosa, raspisuje uz naznačenje vremena za koje se vrši izbor. To vreme je, po članu 104. stav 4. saveznog Ustava, najduže četiri godine. Zakon o preduzećima više ne sadrži odredbu o mandatu direktora, tako je direktor društvenog preduzeća jedini poslovodni organ koji se imenuje za određeno vreme.

Direktora društvenog preduzeća imenuje radnički savet na predlog konkursne komisije, čiji se sastav i način rada određuju odlukom radničkog saveta u skladu sa statutom. U komisiju mogu ući samo radnici preduzeća koje je konkurs raspisalo.

O odluci povodom konkursa obaveštavaju se svi učesnici konkursa, najdulje u roku od osam dana od dana njenog donošenja.

Svaki učesnik konkursa može, u roku od osam dana od prijema obaveštenja, tužbom pobijati odluku radničkog saveta o imenovanju direktora i to bez prethodnog korišćenja prava na prigovor. Rok od osam dana je preklauzivan pa se njegovim istekom gubi pravo na tužbu.

Učesnik konkursa može tražiti da se poništi čitav konkurs ili da se poništi samo odluka o izboru kandidata. U prvom slučaju, direktor se može imenovati samo ako se raspisuje novi konkurs, dok se u drugom slučaju ponovo odlučuje o izboru kandidata po ranije raspisanom konkursu.

Sporovi o razrešenju direktora

Razlozi za razrešenje kao zaštita prava povodom razrešenja, više nisu regulisani zakonom. Ranije odredbe o tome u Zakonu o preduzećima su brisane.

Razlozi za razrešenje direktora utvrđuju se statutom. Ovaj akt, prema članu 65. stav 1. Zakona o preduzećima, uređuje, pored ostalog, i odgovornost direktora a razrešenje je upravo stvar njegove odgovornosti. Otuda se odredbe statuta o razlozima razrešenja direktora, primenjuju i posle ukidanja odgovarajućih odredaba u zakonu.

Kad postoje ovi razlozi, odluku o razrešenju direktora donosi organ koji ga je i imenovao, odnosno postavio. U društvenom preduzeću to je radnički savet, dok je u mešovitom i javnom - upravni odbor.

Pošto više ne postoji poseban režim zaštite povodom odluke o razrešenju, primenjuje se opšti režim. To znači da razrešeni direktor mora najpre podneti prigovor a potom tužbu. Prigovor se u roku od 15 dana od dostavljanja odluke podnosi istom organu (jer višeg nema) i zato je remonstrativan. Tužba se podnosi opštinskom sudu u roku od 15 dana od dostavljanja odluke o prigovoru, odnosno od isteka roka u kome je ta odluka trebalo da bude doneta.

Sud ocenjuje zakonitost odluke o razrešenju a poništava je ako nađe da je nezakonita. Uz poništavanje odluke o razrešenju ide i vraćanje na funkciju, osim ako je mandat direktoru društvenog preduzeća istekao, u kom slučaju se vraća na radno mesto koje odgovara njegovoj stručnoj spremi i radnim sposobnostima.

Sporove o razrešenju organa u preduzećima i drugim upravnim subjektima treba razlikovati od sporova o smenjivanju poslodavnog organa i raspuštanju drugih organa u preduzeću u kome su uvedene privremene mere za društvenu zaštitu samoupravnih prava i društvene svojine. Ove sporove rešava Vrhovni sud Srbije po Zakonu o izmenama i dopunama Zakona o prestanku važenja zakona kojima je uređeno preuzimanje privremenih mera za društvenu zaštitu smaoupravnih prava i društvene svojine.

(Dr Zoran Ivošević, Komentar Zakona o sudovima)



NOVO
NOVO
NOVO
NOVO
NOVO
NOVO
NOVO

Uskoro izlazi iz štampe knjiga

»PRIMENA PORESKIH PROPISA
PRILIKOM
CARINJENJA ROBE«

Kako pravilno primeniti poreske propise prilikom
carinjenja robe

- Format knjige je B5 sa PVC koricama i izmenljivim listovima
- Cena knjige je u pretplati 2.500,00 din.
- Izdavač "PALADIN i ..."



CARINSKI PREGLED

LIST SAVEZNE UPRAVE CARINA

ZAVOD ZA NIP JŽ,
REDAKCIJA "CARINSKI PREGLED"
11000 BEOGRAD,
NEMANJINA 6,
POŠTANSKI FAH 498
TELEFAKS 683-569

INFORMATOR

časopis namenjen svim privatnim preduzećima koja se bave spoljnotrgovinskim poslovanjem.

- Cilj časopisa je da na prigodan način daje tumačenje zakonskih i podzakonskih propisa i pomogne preduzećima koja su registrovana za obavljanje spoljnotrgovinskog prometa.
- U izradi INFORMATORA učestvuju naši najeminentniji eksperti iz Narodne banke, Saveznog sekretarijata za ekonomске odnose sa inostranstvom, Savezne uprave carine.